

1/1995

Kataloogimise automatiseerimisest Tartu Ülikooli raamatukogus;

Mis toimub Tartu Ülikooli raamatukogu hoidlates?;

Milleks veel "Mana", kui "Tulimuld" olemas? jm.

Eesti Rahvusraamatukogu
Eesti Raamatukoguhoidjate
Ühing

1/1995

Toimetuse kolleegium: A. Nuut,
R. Olevsoo, E. Rannap, K. Tammaru,
U. Tõnnov, T. Valm, A. Valmas

Tegevtoimetaja/Editor	Ene Riet
Toimetaja	Maire Liivamets
Keeletoimetaja	Tiina Vilberg
Tehniline toimetaja	Mirjam Jürna
Kaanefoto	Teet Malsroos

Address/Address:
EE 0100 Tallinn
Tõnismägi 2
Eesti Rahvusraamatukogu
"Raamatukogu" toimetus
tel. 459 128
fax 372+2/453334
372+6/311410

Iga järgnev aasta tuleb parem, arvan ma optimistina nii Eesti riigi, raamatukogude kui "Raamatukogu" tulevikku vaadates. Hoolimata ajakirja mõningasest majanduslikust määratusest loodame, et uuenenud "RK" kuuendal ilmumisaastal suudame muuta selle veelgi sisukamaks ja operatiivsemaks ning et meie lugejate arv veelgi kasvab.

Oleme kavandanud kaks temaatilist ajakirjanumbrit. Esimesega tähistame Eesti raamatu ilmumise 470. aastapäeva. Selles käsitleme eesti trükise minevikku ja tänast päeva, ühtlasi anname ülevaate ka kirjastamise hetkeseisust Eestis ning Kirjastajate Liidu rahvusvahelisest Balti Raamatumessist '95. Teises on tähelepanu all teavikute säilitamise ja restaureerimise küsimused.

Vajadusel ja võimalusel lisame uusi rubriike. Läbi aasta leiame siit "Juristiveeru", rubriigi "Arhiivkogu raamatuid" sisustab Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu. Ka alustame kohe esimesest numbrist "Tasulise leheküljega", kus kõik raamatukogud võivad avaldada raamatukogu-ürituste eelteateid, tutvustada oma raamatukogu uusi väljaandeid, reklaamida oma teatmestut, raamatukokku saabunud uudiskirjandust vmt.

Ühisel nõul ja jõul suudame kindlasti oma ainsat erialaajakirja vajalikul tasemel kirjastada.

Teie

Ene Riet

Avaveerg	Ivi Eenmaa	4
TEADUSRAAMATUKOGU		
Et elule mitte jalgu jääda	Urve Tõnnov	5
Kataloogimise automatiseerimisest		
Tartu Ülikooli raamatukogus	Elsa Loorits, Sirje Nilbe	9
Dokumentide sisu avamine ja aineotsing arvutikataloogis	Sirje Nilbe	12
Mis toimub TÜ raamatukogu hoidlates?	Urmas Kokassar, Kurmo Konsa	14
Eesti Riigikaitse Akadeemia raamatukogu	Sigrid Mandre	17
Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu raamatuid	Mihkel Volt	18
KULTUURISUHTED		
Leedu rahvaraamatukogude tänapäev	Vitautas Gudaitis	19
JUTUTUBA		
	Maire Liivamets	21
ARVUSTUS		
Milleks veel "Mana", kui "Tulimuld" olemas?	Maie Kalda	22
Eesti õigusbibliograafia nimestikku sirvides	Arvo Junti	24
TEIST JA TEILE		
Kukeristi Kaalu ja kirjandusuuriija	Jaanus Vaiksoo	25
Lugeja arvab:		
Kutseksam on raamatukogus töötamise garant	Mati Muru	26
JURISTIVEERG		
Ülevaade töölepingu seadusest	Heli Naeris	27
KOMMENTAAR		
Kooliajakirjadest	Hans Jürman	28
Täienduseks & täpsustuseks	Olev Esna	28
MÄLESTAME		
Kalju Oja	Hans Jürman	30
Leida Püss	Mari Sibul	31
SÕNUMID		
Asutati Eesti Hoiuraamatukogu		31
Eesti kooliraamatukogud 1994. aastal		36
TASULINE LEHEKÜLG		
Tartu Ülikooli Raamatukogus koostatavad bibliograafiakartoteegid		37
SUMMARY		
		38
PE3IOME		
		39

Hea lugeja,

läinud aasta kujunes Eesti raamatukogudele ränkraskeks olelusvõitluseks. Käänulised reformid, oma koha leidmise probleemid korraga hirmus keeruliseks muutunud ühiskonnas, kõhn rahakott ja kõige sellega kaasnev ebakindlus tuleviku pärast polnud just parimad kaaslased rahulikuks järelmõtlemishetkeks, et üheskoos igale küsimusele kõige õigemast vastust leida.

Hästi toimiv teabevisüsteem on raamatukogude kollektiivne ülesanne ja demokraatliku ühiskonna põhi-eeldusi. Püüdkem siis teha oma tööd nii, et kolleegil oleks kergem. Keerukaid küsimusi saab lahendada vaid koos, osates hinnata kolleegide tööd ja nende vajalikkust meie kultuuripildis. Koostöö võimu näitab kas või see, et oleme seni suutnud vältida raamatukogude massilist likvideerimist, vastupidiselt näiteks meie lähimatele naabritele. Ainult ühiste jõupingutustega suudame ka võimalikult kiiresti ühendada Eesti raamatukogud ja muud infokeskused nii omavahel kui ka rahvusvahelistesse võrkudesse. Aga see on prioriteetsemad ülesanded kogu Eesti arengu seisukohalt.

Määrav osa Rahvusraamatukogu tööst ongi suunatud koostöösuhete arendamisele. Äärmiselt oluliseks peame rahvaraamatukogude igakülgset toetamist ja nõustamist, sest vajalik informatsioon peab jõudma iga inimeseni, elagu ta Narvas, Põlvas või Pärnus.

Kui lodusalt see sujub, sõltub omakorda teadusraamatukogude koostööst ja rahvusvahelisest info-integratsioonist. Esimese näiteks võib mainida komplekteerimise koordineerimist, rahvusbibliograafia koos-

tamist, hävimisohus oleva vana eesti trükise mikrofilmimist jpm. Rahvusraamatukogu koostab ja avaldab teadus- ja eriala raamatukogudes olevate trükiste koondkatalooge, peab raamatukogustatistikat, korraldab täienduskoolitust, projekteerib info-süsteeme, töötab välja arvutiprogramme ja loob andmebaase.

Rahvusvaheline koostöö hõlmab täna kümneid ühisprojekte, mille kaudu on meile juba praegu kättesaadav tohutu infomassiiv, millest vajaliku leidmiseks napib kogemusi

meilgi, rääkimata väiksematest raamatukogudest. Kuid see on alles ühineva Euroopa infoühiskonda avaneva tee algus. Muutuvad töövormid ja töö sisu. Muutuvad raamatukogud ja raamatukoguhoidjad. Küllap muutub lõpuks ka ühiskonna hoiak ja väärtustub raamatukoguhoidja elukutse.

Usun, et koostöö ja integratsioon muutuvad 1995. a. märksõnadeks.

Head koostööd!

ET ELULE MITTE JALGU JÄÄDA

URVE TÖNNOV

Tartu Ülikooli Raamatukogu

Iga raamatukogu näeb oma põhiülesannet selles, et ta lugejaskond saaks talle vajalikud raamatud. Raamat ütleme siinjuures juba väga suure üldistusena, mõeldes tänapäeval selle all nii raamatuid kui ajakirju, ajalehti, linte, plaate, kettaid - kõikvõimalikke sõnumi- ja infokandjaid.

Teadusraamatukogu ülesanne - lähtuvalt oma lugejate vajadusest - on pakkuda tänapäevast uurimis- ja teadustööd ning ülikoolis õppimist-õpetamist võimaldavat kirjandust ning teadusinformatsiooni.

On pikemata selge, kui suures infoalus Eesti raamatukogud alles hiljuti olid ning kui vildakalt ja ühekülgelt oli riikliku poliitikaga ette nähtud raamatukogude komplekteerimine ja juurdepääs informatsioonile.

Nüüd oleks nagu kõik teed maailma teadusinfo hankimiseks lahti, aga - puudub raha, puuduvad seadmed ja tehnoloogia, mis võimaldaksid osaleda maailma infovahetusprotsessis, ja varsti võivad puududa ka raamatukoguhoidjad, kes kardinaalselt muutvas raamatukogus oskaksid töötada ja tööd korraldada. Eesti raamatukogutöötajat valdab must masendus, kui ta loeb, mis võimalused on arenenud maades infole juurdepääsuks või kui ta nende võimalustega harvadel välisreisidel kokku puutub.

Tekib abituse ja lootusetuse tunne ning oma igapäevane töö tundub mõttetu pisipisimisena, kui annad endale aru, millest meie raamatukogude kasutajad ilma jäävad, millisel noaegsel tasemel meie püüame oma lugejaid teavitada ja kui tilluke see osa on, mis maailma teadusest, haridusest ja kultuurist sõna vahendusel jõuab eesti lugejani.

Kuidas siis vähegi tasa teha suure seisakuga raisatud aega ja rabelda välja isoleeritusest riikide- ja rahvastevahelisse avatud infomaailma?

Üheks väikeseks sammuks sel teel oli Tartu Ülikooli Raamatukogu kor-

raldatud konverents "Raamatukogusa teaduslikus kommunikatsioonis", mis peeti Tartus 5.-6. detsembrini 1994. Selle konverentsi mõte oli saada selgusele, missugune on Eesti teadusraamatukogude kui teadusliku kommunikatsiooni võimaldajate hetkeolukord ning millised on nende tulevikuväljavaated teha seda tänapäeva tasemel.

Konverentsi töö toimus kahel ühisistungil ja neljas sektsioonis. Lõpp-plenaaril andsid töörühmade juhatajad ülevaate sektsioonides räägitust-tehtust ning vastasid küsimustele selle kohta.

Temaatikalt olid töörühmad järgmised:

1) raamatukoguessursid ja lugeja, 2) automatiseerimine, 3) kaartkataloogid ja arvutikataloogid, 4) infoteenindus.

Huvi konverentsi vastu oli suur. Kõigis töörühmades osales üle 50 inimese; populaarseimas, automatiseerimise rühmas aga üle 80.

Osavõtjaid oli 17st erinevast asutusest, korraldava raamatukogu töötajate kõrval palju kolleege Rahvusraamatukogust, TA Raamatukogust, Tehnikaülikooli raamatukogust, TPÜ infoteaduste osakonnast. Esindatud olid ka Tartu linna ning maakonna raamatukogud, Kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogu, meditsiiniraamatukogu, põllumajandus- ja pedagoogikaülikooli raamatukogud, Viljandi Kultuurikolledž, kaks teadusinfo problemaatika vastu huvi tundvat aktsiaseltsi ja Eesti Raadio. Väliskülasti oli Jyväskylä ja Rice'i Ülikooli (USA) raamatukogust.

Kahe tiheda tööpäeva jooksul kuulati kokku 34 ettekannet (kõigi ettekannete kokkuvõtted paljundati ning anti esinejatele ja konverentsi osa võtvatele raamatukogudele). Tutvuti ka TÜ Raamatukogu elektronkataloogiga, mille ristsed peeti konverentsi esimese tööpäeva õhtul.

Kaugeltki kõigil ettekannetel pole

käesolevas kirjatükis võimalik pike-malt peatuda, kuigi igaüks vääriks seda omal moel.

Konverentsi avaettekandeks oli mõeldud TÜ prorektori Jaak Aaviksoo ettekanne "Eesti teadus ja raamatukogu". Saatus tahtis nii, et prof. Aaviksoo pidi sel päeval osalema Teadusnõukogu istungil Tallinnas, aga oma tõsise suhtumise märgiks raamatukogusse palus ta oma ettekande teksti konverentsil ette lugeda. Raamatukogu tuleviku kujundamisel soovitas prof. Aaviksoo silmas pidada järgmisi tema arvates olulisi tõsiasju:

Esmalt, raamatukogu osatähtsus teaduskommunikatsiooni südame ja vereringena kasvab. See roll saab üha olulisemaks nii ülikoolisiselt kui ka kogu ühiskonna poolt vaadatuna, rääkimata välissuhtlusest.

Teiseks, raamatukogu saab end teostada vaid pidevalt uuenedes nii sisuliselt, varade osas, kui ka vormiliselt informatsiooni vahetamise teede ja kujundajate osas. Infotehnoloogia rakendamise tulemuslikkus määrab juba üsna varsti raamatukogude konkurentsivõime.

Kolmandaks, raamatukogu peab hakkama aktiivselt osalema teadmiste loomise protsessis, ta peab valdama olulise mitteolulisest eristamise kunsti ning suhtlema vahetult teadlaste ja kõige erinevamate tellijatega väljaspool teadlaskonda.

Neljandaks, raamatukogu peab suutma luua informaatilist keskkonda enda sees ja ümber, kõikjal, kus vajatakse informatsiooni. Raamatukogu peab olema alati kohal.

Kuid oma *in absentia* ettekandes tõdeb prof. Aaviksoo ka, et raamatukogude tähtsus, mis on ilmsemast ilmsem, kipub sageli ununema ning leiab, et Eesti riigis toimuvate suurte muutuste keerises varitseb nii eesti teadust kui eesti raamatukogusid oht jääda hammasrataste vahele. Mõlematel tuleb seista oma koha eest ühiskonnas.

Edasi läks jutujärg raamatukogu-praktikute ja -teoreetikute kätte. Tartu Ülikooli Raamatukogu direktress **Malle Ermel** rääkis teemal **“Infoühiskonna väljakutse teadusraamatukogudele”**. Keskendudes teesile, et tulevikuraamatukogu on elektrooniline raamatukogu, esitas ta TÜ Raamatukogu võimaliku strateegilise arengu mudeli ja juhtis tähelepanu suurtele töökorralduslikele ja struktuurimuutustele raamatukogus, mis kaasnevad uue tehnoloogia rakendamisega.

Ühisistungil said kuulajad hea ülevaate infoteaduste arengust Eestis Lääne-Euroopa ja USA infoteaduste arengu taustal (TPÜ professori **Evi Rannapi** ettekanne). Ühtlasi rääkis esineja selgeks mitmed terminoloogilised ebatäpsused senises mõistete kasutamises ning peatus pikemalt infoteaduste tänasel olukorral ning arenguvõimalustel.

Paratamatult pessimistlikumaid alatoone ja tõsist muret infosüsteemi rakendamise kohta kätkes Rahvusraamatukogu tehnoloogiadirektori **Mihkel Reiali** ettekanne **“Kataloogimiskeskused Eesti raamatukogude automatiseeritud infosüsteemis”**. Kuna raamatukogu peab oma arengu tagama pideva tehnoloogilise uuendamise - murrangulise uuendamise - ning pideva ressursside nappuse tingimustes, seab see tema ette rasked, sageli ülejökäivatena näivad ülesanded: töötada välja arvuti- ja telekommunikatsioonivõrkude arengukavad, selgitada prioriteete, koostada projekte, nõuda neile tunnustust ja taotleda raha, raha, raha.

Eesti raamatukogude infosüsteemi projektis osaleb 10 teadusraamatukogu, kes hakkavad täitma kataloogimiskeskuste ülesandeid, ja piirkonna keskraamatukogud, kes pärast projekti rakendamist hakkaksid saama infot kataloogimiskeskustest. Projekti rakendamine vähendaks oluliselt kataloogimiskulusid. Kuid raamatukogu on infotehnoloogiline tase nii erinev, et süsteemi ei ole võimalik käivitada. Lahendit otsitakse etapiviisilises arengus. Esimesel etapil juurutatakse komplekteerimis- ja kataloogimismoodulid viies kataloogimiskeskuses:

Eesti Rahvusraamatukogus, Tartu Ülikooli Raamatukogus, Tallinna Tehnikaülikooli, Tallinna Pedagoogikaülikooli ja Teaduste Akadeemia raamatukogus. Raalkataloogid luuakse koondkataloogi põhimõttel ja nende kirjed varustatakse kohaviitadega. Teisel etapil ühendatakse võrku viis järgmist raamatukogu. Ülejäänud raamatukogud ja infokeskused saaksid tarbida süsteemi teenuseid, aga võivad valmisolekul sellega ka liituda. Süsteemi põhikriteerium on, et iga teavik kataloogitakse Eestis ainult üks kord, aga kasutada saab seda süsteemi iga raamatukogu. Nii ettekanDES kui ka kolleegide küsimustele vastates pidi autor aga tõdema, et süsteemi rakendamisel on palju takistusi, neist olulisimad puudutavad koostööd ja raha.

Avaplenaaristungil oli vaatluse all veel kaks küsimust, mis on raamatukogu kui institutsiooni tuleviku kujundamise seisukohalt väga olulised. TPÜ IO dots. **Ülle-Marike Papp** tõi oma ettekanDES **“Raamatukogu eesti ajakirjanduses”** kuulajate ette uuringu andmed, mis kajastavad raamatukogu-temaatikat kahe viimase aasta eestikeelsetes ajalehtedes. Teame, et raamatukogu(ndus) pole ajakirjanduses ülearu palju kõneaineks olnud, aga **kui** vähe ja **kui** pinnapealselt sellest juttu on, kõnelevad arvud: enam kui 1,5 tuhandest ajalehenumbrist leiti vaid 119 kirjutist, kus esines sõna “raamatukogu”. Kolmveerand neist olid lühiteated üritustest ning enam kui kolmandik kõigist seotud Eesti Rahvusraamatukogu ja ta uue hoonega. Maakonnalehed, kuigi ka neis on raamatukogu-tema haruldane, tõstatavad nende probleeme siiski rohkem ja toovad pikemaid olukirjeldusi. Siit saab olla ainult üks järeldus: kui raamatukogud ise oma probleeme ja muresid avalikuse ette ei too, siis kes peab seda tegema? Ja kas meil on vastasel juhul õigus nii palju kurta, et raamatukogude rasket olukorda ei mõisteta?

TPÜ IO dots. **Aira Lepiku** ettekanne **“Marketinguuringud raamatukogus: vajadus ja võimalused”** käsitles marketinguuringu eesmärke, aspekte, meetodeid ning eeldatavaid

uusi teadmisi nõudluse ja pakkumise otstarbekamaks reguleerimiseks. **A. Lepik** seostas marketinguuringu vajaduse järgmise nelja olulise väljundiga: võimalusega optimeerida raamatukogu töökorraldust, strateegiliselt planeerida raamatukogu tegevust, tulemuslikult pakkuda raamatukogu teenuseid ning luua raamatukogule väärikas *image* ja hea maine.

Kui järgida konverentsi käiku, peaksime oma ülevaatega siirduma nüüd töörühmade tegevusmaile. **Töörühmas Raamatukoguresursid ja lugeja** käsitleti eelkõige komplekteerimist taasiseseisvunud Eesti raamatukogudes. Sel teemal esinesid pikemalt TÜ Raamatukogu sektori juhataja **Ülo Treikelder**, kes analüüsis komplekteerimisallikate osa muutusi, neid esilekutsuvaid põhjusi ja muutuste tagajärgi, ning TA Raamatukogu sektori juhataja **Anu Nestor**, kes tõi kõige murettekitavama probleemina esile TA Raamatukogusse tellitavate välisajakirjade arvu mitmekordse vähenemise. Põhjuseks, nagu kõikjal, – finantsraskused. Rõõm oli kuulda mõlemas ettekanDES optimistlikke noote ja otsustavust ka kehvades tingimustes oma tööd kõige paremini teha.

Raamatuid, mida komplekteerida ei jõuta või ei peeta esmatähtsaks, peaks tegema lugejale kättesaadavaks raamatukogudevaheline laenus. Integreerumisest Euroopa RVLi süsteemi rääkis TÜ Raamatukogu sektori juhataja **Maria Luštšik**. Eesti raamatukogudel on ees veel pikk tee dokumentide mobiilse levini (document supply), põhitakistuseks telekommunikatsioonivahendite puudumine neis. Paljusid lugejaid hirmutab ka RVLi kaudu tellimise kõrge hind. Esineja sõnutas on aga TÜ Raamatukogu esimesest suurte muutustega kaasnenud madalseisust RVLi teeninduses üle saanud ja 1994. aasta oli juba suhtelisest tellimusterohke.

RRi vanemraamatukoguhoidja **Marge Roop** esitas oma ettekanDES **“1993. a. Eestis ilmunud raamat Eesti Rahvusraamatukogus”** palju huvitavaid fakte ka kirjastuste, trükikodade, ilmunud raamatute liiki-

de, hinna ja kujunduse kohta.

Lugejate ja ka raamatukogutöötajate hinnanguid üksteisele, raamatukogu ja lugeja vastastikuseid seoseid tutvustasid TÜ Raamatukogu teenindusdirektor **Kärt Miil** ja osakonnajuhtaja **Urve Tõnnov** oma ettekannetes "Traditsioonilise lugejateeninduse võimalusi muutavas raamatukogus" ning "Nõudlus ja pakkumine: lugeja ootused ja tege likkus". Mõlemad esinejad tõdesid, et raamatukogu kasutajate nõudmised raamatukogule on viimastel aastatel tublisti muutunud ja nende soovid seostuvad eelkõige elektronkataloogi loomise, välismaiste andmebaaside kättesaadavaks tegemise ning muu kaasaegsel infotehnoloogial põhinevaga. **K. Miil** nentis, et teadusraamatukogu kasutaja pole tänapäeval enam niivõrd lugeja kui infotarbija ning teeninduse all mõistetakse kaasaegses raamatukoguterminoloogias infoteenindust, mitte raamatute-ajakirjade laenutamist. Ta tutvustas lähemalt TÜ Raamatukogu lugejateeninduse ümberkorraldamise põhiseisukohti.

Ü. Tõnnov andis ülevaate lugeja hinnangutest raamatukogu praegusele rollile teadusinfo kättesaadavaks tegemisel. Intervjueeritud oli umbes 50 Tartu Ülikooli õppejõudu, teadlast, magistranti. Siinkohal võiks mainida vaid mõnd üldist ilmnenu tendentsi: erialainfo ja -kirjanduse saamisest toetatakse peaaegu 100 %-liselt ülikooli raamatukogule; väga vajatakse oma raamatukogu ja teiste Eesti raamatukogude elektronkatalooge; RVLi kasutamisest on paljud loobunud tellitu ebakindla saamise tõttu; kõige suuremad käärid vajaliku ja võimaliku vahel on majandus- ja õigusteadlastel.

Kõrvutades lugejate ja raamatukoguhoidjate raamatukogutöö muutmise prioriteete, oli näha, et nad langevad paljus kokku.

Automatiseerimise töörühma ettekannete ja arutelu üldpealkirjaks võiks panna, parafraaseerides ühe ettekande pealkirja: raamatukogu automatiseerimine - kas see on imelihtne? Kõik esitatud väga asjalikud ettekanded näitasid nimelt, et raamatukogude

üleviimine elektrontechnoloogiale imelihtsate asjade hulka ei kuulu.

Töörühma juhataja Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogu teadur **Jüri Järs**, kellelt oli avaettekannet "Lo kaalsete, CD-ROM- ja kaugandmebaaside ühiskasutusvõrgu loomisest Eesti raamatukogudes". Kuulajad said peale ülivajaliku info Eestis leiduvate eelnimetatud kolme tüüpi andmebaaside kohta ka autori nägemuse esmastest tingimustest, mis peavad olema täidetud, et luua ühiskasutusvõrku.

Ligitõmbavaim automatiseerimise töörühmas oli kahtlemata Rice'i Ülikooli (USA) raamatukogusüsteemide juhataja **Martin D. Halberti** ettekannet "Täielik juurdepääs raamatukogu inforessurssidele võrgusüsteemide kaudu", milles ta käsitles võrgusüsteemide loomise probleeme ja nende kasutajasõbralikuks kujundamist. Ta piiritles väga täpselt, mida tähendab integreeritud juurdepääs võrgus olevatele raamatukogusüsteemidele ja missuguste keeruliste ülesannete lahendamist see loojalt nõuab. **M. D. Halbert** tutvustas kuulajatele süsteemi integreerimise suundi Ameerika Ühendriikides ning soovitas tutvuda projektidega, mis on toonud tulemusi. See on esineja hinnangul tähtsaim automatiseerimisel tehtavaid otsuseid mõjutav tegur.

TÜ Raamatukogu andmetöötuse osakonna endine ja praegune juhataja, **Margus Oja** ja **Ingrid Saare** käsitlesid oma ettekannetes TÜ Raamatukogu automatiseeritud komplekteerimis-kataloogimissüsteemi loomist ja hetkeseisu; **M. Oja** teoreetilisemast aspektist, andes hinnanguid alternatiivvariantidele, mis olid süsteemi loomise ettevalmistustöö käigus vaatluse all, **I. Saare** - praeguseks saadud tulemustest. **I. Saare** demonstreeris ka elektronkataloogi tööd.

Kataloogide töörühmas oli vaatluse all rida küsimusi, millest otseselt sõltuvad Eesti raamatukogude edasise sisulise koostöö võimalused ja kataloogimiskeskuste töö edukus. **Arda-Maria Kirseli** ("Liigitamise erinevusi Eesti raamatukogudes") kasutada olnud andmed 595 trükise liigi-

tamisest erinevates raamatukogudes (andmed koguti ERÜ liigitamise ja märksõnastamise töögrupi eestvõttel) lubasid tal teha olulisi järeldusi liigitamise sisu, sügavuse, struktuuri ning indeksite arvu erinevuste kohta Eesti raamatukogudes. Olulised olid ka autori ettepanekud nende liigituserinevuste vähendamiseks ja liigitussügavuse analüüs otsingu seisukohalt.

Aili Normaku ("UDK eestikeelse versiooni loomisest") esinemisest said kuulajad teada, kuidas on kulgenud UDK liigitustabelite tõlkimine eesti keelde, kes selles osalevad ning millised on tõlke valmimise prognoosid. Vastavalt lepingu tingimustele peab UDK eestikeelne versioon olema valmis 1995. a. novembriks. Aasta võrra varasem tööde seis näitab, et valmis on 40 %, tõlkimisel 45 % ning 15 %-le liigitustabelitest pole veel leitud tõlkijat. Väljaande trükki toimetamiseks on olemas toimetaja ja toimetuskolleegium.

Elsa Looritsa ettekande ("Kataloogimise automatiseerimisest ja kaartkataloogide konversioonist arvutikataloogiks") lühiiseloostamise asemel soovitan lugeda käesolevast "Raamatukogust" tema artiklit, mille temaatika on väga lähedane konverentsi ettekandele.

Eelnimetatud ettekannete kõrval kuulati kataloogide töörühmas veel kaht, mõlemad Tartu Ülikooli Raamatukogu töötajatelt **Ljudmila Dubjeva** ("Kataloogid - konsultant - lugejad") analüüs lugejate küsimustest kataloogikonsultandile on vähemalt oma raamatukogu töötajale väga õpetlik ja huvitav ning võimaldab teha mitmeid järeldusi kataloogitöö ning lugejakoolituse täiustamiseks.

Maare Kümnik ja **Anne Laumets** tutvustasid oma ettekandes väga põhjalikult ja süsteemselt bibliograafia tööd, mida tehakse Tartu Ülikooli Raamatukogus kui emakeelse ülikooli ja osaliselt rahvusraamatukogu funktsioone täitvas raamatukogus ning kui maailmale huvi pakkuvast vanas rikkalike varadega universaalses raamatukogus.

Infoteeninduse töörühma esinemiskava oli väga tihe. Selles peeti 7

ettekannet, millest mitut näitlikustati. Konverentsikülalised said küllap üsna hea ülevaate infoteeninduse võimalustest, hetkeseisust ja probleemidest Tartu Ülikooli Raamatukogus, sest esinejaid oli sealt viis. Osakonnajuhataja **Aili Norberg** esines Tartu raamatukoguhoidjale armsaks saanud teemal teadlaste infovajadusest "**Tartu teadlane infotarbijana ülikooli raamatukogus**". Ta iseloomustas ülikooli raamatukogu kasutavat teadlaskonda, kelleks on enesestmõista Tartu Ülikooli õppejõud, aga palju ka teiste ülikoolide (eriti EPMÜ) ja Teaduste Akadeemia Tartus asuvate instituutide teadlased. Kõigist teadlaste poolt raamatukogule esitatavatest soovidest tõi A. Norberg esile kolm aktualiteeti:

- hästi organiseeritud ja kergesti kasutatav süsteem erialainfo kiireks saamiseks (arvutiandmebaasid),

- kiirelt saadav informatsioon kohaliku täistekstinformatsiooni kohta (raamatukogu elektronkataloog),

- erialase perioodika kättesaadavus.

Peabibliograaf **Tiiu Mihkelson** (meditsiiniinfo), vanembibliograaf **Alla Saari** (täppisteaduste info) ja **Ruth Tammeorg** (majandusinfo) andsid igauks ülevaate andmebaaside kasutusvõimalustest "oma" teadusalal.

Euroopa Liidu dokumentide vahendamise kohta kõneles **Ülle Must**. Ta selgitas nende saamist (TÜ Raamatukogu ja ELi dokumentatsioonikeskus, kelle kohus on toetada ülikooli uurimistööd ning tagada kõigile huvilistele juurdepääs ELi dokumentidele), paigutust, peegeldamist kataloogides ja andmebaasides. Ta rääkis, kes on ELi dokumentatsiooni kasutajad ja mida teeb raamatukogu lugejate informeerimiseks.

Tartu-kesksesse temaatikasse töid vaheldust ja uusi teadmisi TA Raamatukogu osakonnajuhataja **Militsa Starovoitova** emotsionaalne sõnavõtt muudatustest teadusinfo nõudluses viimastel aastatel ja RRI vanembibliograaf **Margit Kurmi** näitlikustatud ja põhjalik ettekanne "**Andmebaaside loomise kogemustest Eesti Rahvusraamatukogus**". Lisaks huvitavatele faktidele kui palju ja mis suguseid andmebaase on RRI loodud, said kuulajad ka üksikasjaliku

õppetunni, mida suurte andmebaaside genereerimisel tingimata arvestada.

Konverentsi lõpp-plenaaristungi kavva olid jäetud küsimused, mille vastu arvati olevat üldine huvi. RRI teenindusdirektor **Kalju Tammaru** in absentia ettekanne tutvustas eesti sundeksemplari minevikku, tänapäeva ja tulevikku. Tallinna Pedagoogika-ülikooli dotsent **Mari Kalvik** peatus üksikasjalikult eesti bibliograafiväljaannete infovahendaja rolli. Märkides tunnustavalt aastatel 1918-1940 tehtud suurt bibliograafiatööd ja korrastatud bibliograafiväljaannete süsteemi eesti rahva ja välismaailma informeerimiseks trükisõna kaudu, pani ta koosviibijatele südamele, et tänapäeva bibliograafiaprobleemid vajaksid samuti hädasti lahtirääkimist ning bibliograafide tegevus senisest enam kooskõlastatust ja koostööd.

Mõningase vastukajana sellele, kuidas eestlased end välismaailmas on teadvustanud, võib vaadelda TPÜ lektori **Elviine Uverskaja** ülevaadet "**Eestlased rahvusvahelises teatmikirjanduses**". Esineja analüüsis mitmeid Euroopas ja USAs ilmunud "Who's Who" tüüpi leksikone ja leidis, et eestlased on neis esindatud lubamatult vähe, paaris viimaste aastate rahvusvahelises leksikons vaid kümmekond. Meie naabrite, soomlaste esindatus ületab selle ligi 15-kordselt. E. Uverskaja leidis, et olukorra parandamiseks oleks Eestis vaja luua kas koordineeriv keskus või töörühm, kes teavitaksid leksikonide koostajaid.

Lausa tulevikku suunatud, seejuures aga väga asjaliku ja sügavalt erialase ettekande "**Liigitamine ja märksõnastamine arvutikataloogis**" tegi Tartu Ülikooli Raamatukogu filiaali juhataja **Sirje Nilbe**. (S. Nilbe samateemaline artikkel on avaldatud käesolevas "Raamatukogu" numbris).

Kaasahaaraval ja vajalikul teemal - tänapäeva infoteeninduse psühholoogilistest probleemidest - kõneles Tartu Ülikooli Raamatukogu peabibliograaf **Marika Meltsas**, hariduselt psühholoog, kauaaegne hinnatud info-töötaja. Tema teadmistest stressi ja psühholoogilise pingest tekkepõhjuste ning võimalike käitumisvigade välti-

mise kohta on tänapäeva teenindajal (*reference librarian*) palju kasulikku õppida.

Huviga oodati ka konverentsi viimast ettekannet "**Eesti ja Ameerika teadusraamatukogude tööpraktika ja meetodite võrdlus**" **Barbara Halbertilt**. Nooruke USA raamatukogutöötaja alustas oma esmamuljetest Eesti raamatukogudes: "Kõigepealt hakkab ameeriklasest külastajale silma suur hulk ajast ja arust kaartkatalooge ja arvutiterminalide puudumine. Ka on ta üllatunud, et ei saa materjale sirvida talle kõige enam meeldivas kohas, vaid peab uurima kaartkataloogi ja tellima konkreetseid trükiseid. Ameeriklased on harjunud iseteenindamise põhimõttega ja avariilid ülikooli raamatukogus on osa sellest ideaalist. Lugemissaalides leiduvad ajast ja arust välismaised teatmeteosed masendavad külastajat, kes on harjunud raamatukoguga, kus on olemas kõik viimased suuremad teatmeteosed ja paljud neist on kättesaadavad arvuti kaudu." Nii-nii... Ega erinevuste rida sellega piirdunud. Olu-lisematest väärub siinkohal ehk rõhutamist lugejateenindusega seotud raamatukogutöötajate (*reference librarians*) ülesanded ja kompetents, suurte bibliograafiliste andmemassiivide genereerimine ja õpikute suur eksemplaarsus Eesti ülikoolide raamatukogudes. Meie noor kolleeg oli kaugel sellest, et Eesti raamatukogundust halvustada. Välise erinevuste taga (või nende kiuste) nägi ta väga palju ühist mõlema maa raamatukoguhoidjate püüdlustes teenindada külastajaid senisest paremini ja lihtsustada juurdepääsu informatsioonile. "Oma tööülesannete püstituselt on ameerika ja eesti raamatukoguhoidjate eesmärgid rohkem sarnased kui erinevad," väitis ta.

Nii paljude probleemide lahtirääkimisega lõppesid konverentsi kaks tihedat tööpäeva. Mitmedki ettekanded väärisksid laiendatud käsitlust ja artiklitena avaldamist, mille üle korraldav raamatukogu mõtteid mölgutabki. Julgeks arvata, et konverentsile tulnud kuulajaskonnal polnud põhjust taga kurta kaotatud aega.

KATALOOGIMISE AUTOMATISEERIMISEST TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGUS

ELSA LOORITS, SIRJE NILBE

TÜR

Kataloogimist automatiseeritakse, et kokku hoida raamatukogu tööjõudu ja tarbija infootsinguteks kuluvat aega, ning see on üks osa raamatukogu komplekssest automatiseerimisest üleminekul integreeritud süsteemile. Kuna viimase tuumaks on arvutikataloog, siis tavaliselt selle koostamisest alustataksegi. Järgnev ülevaade kataloogimise automatiseerimise algusest Tartu Ülikooli Raamatukogus on antud eelkõige kataloogija pilgu läbi.

Konkreetsed eeltöid üleminekuks kaartkataloogimiselt arvutikataloogimisele alustasime osakonnas 1993. aastal. Palju tähelepanu pöörasime standardiseerimisele, mis on automatiseerimise alus ja tagab tulevikus erinevate süsteemide ühildatavuse. /1/

1. Kirje koostamisel hakkasime kasutama uut rahvusvahelist standardit ISBD 1987.

2. Kui Eestis otsustati valida bibliokirjete vahetusformaadi aluseks FINMARC, tõlkisime selle eesti keelde.

3. Vastavalt ERÜ automatiseerimise töögrupi poolt 1994. aastal koostatud "Eesti vahetusformaadi" projektile (so. lihtsustatud variant FINMARCist) määratlesime arvutiandmebaasi raamatukirjes kajastuva andmestiku, mis oli abiks andmetöötlusosakonnale nende sisestusprogrammi koostamisel. (Nimetatud projekt on läbi arutatud ERÜ kirje ning liigitamise ja märksõnastamise töögrupis, kuid vajab veel eriti infokoodide kasutamise osas täpsustamist.

4. Meie liigitajad asusid koos teiste teadusraamatukogude liigitajatega tõlkima uusimaid ingliskeelseid UDK liigitustabeleide.

5. Osakonda seati üles kolm terminali ja üks personaalarvuti koos printeriga, et alustada arvutikoolitust. /2/

1994. aasta kevadel valmis andmetöötlusosakonnas raamatukirjete sisestusprogramm. Ligi pool aastat kestis selle katsetamine ja täiendamine, mille käigus pikendati andmevälju, lisati abitabelid jne. Andmetöötlusosakond koostas kataloogijatele ka lühikese tööjuhendi.

1994. aasta novembris alustasime saabuvate raamatute (ladina tähestikus, ilmunud 1994. aastal) kataloogimist arvuti abil (*original cataloguing*). /3/

Kõige rohkem muutis see liigitajate tööd. Neil tuleb lisaks kirjanduse liigitamisele see ka märksõnastada. Et üldist eestikeelset märksõnastikku uuema kirjanduse kohta veel ei ole, otsustasime luua nõ. töö käigus vabalt märksõnastades oma raamatukogu tesauruse. Selleks on eraldi abiprogramm. Kirjele saab lisada kuni kümme märksõna, mis peavad olema eelnevalt tesauruses registreeritud. Märksõnad on antud eesti ja inglise keeles, igal raamatul võib olla piiramatult arv tähenduselt laiemaid ja kitsamaid märksõnu. Veel saab rakendada viiteid "kasuta" (viitab sünonüümilt deskriptorile) ja "vaata ka" (viitab assotsiatsioonisuhtes olevale märksõnale).

Märksõnastiku haldamiseks tuleks seda programmi siiski mõnevõrra täiendada. Praegu ei saa märksõna juurde kirjutada selgitavat vm. teksti, mis ei kuulu märksõna koostisse (*scope note*). See oleks aga väga vajalik niisuguse mitme eri inimese poolt pidevalt täiendatava tesauruse loomisel. Teiseks oleks hea, kui

märksõnale saaks viitena lisada raamatu UDK indeksi. Samuti on veel lahendamata probleem, kuidas märksõnu automaatselt suurematesse süsteemilistesse klassidesse rühmitada.

Märksõnadeks valitakse võimalikult lihtsaid mõisteid väljendavad sõnad - deskriptorid. Deskriptor-tüüpi märksõnu peetakse automatiseeritud andmebaasides üldiselt paremaks kui *subject heading*-tüüpi märksõnu. Meie lähtusime valiku tegemisel järgmistest kaalutlustest:

1. Deskriptorite kasutamisel koguneb märksõnastikku vähem sõnu, nende moodustamise reegleid saab selgemini määratleda ja nende vaheliste seoste kujundamist paremini kontrollida.

2. Deskriptorid sobivad paremini märksõnade kombineerimiseks otsingu ajal; kõiki vajalikke kombinatsioone nagunii ette anda ei saa.

3. Koostatavas Eesti üldises märksõnastikus, mida tahame oma raamatukogus rakendada nii palju, kui võimalik, kasutatakse samuti deskriptor-tüüpi märksõnu.

Vormilt võib deskriptor olla liht- või liitnimisõna, omadus- ja nimisõna ühend või harva kahe nimisõna ühend. Õnneks ei teki meie tesauruses suure ja väikese algustähe probleemi, sest märksõnades kasutatakse ainult suurtähti.

Tesauruse mahtu on raske ette ennustada. On avaldatud arvamust, et universaalsed teadusraamatukogud vajavad umbes 100 000 märksõnalist tesaurust. Näiteks Amsterdamis ülikooli raamatukogu märksõnastikku olevat juba esimese aastaga kogunenud 80 000 terminit, kui võtta sünonüümid ja kvaasisünonüümid ka arvesse.

Otsing hakkab toimuma loodava tesauruse kaudu. Kirjed on seotud otse ilma vaheregistrita vastavate märksõnadega tesauruses. Kuidas arvuti lugejat aineotsingul täpselt abistama hakkab, ei oska veel praegu öelda, sest lugejale mõeldud kasutajaliides on välja töötamata. Igal juhul peab lugeja päringu formuleerima küllalt palju järelkoordinatsiooni teel.

Liigiindekseid võib lisada igale kirjele kuni kümme. Eesti liigitamise standardi alus on UDK masinloetav väljaanne 1993. aastast - *Master Reference File (MRF)* mille järgi koostatakse UDK eestikeelne väljaanne. /4/ MRF erineb suuresti UDK eelmistest väljaannetest (näit. pealiigis 8). Nüüdsest meie raamatukogus rakendatavad indeksid on kõik vastavuses MRFiga.

UDK indeksid sisestatakse arvutikataloogi tervikuna, st. määrajaid ei eraldata põhiindeksist. Kirjetele antud indeksid on praegu võimalik vaadata ainult kirje juures, registrit nendest ei teki. Seepärast ei saa teha ka otsingut UDK järgi. Selles suhtes tuleb programmi kindlasti täiendada, sest liigitajal oleks aeg-ajalt vaja lehitseda mingi kindla indeksi saanud kirjeid. Nagu näitavad teiste maade kogemused, ei saa UDK-otsing lugejate seas populaarseks enne, kui pole loodud allandmebaase või vähemalt trükiväljaandeid liigitustabelitest ja/või ainelooendist, mis aitaksid lugejal leida õige indeksi. Need aineotsingu abivahendid tuleb teha arvutikataloogi kasutajale kättesaadavaks võimalikult ruttu.

Vähem muutusi tõi arvutikataloogimine kirje koostajate töösse. Kuna meie raamatukogu integraalse ülesehitusega süsteem INGRID lubab kord süsteemi sisestatud andmeid kasutada mitmete raamatukogutöö ülesannete täitmiseks, siis kasutatakse kirje koostamisel komplekteerijate poolt kirjanduse arvelevõtmiseks koostatud lühikirjet. Kataloogija täiendab kirjet, lisab ilmumismaa ja

-keele koodi, täiendkirjete pealdised koos rollikoodidega ja võtmesõnad (dokumendi pealkirjas või alapealkirjas olevad sisu avamiseks olulised nimisõnad dokumendi keeles). Kataloogija sisestab ka raamatu alalise ja ajutise kohaviida ning trükib seejärel spetsiaalsele rebitavale kaardipaberile kataloogikaardi. Kataloogijate arvates on kirje sisestusprogramm õnnestunud. Kuigi arvutikataloogimine nõuab meie kataloogijalt äärmist täpsust ja täit tähelepanu, on arvutikirjet lihtne koostada. (Näiteks 6. jaanuari 1995 seisuga oli 108 kirje sisestamisel

tekinud ainult kaks probleemi, mis osutusid kergesti lahendatavateks.) Kirje valmib suhteliselt kiiresti, sest kataloogija peab täitma ainult kaheksa ekraanilehekülge, kus on antud meile kui teadusraamatukogule kohustuslike kirjeelementide nimetused eesti keeles. Vajadusel programmi täiustatakse. Kirjed arhiveeritakse iga päev andmetöötlusosakonnas.

Kataloogimise automatiseerimise järgmise etapi planeerimisel peame otsustama

- 1) missuguste saabuvate dokumentide kirjeid hakata järgmisena arvutisse sisestama,
- 2) kuidas peaksid bibliograafilised andmebaasid olema seotud arvutikataloogiga,
- 3) missuguseid kaartkatalooge hakata millises järjekorras arvutisse sisestama,
- 4) kuidas oleks võimalik kujundada ülikooli raamatukogu arvutikataloogist ülikooli kõikide allüksuste raamatuvara koondkataloog.

Lugeja vajadusi silmas pidades on kataloogimisosakonnal esmajärjekorras plaanis hakata arvutikataloogi täiendama aastatel 1990-1994 ilmunud kirjandusega ning seejärel ringluses olnud ja lugejate poolt tagastatud kirjandusega (ilmunud 1945-1989), mis näitaks ühtlasi komplekteerimise puudusi. Tagastatud kirjanduse ümberinventeerimine võimaldab ka teha fondis inventuuri.

Kuna kogu sisestatav kirjandus vajab märksõnastamist, kirjed ja UDK indeksid korrigeerimist, siis tuleb hästi läbi mõelda, missugune kaartkataloogi töötlemise tehnoloogia oleks kõige otstarbekam ja ökonoomsem, et luua **retrospektiivset andmebaasi** (*retrospective cataloguing*). /5/

Kataloogijate töö lihtsustamiseks ja kiirendamiseks kasutatakse maailmas juba ammu kataloogimiskeskustes koostatud kirjeid, mis kantakse teistest süsteemidest kohaliku andmebaasi (*copy cataloguing*). /6/

Eesti raamatukogude automatiseerimise põhimõtete kohaselt hakkab ülikooli raamatukogu täitma arvutikataloogimiskeskuse ülesandeid vastavalt oma profiilile.

Selleks, et meie **kataloogimiskeskuste** töö sujuks, peaksime oma tegevust praegusest rohkem kooskõlastama. Eelkõige tuleks meil

- lõpule viia UDK liigitustabelite tõlkimine eesti keelde,
- luua universaalne eestikeelne tesaurus,
- anda välja ühtsed eestikeelsed kirjereeglid,
- töötada välja täiendkirjete ja võtmesõnade valiku printsiibid. /7/

Kui me aga tahame tulevikus integreeruda ühtsesse ülemaailmsesse süsteemi, peaksime juba praegu hakkama mõtlema ka kollektiiv- ja üksikautori nimede kasutusviisi ühtlustamisele kirjes rahvusvahelise standardi alusel. /8/ Peavad ju meie kirjeid mõistma ka välislugejad.

Kindlasti ootab kataloogimiskeskusi ees rida keerulisi probleeme. Suures osas aitaks neid lahendada ühte töökindla andmetöötlusüsteemi rakendamine, mille kasuks otsustaksid kõik raamatukogud.

Lugejauuringute põhjal võib väita, et ülikooli raamatukogu ajalooliselt väljakujunenud kataloogisüsteem on üsna keeruline ja infootsinguks kulub

palju aega, kuigi seda on pidevalt püütud optimeerida ja teatmestut täiustada. Ilmselt aasta või paari pärast saame võimaldada lugejatele juurdepääsu arvutikataloogile ja täitub nende unistus leida kogu vajalik kirjandus võimalikult kergesti ühest kataloogist. Meie koostatud korrektne täiskirje peaks tagama, et lugeja leiab teda huvitava info võimalikult mitme tunnuse järgi kiiresti ja ammendavalt.

Niisiis oleme asunud kataloogimise automatiseerimise pikale teele, mis peaks meid 21. sajandil viima täielikult automatiseeritud kataloogimiseni (so. inimese vahetu osavõtuta, ainult tema järelvalve all). /9/ Kuigi see tundub utoopilisena, võib erialakirjanduse põhjal öelda, et kataloogimise täieliku automatiseerimisega tegeldakse. Näiteks otsitakse võimalusi, kuidas saaks arvuti kataloogida dokumenti kodeeritud tiitelile järgi ja märksõnastada sisukorra või kokkuvõtte järgi. Räägitakse isegi kataloogimise kriisist ja sellest, et kataloogimine kui selline on surev kunst.

Sajandi algul läksime sedelkataloogidelt üle kaartkataloogidele ja nüüd, sajandi lõpus oleme minemas kaartkataloogidelt üle arvutikataloogile. Kataloogi vorm ja kvaliteet muutub, kuid kataloogijaks jääb ikka vaid inimene - subjektiivne otsustaja. Niisiis jääb arvutikataloogi kommunikatiivsus ikkagi sõltuma kataloogija bibliograafilistest teadmistest, ainevaldkonna tundmisest ja keeleoskusest.

Artikli põhiseisukohad on ette kantud Tartus 5.-6. det. 1994 peetud Tartu Ülikooli Raamatukogu teaduskonverentsil "Raamatukogu osa teaduslikus kommunikatsioonis".

KIRJANDUS

1. IFLA kataloogimissektsioon ühtlustamas eri maade bibliokirjeid / Refereerinud J. Järs // *Uut Välismaa Raamatukogudes*. - 1992. - 7. - Lk. 3-7.

2. Astrodatabarvutiaabits / E. Saar, H. Ibrus, K. Annuk jt. - 2., parandatud ja täiendatud tr. - Tõravere, 1994. - 127 lk.: ill.

3. Carpenter, M. The narrow, rugged, uninteresting path finally becomes interesting : A review of work in descriptive cataloguing in 1991 with trail marks for further research // *Library Resources and Technical Services*. - 1992. - Vol. 36, N 3. - P. 291-315.

4. Kirsal, A.-M. Liigitamise ja märksõnastamise ühtsus raamatukogudes on võimalik // *Raamatukogu*. - 1994. - 2. - Lk. 12-13.

5. Kaartkataloogide skaneerimistehnoloogial põhinev retrospektiivne konversioon / Refereerinud J. Järs // *Uut Välismaa Raamatukogudes*. - 1992. - 7. - Lk. 12-20.

6. LeBlanc, J. D. Cataloguing in the 1990s : managing the crisis (mentality) // *Library Resources and Technical Services*. - 1993. - Vol. 37, N 4. - P. 423-433.

7. Gattermann, G. Kann den Online-Benutzerkatalog unser Katalogproblem lösen? : Erfahrungen aus dem OPAC-Projekt der Universitätsbibliothek Düsseldorf // *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie*. - 1990. - S.-H. 50. - S. 81-92.

8. Management and use of name authority files: personal names, corporate bodies and uniform titles / M. Beaudiquez, F. Bourdon; IFLA and Institutions et al. - München etc., 1991. - 90 p. - (UBCIM publications; N. S., Vol. 5).

9. Davies, R. Expert systems and cataloguing // *The application of expert systems in libraries and information centres*. - London etc., 1992. - P. 133-166.

DOKUMENTIDE SISU AVAMINE JA AINEOTSING ARVUTIKATALOOGIS

SIRJE NILBE

Tartu Ülikooli Raamatukogu

"Kui mina ütlen mõne sõna," teatas Muna Muna, "siis tähendab see ka täpselt seda, mida mina soovin - ei rohkem ega vähem."

"Minu arust on peamine küsimus selles," lausus Alice kahtlevalt, "kas te saate sõnale nii palju erinevaid tähendusi anda."

"Minu arust on peamine küsimus," ütles Muna Muna, "kes on peremees - ja kogu moos."

Lewis Carroll "Alice Peeglitagusel maal"

Sõnade tähenduse üle otsustamine moodustab suure osa tööst, mida raamatukogus teevad trükiste sisu avajad - liigitajad ja märksõnastajad. Ja siis tulevad lugejad oma vajaduste ja arusaamadega, mis ei pruugi alati kokku langeda raamatukoguhoidja mõtetega. Probleem, kuidas avada dokumentide sisu nii, et lugeja aineotsing oleks tulemusrikas, on igipõline, kuid elektronandmebaaside loomine on avanud selle lahendamiseks mitmeid uusi võimalusi ja ärgitanud ümber hindama vanu.

Elektrooniliste andmebaaside ajastul tegeldakse kahtlemata rohkem sõnaliste sisuavamis- ja otsimeetoditega kui liigitusega. Siiski sõltub sisuavamismeetodite valik üleminekul kaartkataloogilt arvutikataloogile (OPACile) suuresti iga maa ja raamatukogu traditsioonidest. Arvutikataloogide loomise algetapil oli nende põhiülesanne võimaldada kindlaks teha, kas dokument on või ei ole raamatukogus olemas, seega siis bibliograafiaotsing. Tähelepanu pöörati peamiselt kirjereeglite väljatöötamisele ja kataloogide standardiseerimisele, aineotsing neis jäi tavaliselt teisejärguliseks asjaks.

Paljudes esimese põlvkonna OPACides pole aineotsing üldse võimalik või siis on otsialasid vähe ja otsing peab toimuma rangelt määratud viisil ja järjekorras. Kasutada saab ainult eelkoordineeritud otsitermineid nagu kaartkataloogis. (Eelkoordinatsioon tähendab, et liitmõisteid tähistavad märksõnad ja liigiindeksid moodustatakse indekseerimise ajal ja lisatakse kirjele tervikuna; näit. *keskaja kunst*, 159.9(075).) Abi otsiterminite ja otsistrateegia valimisel ja tulemuse kontrollimise võimalust arvuti ei paku. Väljundiks saadakse enamasti lühikirjed, mille täiendamiseks tuleb üle minna bibliograafiaotsingule.

Teise põlvkonna kataloogides on aineotsing võtme- ja märksõnade abil juba üldine. Otsitermineid saab katkestada ja Boole'i operaatorite abil ühendada. (See on järelkoordinatsioon, mis tähendab, et liitmõisted otsitava kohta moodustatakse alles otsingu ajal; näit. *keskaeg JA kunst*, 159.9 JA (075).) Indekseerimisel on kasutatud liitmõisteid, mis otsingu käigus seotakse operaatorite JA, VÕI, EI abil. (Olulisimaid erinevusi kaart- ja elektronkataloogi vahel ongi see, et kaartkataloogis saab kasutada ainult eelkoordinatsiooni, järelkoordinatsioon on aga elektronkataloogi mägumaa.) Teise põlvkonna OPACides töödeldakse liigiindekseid nende süstemaatilist tähendust arvestades. Sobiva otsitermini leidmiseks on võimalik lehitseda registreid, küsida leitud viidete arvu ja soovi korral otsingu käigus tagasi liikuda. Dialogis arvutiga võib valida menüü- ja käsurežiimi vahel. Arvutis on harjutusprogrammid ja eksimustest otsingu käigus antakse teada koos parandusjuhistega. Kirjeid saab väljastada mitmes formaadis. Enamik praegu töötavatest arvutikataloogidest kuulubki teise põlvkonda.

Võib rääkida ka arvutikataloogide kolmandast põlvkonnast. Need on enamasti veel katsetamisjärgus seeriatootmisse jõudmata süsteemid, milles püütakse aineotsingu võimalusi üha rohkem täiustada. Neis on võimalik esitada päringuid loomulikus keeles. Dialog arvutiga on kasutajasõbralik, otsingu igas järgus on tagasiside hea. Sisuvamis- elementid seotakse otsingu käigus automaatselt. Kirjeid on täiendatud lisaandmetega, näit. võtmesõnadega sisukorrast ja aineleendist. Väljundkirjed on mõnikord reastatud vastavalt nende relevanttsusele.

Niisiis on arvutikataloogid aineotsingu võimaluste poolest üha lähenenud viiteandmebaasidele, kus see otsinguliik on algusest peale olnud esmatähtis. Kuid raamatukogukataloogide ja viiteandmebaaside vahele jäävad ikkagi mõned arvestamist nõudvad erinevused.

1. Viiteandmebaasides sisalduvat vahendab väljaõppinud infotöötaja, OPACi otsekasutajad on spetsiaalse koolitusega ja sageli vähese kogemusega infotarbijad - lugejad. Uuringute andmeil teevad aineotsinguid kataloogis rohkem just need lugejad, kes on vähem vilunud orienteeruma teadmiste süsteemis: nooremate kursuste üliõpilased, kooliõpilased, muidu huvilised. Teadlased, magistrandid ja õppejõud otsivad enamasti neile juba ette teada olevate teavikute kirjeid.

2. Kataloogi kirjed ei sisalda teaviku referaati, mistõttu võtmesõnade rakendamine on kataloogis piiratud ning kogude sisu avamisel tuleb pöörata tähelepanu peamiselt märksõnastamisele ja liigitusele. Võtmesõnade kasutamine ei ole tõhus ka paljumeelsete kogude kataloogimisel.

3. Viiteandmebaasid on loodud enamasti erialati, OPACid sisaldavad aga informatsiooni paljudelt aine- ja erialadelt. Seetõttu tuleb kataloogis kasutada universaalseid liigitussüsteeme ja märksõnastikke, viiteandmebaasides aga erialalisi.

4. Kataloog sisaldab valdavalt monograafiate ja jätkväljaannete kirjeid, viiteandmebaas valdavalt analüütilisi kirjeid.

Uurimused näitavad, et üleminekul kaartkataloogilt arvutikataloogile **aineotsingute osa** võrreldes bibliograafiliste otsingutega **suureneb**, moodustades vähemalt poole kõigist otsingutest. Ja kõige keerulisem on lugeja jaoks just aineotsing, mille aluseks on dokumendi kirjetele lisatud (või nendest automaatselt tuletatud) sisuelemendid - liigiindeksid, märksõnad, võtmesõnad.

Kaartkataloogis on liigitamine ja märksõnastamine alternatiivsed sisuavamismeetodid. Sisukataloogi korraldamiseks on tulnud valida kas üks või teine. Elektronkataloogis on võimalik neid kasutada nii, et nad täiendavad teineteist, võttes arvesse mõlema eripära ning tugevaid ja nõrku külgi. Ideaalis peaksid liigi- ja märksõnaotsingu võimalused ning üleminek ühe rakenduselt teisele olema võrdselt hästi läbi töötatud.

Liigituse ja märksõnastuse põhi- erinevused on järgmised:

1. Liigituse süstemaatiline lähenemine koondab materjali, võimaldab saada kogudest ülevaate erialade kaupa. Märksõnastuse alfabeetiline lähenemine hajutab materjali.

2. Liigitus on jäik. Uute teadus- harude ja mõistete kajastamine liigitussüsteemides tekitab probleeme, sest nende uuendamine on aeglane protsess. Märksõnastus on paindlik. Uusi mõisteid saab süsteemi hõlpsasti lisada.

3. Liigitus võimaldab infotarbija paremini saada ülevaadet tema jaoks uuest ainealast. Märksõnastus sobib paremini konkreetsete päringute jaoks.

4. Liigituse ekspressiivne notatsioon võimaldab päringut hõlpsalt laiendada või kitsendada. Märksõnastikus erialamõistete hierarhilised suhted ei kajastu või kajastuvad vaid tesauruse pishierarhiates.

5. Liigitus ei sõltu keelest. Märksõnastusega kaasnevad mitmesugused keeleprobleemid: kogude paljukeelsus, terminoloogia olukord, (eesti keele) automaattöötlus, infotarbija keeleoskus.

6. Liigitus opereerib pikkade abstraktsete liigiindeksitega. Märksõnastus kasutab loomuliku keele sõnavara.

7. Liigitussüsteem sobib enamasti ka teavikute paigutussüsteemiks. Märksõnad ei kõlba vähegi suuremate kogude paigutuse aluseks.

8. UDK, millega Eesti teadusraamatukogud on harjunud, saame suhteliselt odavalt valmina kätte. Märksõnastik(ud) tuleb meil endal välja arendada.

9. UDK liigitussüsteemi saab kasutada nii rahvuslikus kui rahvusvahelises andmevahetuses. Märksõnastust on isegi Eesti piires raske standardiseerida.

Liigitussüsteemid ja märksõnastikud (ka tesaurused) kuuluvad mõlemad nn. **kontrollitud** sõnavaraga infokeelte hulka. Nendele võib vastandada **vaba** märksõnastamise ja vabatekstiotsingu, mille hiilgeaeg, vaatamata nende meetodite odavusele ja kasutajasõbralikkusele, näib möödas olevat, sest tänapäeva integreeritud andmebaaside kirjete suur arv ja rahvusvaheline kasutus nõuab nende sisu täpset avamist ja ranget

kontrolli selleks rakendatava sõnavara üle. Seepärast jääb liigitamine ja märksõnastamine ka arvutikataloogide ajastul kõrget kvalifikatsiooni nõudvaks intellektuaalseks tööks. Sõnavara kontrolli vajadust alahinnates võime sattuda samasugusesse õnnetusse olukorda nagu Muna Muna:

"Kui ma ühel sõnal nii palju tähendada lasen," lüüsi Muna Muna, "maksan ma alati lisatasu." - -

"Jaa, sa peaksid nägema, kuidas nad tunglevad mu ümber laupäeva õhtuti, kui ma neile palka maksan." - -

KIRJANDUST

1. Chan, L. M. Subject analysis tools online: the challenge ahead // *Information Technology and Libraries*. - 1990. - 3. - P. 258-262.

2. Gödert, W., Horny, S. The design of subject access elements in Online Public Access Catalogs // *International Classification*. - 1990. - 2. - P. 66-76.

3. Lancaster, F. W. Vocabulary control for information retrieval. - 2nd ed. - Arlington, 1986. - 270 p.

4. Larson, R. R. Between Scylla and Charybdis: Subject searching in the online catalog // *Advances in Librarianship*. Vol. 15. - San Diego etc., 1991. - P. 175-236.

5. Lawrence, G. S. System features for subject access in the online catalog // *Library Resources and Technical Services*. - 1985. - 1. - P. 16-33.

6. Markey, K. Subject searching in library catalogs: before and after the introduction of online catalogs. - Dublin, 1984. - 172 p.

7. Sisällönkuvaailun organisointi Suomen kirjastoissa / P. Eskola, etc. // *Signum*. - 1991. - 3. - S. 59-63.

8. Svenonius, E. Use of classification in online retrieval // *Library Resources and Technical Services*. - 1983. - 1. - P. 76-80.

MIS TOIMUB TÛ RAAMATUKOGU HOIDLATES?

URMAS KOKASSAAR, KURMO KONSA

Tartu Ülikool

Hoidlates kasvavad seened. Soolade kristalliseerumine tingib krohvi-kihi lõhustumise, seinte niiskuse suurenemine ja bakterite ning hallitusseente levimise, millest tuleneb oht hoidla sisekliima niiskumiseks ning hilisemaks kandekonstruktioonide nõrgenemiseks. Veel juhvivad nimetatud spetsialistid tähelepanu ka hoone katuse, niiskete hoidlaseinte ja parkettpõranda halvale olukorrale.

Need laused pärinevad kolmest "Postimehes" hiljuti avaldatud artiklist, milles tutvustatakse TÛ raamatukogu peahoone hoidlate seisukorda. Kuidas on ikkagi tegelikult lood seenerikkusega raamatukogus? Kas tõesti on mikroseened põhjustanud nüüdse, lausa katastroofilise olukorra? Nendele küsimustele vastamist alustame lühiülevaatega seentest, kes hoidlates levivad. Tegemist on hallituste ehk mikroseentega. Nende keha ehk seeneniidistik koosneb peentest hargnevatest niiditaolistest struktuuridest - hüüfidest. Viimased võivad olla oma ehituselt nii rakuvaheseintega (hulk-rakne seen) kui ilma (üherakuline seen). Hüüfid kasvavad tippudest ja soodsates tingimustes on nende kasv väga kiire. Hallitused paljunevad peamiselt kas eoste või hüüfitükikeste kaudu, kuid võimalik on ka nende suguline paljunemine.

Eosed levivad hõlpsasti õhu kaudu ja neid katva paksu kesta tõttu on nad väga vastupidavad erinevatele mõjutustele (kuivus, kõikuv temperatuur, kiirgus). Soodsatel tingimustel areneb igast eosest uus seen, kes omakorda intensiivselt paljuneb. Hallitused kasvavad edukalt kõikvõimalikel materjalidel, mida nimetatakse nende substraatideks. Nagu kõik seened, kuuluvad hallitusedki heterotroofide hulka, mis tähendab, et kasvaks vajalikud ühendid ja energia saavad nad orgaanika lagundamisel. Sageli on seeneniidistik tunginud valdavas ulatuses kasvupinnasesse, nii et tege-

likud hallituskahjustused on alati suuremad, kui esmapilgul võiks arvata.

Nüüd esitame loetelu põhjustest, miks hallitused võivad soodsates tingimustes kiiresti ja ulatuslikult levida:

- eoste väiksed mõõtmed ja kiire paljunemine elutsükli jooksul;
- suhteliselt suur vastupidavus väliskeskkonna tegurite mõjudele;
- ulatuslik kohanemisvõime eluks erinevates keskkondades;
- võime kasutada eluks väga erinevaid anorgaanilisi ja orgaanilisi lähteühendeid;
- elutegevuseks vajalike kasvufaktorite sünteesivõime.

Säilike suurimad bioloogilised vaenlased hoidlates ongi mikroseened, kes sealse kasvupinnasena eelistavad trükiseid. Raamatu põhiosa on teatavasti paberist, mida mitmed seeneliigid suudavad suurema või väiksema edukusega lagundada. Tänapäeval on teada ligikaudu 300 liiki mikroseeni, kes kahjustavad paberit, lagundades viimase põhikomponenti tselluloosi. Selleks kasutavad hallitused rakuväliselt toimivaid ensüüme - tsellulaase. Ensüümide toimel hüdrolyüsitakse kõrgmolekulaarne tselluloos väiksema molekulaarsusega osadeks (glükoos, tsellobioos), mis on seenerakkudele hõlpsasti omastatavad. Hallituste toime paberile on laiahaardeline, alates paberi mõningate omaduste muutmisest kuni selle täieliku lagundamiseni. Sageli on protsessi kõrvalnähtudeks pigmendilaigud, mida on raske algmaterjali kahjustamata eemaldada. Mikrosee-
te kasv paberil on lihtsalt tuvastatav, selle tulemusena moodustuvad paberile pigmenteerunud (pruunid, mustad, rohelised, kollased) kolooniad. Hallituste toimest paberile on üksikasjalikumalt kirjutatud ajakirja "Raamatukogu" 1993. aasta teises numbris lehekülgedel 19-20.

Raamat ei koosne aga ainult pa-

berist. Sageli on trükise kaanematerjalina kasutatud nahka või pärgamenti. Viimaseid on võimalised kahjustama vaid need seened, kellel on võime sünteesida proteaase. Naha ja pärgamenti lõhustumise ulatus sõltub nii nende parkimismetoodikast kui nahapehmedajate kasutamisest. Vähem olulised on naha liik ja sellele leiduvad värvid. Mikrosee-tele sobib kasvupinnasena kõige enam taimeparknahk. Kroomparknahas on seente arengut ja kasvu pidurdavaid ühendeid, eeskätt 4...7 % kroomoksiidi. Naha pehmedamisel rakendatavad emulgaatorid ainult soodustavad mikrosee-
te hävitustööd. Valiku korral eelistavad hallitused kasvada nahal, sest pärgament on aluselise reaktsiooniga ja seega nende kasvuks hästi ei sobi. Hallitused põhjustavad nahas ja pärgamendis mitmesuguseid muutusi: väheneb nende tugevus ja elastsus, langeb lipiidide sisaldus, toimub jäigastumine ja neil ilmnevad pigmendilaigud.

Raamatute köitmisel kasutatakse sageli erinevaid tekstiile. Puuvillaseid ja linaseid kangaid lagundavad tselluloolüütilise aktiivsusega mikroseened. Loomse päritoluga tekstiile (vil-lane riie, siid) lõhustavad proteaase sünteesivad mikroseened. Kangaste vastupidavus hallituste toimele sõltub eeskätt nende kiu liigist ja töötlemis-tehnoloogiast. Oma roll on ka tekstiili viimistlusmaterjalide valikul. Seente poolt kergesti omastatavate ainete, nagu tärklise, looduslike õlide ja želatiini sisaldumine selles ainult soodustab biokahjustuste laienemist. Mikrosee-
te ründele on kõige vastupidavamad siidmaterjalid, järgnevad villased tekstiilid ning kõige kergemini lagundavad hallitused puuvilla-seid kangaid.

Raamatute köitmisel kasutatud liimained (želatiin, tärklis, jahu jm.) loovad niiskudes hallitustele eriti soodsa kasvupinnase. Sageli algab

just köiteliimidel hallituste tung trükise teistele osadele. Üldjuhul eelistavad seemned loomseid liime taimsetele, jättes sünteetilised kasvupinnase valikul viimasele kohale.

Kahjustades vanaraamatute illustratsioone, arenevad mikroseedid põhiliselt nende sideainete (munakollane, kaseiin, taimeõlid) arvel. Ka soodustavad hallituste arengut ja kasvu mineraalaineid sisaldavad looduslikud värvid.

Seente ründe eest pole kaitstud isegi kiri. Looduslikel ühenditel põhinevaid raud- ja gallustinte, mis sisaldavad tanniini, raudsulfaati ja sideaineid, lagundavad edukalt mitmed mikroseedid. Tavaline trükivärv on hallituste toimele suhteliselt vastupidav, sest sisaldab raskeid metalle. Siis kasvavad seemned paberi trükitekstist vabal pinnal.

Lisaks raamatutele on hoidlates veel palju muudki, mis hallitustele kasvupinnaseks sobib. Niiskes keskkonnas kahjustavad seemned puitu, seinte krohvikihti, värv- ja põrandakatteid. Ohus on isegi värvikihiga kaetud metallriiulid, sest seente elutegevuse tagajärjel keskkonda eritatud happed põhjustavad metalldetailide korrosiooni. Seente eest kaitstud pole ka vanaraamatu köidete metallosised nagu lukud, nurgad ja ilustised.

Mikroseedid suudavad kahjustada isegi kaasaegseid, sünteetilistel materjalidel olevaid infoallikaid - mikrofilme, diskette, magnetlinte jms.

Kerkib küsimus - kas hallitusi ohjeldada ei saagi? Loomulikult on selleks hulk võimalusi. Näiteks võib trüki-, liim- ja värvainetele lisada erinevaid sünteetilisi polümeere või raamatud kilestada. Siiski võivad sellised tehnoloogilised uuendused küll mikroseedide arengut pidurdada, kuid ei välista seda.

Unustada ei tohi ka hoidlates töötavaid inimesi. Hallitustega tugevalt saastunud ruumides viibimine võib esile kutsuda mükoosi ja mükoallergoosi. Mükoosid on inimese erinevate kudede ja organite otsesed seenkahjustused. Eristatakse pindmisi dermatomükoosi ja sisemisi ehk vistseraalseid mükoosi. Mükoosidest

tunduvalt sagedamini põhjustavad hallitused mükoallergoosi. Eksoallergeenidena mõjuvad peamiselt seente eosed. Nii hingamisteede kui ka naha kaudu kudedesse sattunud eosed põhjustavad alguses allergilise nohu, kauaaegse kontakti korral seentega võib aga välja kujuneda bronhiaalastma. Juba rohkem kui 150 seeneest kuupmeetris õhus võib kutsuda ülitundlikul inimesel esile allergianähud.

Eeltoodust peaks olema selge, et hallituste totaalse leviku ja paljunemise puhul on ohus hoidla tervikuna - säilikud, sisustus - ning seal töötavate inimeste tervis. Tunduvalt lihtsam on massilisi hallituskahjustusi ära hoida, kui hiljem nende tagajärgi likvideerida. Selleks on vaja täita kahte põhireeglit. **Esiteks tuleb hoidlas luua dokumentidele õiged säilitustingimused.** Mikroseedide areng ja kasv sõltub põhiliselt kolmest tegurist: temperatuurist, niiskusest ja kasvukeskkonna olemusest (substraadi keemiline koostis, pH jmt.). Teatud roll on muidugi ka teistel teguritel, näiteks kiirgusrežiimil (milliseid lampe kasutatakse) ja ventilatsioonil. Hallitused kasvavad küllaltki laias temperatuurivahemikus (-5...60° C), kasvuoptimum on nende jaoks temperatuur 18...30° C. Tunduvalt olulisem mikroseedide arenguks on keskkonna niiskus. Hallituste normaalseks arenguks on vajalik õhu vähemalt 65% -line niiskussisaldus. Normid näevad ette, et hoidlates on õhuniiskus vahemikus 55...60%. Mida niiskem on keskkond, seda soodsam on see seente arenguks ja kasvaks. Eelnevast ülevaatest selgus, et indutseeritavad ensüümid võimaldavad hallitustel kasvada kõikvõimalikel substraatidel. Mikroseedid kasvavad väga laias pH vahemikus (pH 1,5...12), eelistades siiski nõrgalt happelist keskkonda. Peab märkima, et tänapäevane paberi valmistustehnoloogia soodustab kaudselt samuti hallituste arengut, sest kaasaegne paber on enamasti nõrgalt happelise reaktsiooniga.

Teine lihtne reegel, mis aitab ennetada hallituste massilist levikut, on hoidlate süstemaatiline seire. TÜ teadusraamatukogus jälgitakse

perioodiliselt ruumide mikrobioloogilist saastatust, säilikute olukorda ja mikrokliima muutusi.

Selleks rakendatakse kolmeosalist programmi. Esiteks registreeritakse mikrokliima (temperatuur, õhuniiskus) muutusi. Teiseks teostatakse mikrobioloogilist monitooringut (määratakse mikroorganismide üldarv, samuti proteolüütiliste ja tsellulolüütiliste mikroseedide eoste hulk õhus ja hoidlate erinevatel pindadel). Kolmandaks selgitatakse säilikute kahjustatuse ulatust (juhusliku valimi testimine kindla standardi alusel).

Säilikute testimisel kasutatakse juhuväljavõtu meetodit. Kogust valitakse teatud arv raamatuid ning nende seisukorda uuritakse kindla meetodika alusel. Nii saadud tulemus kajastab suure tõenäosusega säilikute seisundit kogumis tervikuna. Raamatute juhusliku valimi aluseks võeti nende asukoht riivil. Kasutades arvuti pakutud juhuslikke arve, leiti samm-sammult otsitav riivirida, sektsioon, riiv ning lõpuks ka raamat. Raamatute seisundi hindamiseks kasutati Stanfordini meetodit. Eksperdist vaatleja hindab teatud eeskirju järgides objekti kuuluvust vastavasse rühma. Hinnatakse raamatu paberi, sisuploki kinnituse ning köite seisundit kolmeastmelises skaalas: 1 - kahjustamata, 2 - osaliselt kahjustatud, 3 - kahjustatud. Veel määratakse raamatupaberi vastupidavus mehhaanilisele murdele (kolm kaksikmurret) ning paberi keskkonna reaktsiooni (pH), mida mõõdetakse ionomeetriga. Visuaalselt hinnatakse hallituskahjustuste olemasolu.

Järgnevalt lühidalt olukorrast TÜ teadusraamatukogu C hoidlas, mis paikneb kõige sügavamal maa all. Hoidla pikkus on 90 m, laius 42 m, maht 8900 m³. C hoidla on õhukindlate vaheseintega jaotatud 5 osaks. Selles säilitatakse võõrkeelset vanemat kirjandust, mis on ilmunud enne 1917. aastat, samuti memoriaalkogusid ja teatmekirjandust. Alates 1991. aasta maikuust uuritakse C hoidla ülaltoodud kolmeosalise programmi alusel. Seire tulemused on esitatud tabelis.

TÜ teadusraamatukogu C hoidla kompleksuuringu tulemused

proovivõtu aeg 1991.-1994. a.	mikroorganismide arv m ³	hallitusseente eoste arv m ³	temperatuuri muut vaatluskuul	niiskuse muut %-des
mai 91	300	40	20-21,5	47-57
september 91	600	400	19-21	*56-78
jaanuar 92	200	20	18-19,5	40-49
aprill 92	200	200	19-20	43-54
juuni 92	200	30	19-20	*52-71
september 92	*2500	*2400	17-18	*65-80
november 92	*2200	100	19-20	45-56
jaanuar 93	800	*600	20-21	42-54
aprill 93	200	30	19-20,5	45-56
juuli 93	*1200	30		
september 93	100	100	16-20	*59-74
november 93	200	30	20-23	45-55
jaanuar 94	300	80	19-21	45-48
aprill 94	200	70	20-22	45-49
juuni 94	700	200	18-20	*57-66
september 94	700	80	16-19	*68-74

* on märgitud kehtivaid piirnorme ületavad väärtused.

Ehituskonstruksioonidest tulenevad hädad ja ebastabiilne kütmine on halvendanud raamatute säilitusrežiimi C hoidlas. Temperatuur hoidlas pole muutunud kuigi palju (vahemikus 16...23° C), õhuniiskus aga märkimisväärselt (40...80 %). Tabelist on näha, et õhuniiskus suureneb sügisperioodil, põhjuseks kütmisega viivitamine, mille tagajärjel keldrikorruste hoidlad niiskuvad. Trükise elueale on ohtlik nii suur õhuniiskus kui ka selle muutumine nii suures ulatuses. Kõrgenenud niiskusfoon loob ka soodsad tingimused hallituste paljunemiseks. Seda tõestasid 1992. aasta septembris ja novembris tehtud mikrobioloogiliste analüüside tulemused.

Kõikidest uuritud kogudest on C hoidla mikrobioloogiliselt kõige saastatum. Keskmise mikroorganismide arv, mikroseeni arvestamata, on 400...450 l m³ õhus. Episoodiliselt on l m³ õhus leitud ka 2200...2500 mikroorganismi. Hoidlate puhul on kõige olulisemaks mikrobioloogiliseks näitajaks seeneeoste arv ruumi õhus. C hoidlas on l m³ õhus keskmiselt 170...200 hallitusseene eost, mis tegelikult on küllalt vähe. Saadud maksimaalväärtused on aga tunduvalt suuremad. Rekordiks on 2400 eost l m³ kohta. Vaadeldava hoidla õhu üldise mikrofloora arvukusest moodustavad seente eosed

ligikaudu 30 %. Normidega on hoidlate jaoks lubatud mikroorganismide ülempiiriks l m³ õhus 800...1000 organismi, seente eoste puhul 400...500 eost.

Säilikute analüüs tõestab, et raamatute seisund C hoidlas (võõrkeelsete raamatute kogu, ilmunud enne 1917. a.) on halvem kui teiste uuritud kogude omadel. Selles on kahjustamata raamatuid 67,9±4,7 %. Osaliselt on kahjustatud 23,7±4,3 % trükistest ja täielikult 8,4±2,8 %. Hapra paberiga on kogus 6,1±2,4 % raamatutest. Väga happelise paberiga

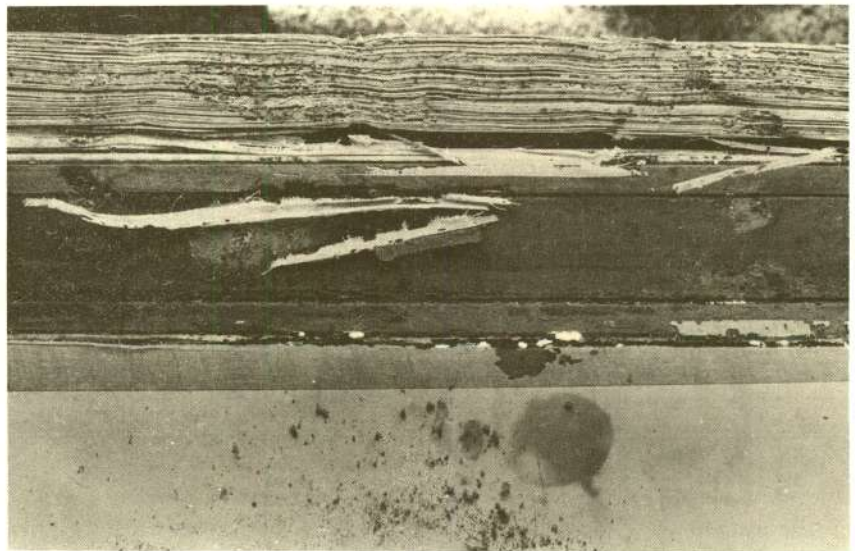
(pH^c 5) raamatute arv on suhteliselt väike, 0,5±0,7 % kogust. Happelise paberiga (pH 5,0...6,0) raamatuid on tunduvalt rohkem - 13,3±3,4 %. Rõhutagem veel kord, et paberi happesus on üks põhilisi hallituskahjustuste kujunemise eelsoodumusi. Hallituskahjustustega raamatud moodustavad hoidla kogust 5,6±2,3 %. Tuleb ka märkida, et kahjustatud raamatute rohkus antud kogus on tingitud nii raamatute vanusest kui ebasoodsatest säilitustingimustest.

Hoidlate perioodilise mikrobioloogilise monitooringu eesmärgid on:

- saada infot säilikute ja ruumide mikrobioloogilisest seisundist;
- prognoosida biokahjustuste levikut;

- hinnata hoidlaruumide sanitaarhügieenilist seisundit ja puhtust.

TÜ teadusraamatukogu C hoidlas ei esine veel massilisi hallituskahjustusi. Raamatukogu hoidlatest on see ruum aga vaieldamatult kõige halvemas seisukorras. Senise olukorra kestmine või selle edasine halvenemine (seinte jätkuv niiskumine ja hallitamine, ruumide ebahühtlane kütterežiim) võib kaasa tuua hallituste massilise leviku. Väljapääs on lokaalse keskküttesüsteemi rakendamises, mis stabiliseeriks hoiutingimused. Samuti on hädavajalik maa-aluste hoidlate seinte täiendav isoleerimine.

Seenkahjustusega raamatuselg

EESTI RIIGIKAITSE AKADEEMIA RAAMATUKOGU

SIGRID MANDRE

Direktor

EESTI RIIGIKAITSE
AKADEEMIA RAAMATUKOGU

Eesti Riigikaitse Akadeemia raamatukogu alguseks on kõige õigem lugeda 26. augustit 1992: sel päeval kandsime inventariraamatusse oma kogu esimese raamatu - J. Veimeri "Eetikast". Muidugi oli tehtud eeltöid.

Riigikaitse Akadeemia - tollal Sisekaitse Akadeemia, asub endise Nõukogude Ehitusvägede Poliitkooli hoonetes. Endisel koolil oli sümpaatne raamatukogu, mis tänu juhatajale püsis kuni üleandamiseni heas korras. Pärast ruumide kerget remonti seadsime end sisse. Lugejaile avas meie raamatukogu ukSED 12. novembril 1992. aastal.

Esimeseks tähtsamaks tööks oli UDK liigitustabeli kohandamine meie raamatukogu eripärale. Riigikaitse Akadeemias õpetatakse mitut eriala - kool koosneb sõjakoolist ja neljast kolledžist: politsei-, tolli- ja uurimis-, korrektsiooni- ning päästekolledžist. Seega on meie eriline tähelepanu suunatud Akadeemia põhilisi õppesuundi peegeldavaile liikidele 34, 355, 351.71 ja 623. Suureks abiks liigitustabeli kohandamisel oli meile Rahvusraamatukogu kataloogimisosakond. Loomulikult korregerime me liigitustabelit vastavalt erialakirjanduse temaatika laienemisele. Võtame osa ka ERÜ liigitamise ja märksõnastamise töögrupi tööst UDK liikide 355, 623 ja 351.74 tõlkimisega eesti keelde.

Üsna probleemne oli raamatukogu komplekteerimine, sest puudus meie

erialadele vajalik eestikeelne kirjandus. Venekeelne kirjandus oli suures osas nii ideoloogiliselt kui tehniliselt vananenud, lääne kirjandusest aga puudus vähese info tõttu ülevaade. Meie õnneks alustasid esimesed kursused kõigepealt üldainetega, nii et erialakirjanduse komplekteerimisvõimaluste leidmiseks ja selle muretsemiseks saime pisut ajapikendust.

Omad tingimused seab meie raamatukogule Riigikaitse Akadeemias kehtiv sõjaväestatud kord - kadetid elavad õppimise ajal kooli territooriumil ühiselamutes. Niisiis peab raamatukogu hoolitsema kadettide vaba aja sisustamise eest, seepärast on meie kogus ilukirjandustki.

Meie vajadused on suured, kuid raha napib nagu kõigil teistelgi raamatukogudel. Appi tulid meile lahked kolleegid. Siinkohal tahan öelda soojad tänusõnad Rahvusraamatukogu rahvale, kes meid raamatukogu esimestest sammudest peale on pidevalt aidanud nõu ja jõuga. Palju ilukirjandust saime Rahvusraamatukogu vahetusfondist ja teaduskirjandust Rahvusraamatukogusse saabunud abisaadetisest. Oma välisabisaadetiisi jagas meiega ka Pedagoogikaülikooli raamatukogu. Hiljem on olnud teisigi lahkeid abistajaid-annetajaid: väliseestlasi ja meie õppejõudude kolleege välisriikidest, kes on saatnud nii õppe- ja teaduskirjandust kui eksiilis välja antud ilukirjandust.

Riigikaitse Akadeemia on loonud kontakte mitmete õppeasutustega Ameerikas ja Euroopas. Tänu sellele oleme saanud rohkesti informatsiooni meile vajaliku erialakirjanduse ilmumise kohta kogu maailmas. Nüüd ei pea me ootama ainult annetusi, vaid oleme asunud ise väliskirjanduse sihipärasele komplekteerimisele.

Tänu rahaliste tingimuste paranemisele saame juba kolmandat aastat tellida ka välisajakirju. Tellime ainult erialaajakirju ning võib arvata, et enamus neist on Eestis ainukesed.

ERÜ fondide töögrupi poolt algatud programmiga, mis jagas teadusraamatukogude vahel komplekteeritava erialakirjanduse valdkonnad, ühines ka meie raamatukogu. Meie eesmärk on saada keskseks teadusraamatukoguks Riigikaitse Akadeemias õpetatavates valdkondades. Muidugi võtab see aega, aga algus on tehtud ning oma komplekteerimisplaani kujundame nüüd juba lähtudes neist ülesannetest.

Meie raamatukogul on ka väike arhiivkogu, mis pidevalt täieneb. Sinna oleme püüdnud koguda enne 1940. aastat ilmunud sõjanduse, eesti ajaloo, politsei- ja õiguslaseid väljaandeid.

Praegu on kogus veidi üle 30 tuhande köite raamatuid, põhiliselt õppe- ja teaduskirjandus. Raamatukogul on 718 lugejat, külastusi on meil pisut üle neljasaja ja laenutusi umbes kuuskümmend päevas. Raamatukogu on lahti tööpäeval 8.30-19.30 ja laupäeval 10.00-16.00. Kadetid leiavad, et raamatukogu võiks olla lahti ka pühapäeviti, kuid vaid nelja põhikohaga töötajaga ei ole see esialgu võimalik.

Oleme oma südameasjaks võtnud Riigikaitse Akadeemias bibliograafia ja infosüsteemide tutvustamise. Alates 1994. aasta kevadsemestrist on õppeplaanidesse võetud kursus, kus tutvustatakse bibliograafiat kui tegevusvaldkonda ja teadusala, infopanku ja -kandjaid ning tänapäevaseid teenindussüsteeme. Kursus annab 0,5 ainepunkti.

Raamatukogu valged seinad on otsekuuloodud kunstinäituste jaoks. Alates 1993. aasta märtsikuust on meil oma näitustega esinenud mitu kunstnikku. 1994. aasta kevadel eksponeeriti ka meie Akadeemia kunstiringi liikmete töid.

Igal aastal oleme korraldanud 2 raamatunäitust.

Oleme saanud jalad maha. Aga arenguruum on tohtu. Loodame, et tuleme toime.

EESTI KIRJANDUS-
MUUSEUMI
ARHIIVRAAMATUKOGU
RAAMATUID

300 AASTAT KELCHI
KROONIKA ILMUMISEST

“Liefländische Historia, Oder Kurtze Beschreibung der Denkwürdigsten Kriegs- und Friedens-Geschichte Esth- Lief- und Lettlands ...” käsikiri valmis aastail 1688-1691, mil teose autor Christian Kelch tegutses Järva-Jaanis kirikuõpetajana.

1695. aastal vormus Rootsi kuningliku kantsleji kolleegiumi loal “Liefländische Historia ...” käsikirjast trükiteos. Teose kirjastas Tallinna raamatukaupmees Johann Mehner, trükkijaks oli Heinrich Urban Rudolstadtis (Rudolphstadt) selleaegses Schwarzburg-Rudolstadtis vürstiriigis.

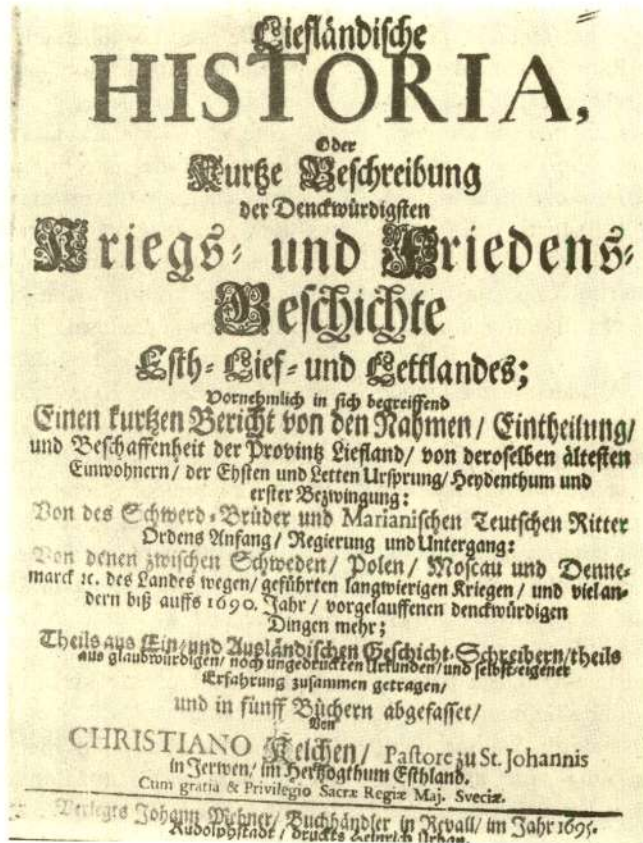
“Liefländische Historia ...” 639 leheküljel on käsitletud Eesti-, Liivi- ja Kuramaa ajalugu 1690. aastani. Kroonikale eelneb 4-leheküljeline pühendus kuningas Karl XI-le. Teose viies osas on kasutatud peamiselt trü-

kitud, osalt ka käsikirjalisi allikaid (M. Brandis, T. Hjärne, J. A. Thuanus jt). “Liefländische Historia ...” on väärtuslikuks allikaks eelkõige 17. sajandi, eriti aga 17. s. II poole sündmuste jälgimisel.

Kroonika põhiosast väärtuslikumaks on peetud selle jätku “Liefländische Historia. Continuation 1690-1707 ...” (Tartu, 1874-1875), milles on kirjeldatud Põhjasõjaeelseid ja -aegseid olusid (sh. suurt näljahäda aastail 1695-1698) ning sõjasündmusi aastail 1690-1707. Kroonika autor Christian Kelch (5. 12. 1657 Greifenhagen - 2. 12. 1710 Tallinn) saabus Liivimaale Rootsi-Pommerist 1680. aastal. 1680-1682 tegutses Kelch Põltsamaal ja Laiusel koduõpetajana; 1682-1897 oli ta Järva-Jaani (rajas seal talurahvakooli) ja 1697-1710 Viru-Jaagupi pastor. 1706. a. määrati C. Kelch Virumaa idapoolse osa ja Alutaguse praostiks, 1710. a. Tallinna Niguliste koguduse õpetajaks.

Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogus säilitatakse Christian Kelchi “Liefländische Historia ...” (1695) kaht eksemplari.

Mihkel Volt

GEOGRAAFILINE LÜHIÜLEVAADE

Leedu territoorium hõlmab 65,2 tuhat ruutkilomeetrit, elanikke on 3,751 miljonit, kellest 80% on leedulased, 9% venelased, 7% poolakad, 4% muust rahvused (juudid, karaiimid, sakslased, valgevenelased jt.).

Leedu on jagatud 44 rajooniks (kõrgem omavalitsus), 528 vallaks (madalam omavalitsus). Kõrgema omavalitsuse õigus on ka seitsmel vabariikliku alluvusega linnal, kus paikneb suurem osa Leedu rahvastikust (52 tuhandest kuni 597,7 tuhandeni Vilniuses), ja neljal kuurortlinnal. Rajoonikeskusi ja valdu juhivad 1990. aasta seaduse järgi kohalikud nõukogud.

Lähematel aastatel on Leedus kavas läbi viia administratiiv-territoriaalne reform, mille järgi riigi territoorium jagatakse 10ks valitsuse poolt juhitavaks ringkonnaks (apskritis - vrd. oblast). Ringkondades hakkab tegutsema kokku 56 omavalitsust (12 linna- ja 44 rajooniomavalitsust), mida hakkavad juhtima kaheks aastaks valitavad kohalikud nõukogud (volikogud).

Praegu on Leedus veidi üle 4400 raamatukogu, neist 1526 rahvaraamatukogu, 17 kõrgkooliraamatukogu, 1902 kooliraamatukogu, 68 keskeriõppeasutuse raamatukogu. Peale nende tegutsevad riikliku tähtsusega raamatukogud nagu Leedu Rahvusraamatukogu, Teaduste Akadeemia raamatukogu, Leedu Tehnika-raamatukogu jt.

AJALOOLINE ÜLEVAADE

Esimesed raamatukogud asutati Leedus umbes 600 aastat tagasi koolide, kirikute ja kloostrite juurde. Esimene raamatukogu, mille nimes kasutati sõna “avalik” (“rahvaraa-

LEEDU RAHVARAAMATUKOGUDE TÄNAPÄEV VITAUTAS GUDAITIS

Leedu Kultuuriministeeriumi raamatukogunduse peaspetsialist

matukogu"), loodi alles 1867. aastal 1832. aastal suletud Vilniuse ülikooli raamatukogu baasil (ülikool asutati 1579. aastal). Muidugi ei saa väita, et see raamatukogu oli rahvaraamatukogu tänapäeva mõistes, sest raamatuid laenasid vaid kõrgemad rahvakihid. Vilniuse rahvaraamatukogu rolli ei saa idealiseerida ka seetõttu, et ta oli loodud Vene tsaaririigi venestamispoliitika kindlustamiseks. Varsti sai Vilniuse avalikust raamatukogust tema rikkalike kogude tõttu suuruselt neljas raamatukogu Vene impeeriumis. Raamatukogu sisaldas muuhulgas ka palju leedu kirjanduse esitükke ja seda kasutasid paljud oma aja väljapaistvad leedu kultuuri-tegelased.

Siinjuures tuleb tähelepanu juhtida faktil, et Leedus oli aastail 1863 kuni 1904 keelatud ladina tähestikus raamatute väljaandmine, leedukeelsete raamatute lugemise ja levitamise eest aga võidi saata asumisele Siberisse.

1918. aastal kuulutati välja iseseisev Leedu riik ja juba 1919 loodi Leedu Keskraamatukogu, mis täitsid rahvusraamatukogu ülesandeid. Maa-kohtades loodi selle raamatukogu osakonnad - kohalikud keskraamatukogud, kes täitsid rahvaraamatukogude funktsioone. (1936. aastani tegutses 17 keskraamatukogu osakonda.) 1919. aastal võeti vastu kohalike omavalitsuste seadus, mis muuhulgas kohustas kohalikke omavalitsusi asutama raamatukogusid. Raamatukogusid küll loodi, kuid et kohalikel omavalitsustel polnud piisavalt raha nende ülalpidamiseks, nad suleti nad varsti. 1940. aastal tegutses vaid üks kohaliku omavalitsuse eelarvest finantseeritav raamatukogu - V. Kurdirka nimeline Kaunase avalik raamatukogu-lugemistuba.

1936. aastal vastu võetud rahva-

raamatukogude seadusega muudeti Keskraamatukogu Riiklikuks Keskraamatukoguks ja tema osakonnad Haridusministeeriumile alluvaiks rahvaraamatukogudeks. Viimaseid finantseeriti nii riiklikust kui kohalikest eelarvest. Enne Nõukogude okupatsiooni tegutses 159 sellist raamatukogu.

Pärast sõda suurenes raamatukogude arv kiiresti, eriti küldes, ja neid hakati nõukogude kumbe kohaselt nimetama massiraamatukogudeks. Neid finantseeriti kahest allikast: ruumid ja töötajate palgad rajooni eelarvest, raamatute komplekteerimissummad riigieelarvest. 1950. aastal loodi Leedus Nõukogude Liidu ühtse malli järgi ka piirkondlikud avalikud raamatukogud (oblastiraamatukogud) - suured raamatukogud, mis allusid Kultuuriministeeriumile.

Aastail 1974-1976 rahvaraamatukogud tsentraliseeriti: loodi 48 keskraamatukogu haruraamatukogudega küldes ja linnades.

LEEDU RAHVARAAMATUKOGUD PÄ- RAST 1. MÄRTSI 1990

Iseseisvuse taastamisest möödunud aastatel on Leedu elu palju muutunud, sealhulgas ka raamatukogudes. Algas vastustusrikas ja raske töö iseseisva riigi juriidilise süsteemi loomisel. Uued seadused peavad kindlustama ülemineku ühiskonnakorrale, mille põhikriteeriumid on demokraatia, eraomandus ja turumajandus.

50 nõukogude aasta jooksul loodi Leedus territoriaalsel printsiibil põhinev rahvaraamatukogude süsteem, mis allus Kultuuriministeeriumile. Kohalikud võimuorganid ei saanud kuigivõrd mõjutada raamatukogude tööd - nende ülesanne oli (ja seda ministeeriumi range kontrolli all) luua

vaid tingimused raamatukogu tööks.

Olukord muutus põhjalikult pärast omavalitsusseaduse vastuvõtmist 1990. aastal. See on taastatud Leedu Vabariigi esimesi seadusi, milles on eraldi toodud kohaliku omavalitsuse tähtsamad õigused ja ka vastutus piirkonna kultuuri eest. Mõned selle seaduse paragrahvid ei ole põhjalikult läbi mõeldud (või küllalt täpselt formuleeritud), seetõttu on nende erinev interpreteerimine toonud raamatukogudele palju muret ja kaotusi. 1993. aastal tuli Seimis vastu võtta isegi eraldi lühikene seadus "Kultuuriasutuste likvideerimise ja reorganiseerimise korra", mis aitas peatada kohalike omavalitsuste põhjendamatuid ja läbimõtleamatuid otsuseid.

Rahvaraamatukogude töötajate kaks peamist ülesannet iseseisva Leedu taastamisel on:

1. Optimaalse rahvaraamatukogude süsteemi loomine (olemasoleva süsteemi korrastamine).

Nõukogude okupatsiooni perioodil avati palju nn. massiraamatukogusid (rahvaraamatukogusid), parteiideoloogid mõtlesid välja hulga loosungeid (Raamat igasse perekonda!), kuid sellest, millistes tingimustes raamatukogud töötavad, milline on erinevate raamatukogude koostöö, keda ja kuidas nad teenindavad, ei räägitud. Raamatukogud võistlesid omavahel, "parandasid" oma statistilisi näitajaid. See tähendab - nad töötasid näitajate heaks nagu kogu sotsialistlik süsteem. Seepärast tuleb nüüd kaotada vähe-kasutatavad raamatukogud ja luua uued seal, kus neid vajatakse, et lugejaid raamatute ja infoga paremini varustada.

2. Raamatukogude tegevuseks vajaliku juriidilise aluse loomine.

Nõukogude Liidus täitsid raamatukoguseaduse aset kommunistliku

partei määrused, milles räägiti pea-aegu eranditeta vaid raamatukogude tegevuse ideoloogilisest suunitlusest. Kehtis palju kultuuriministeeriumi instruksioone ja käskkirju, mis enamuses ei olnud abistavad, vaid raamatukoguhoidja initsiatiivi, kohalike tingimusi ja traditsioone ning seal üleskerkivaid probleeme välis-tavad. 1936. aastal vastuvõetud Leedu raamatukoguseadus on praeguse situatsiooni jaoks vananenud. 1995. aasta jaanuaris peaks Leedu Seimis arutlusele tulema seal juba 1,5 aastat seisnud raamatukoguseadus, milles püüdsime arvestada (niipalju kui see on meie tingimustes võimalik) teiste riikide kogemusi. Koostatakse ka standardeid ja teisi vajalikke seadust täiendavaid ja laiendavaid juhendeid.

Leedu rahvaraamatukogude süsteem koosneb kahe tasandi raamatukogudest:

1. Regionaalsed avalikud raamatukogud (regionaalraamatukogud - suured avalikud raamatukogud linnades),
2. Kesksed munitsipaalraamatukogud haruraamatukogudega maal ja linnades (meil maakonna ja linnakeskraamatukogud).

Regionaalsed rahvaraamatukogud.

Praegu on Leedu suuremates linnades 5 regionaalraamatukogu. Kuigi need tekkisid enne II maailmasõda, loetakse nende asutamisaastaks siiski aastat 1950. Need raamatukogud on Vilniuses, Kaunases, Šiauliais, Klaipėdas ja Panevėžys. Pärast administratiivreformi nimetatakse regionaalraamatukoguks veel viis linnaraamatukogu linnades, mis saavad ringkonnalinna staatuse (*apskritis*). Neid raamatukogusid finantseeritakse riigieelarvest Kultuuriministeeriumi kaudu ja nad saavad sundeksemplari.

Regionaalraamatukogu on piirkonna raamatukogude töö koordineerija, tema fondid peavad rahuldama piirkonna lugejate vajadusi, seal kogutakse ka koduloolisi materjale.

Regionaalraamatukogu on linna raamatukogude konsultatsiooni-keskus, mis aitab tõsta raamatukoguhoidjate kvalifikatsiooni ja annab praktilist abi töö korraldamisel.

Kesksed munitsipaalraamatukogud ja nende filiaalid.

Kesksed munitsipaalraamatukogud tegutsevad kõigis linnades ja rajoonikeskustes. Praegu on Leedus 48 sellist raamatukogu. Neil on 200 harukogu linnades ja 1273 maal. Haruraamatukogud ei ole iseseisvad, tavaliselt on seal üks töötaja, mõnes suuremas linnafilialis ka 2-5 töötajat. 19 haruraamatukogu teenindab ainult lapsi, kuid selliste raamatukogude arv praegu väheneb. Keskraamatukogusid finantseeritakse munitsipaalelarvest, komplekteerimissummad saadakse aga riigieelarvest Kultuuriministeeriumi kaudu.

Rahvaraamatukogud on oma halvemad ajad juba üle elanud: pärast omavalitsuseaduse vastuvõtmist 1990. aastal langesid paljud neist kohalike tsinovnikute, mitte alati kompetentsete ja head soovivate ülemuste katsetuste ja reorganiseerimiste ohvriks. Perioodil 1989 kuni 1993 suleti 190 enamasti maal asuvat filiaali. Haruraamatukogude sulgemist põhjendati peamiselt sooviga luua optimaalne filiaalide võrk ja laiendada raamatukogude teeninduspiirkondi. Mõned raamatukogud suleti ka raamatukogu jaoks mittevastavate ruumide või nende ruumide endistele valdajatele tagastamise (21% juhtudest), samuti ülalpidamisrahade nappuse tõttu (8% juhtudest). Filiaalide sulgemine ja reorganiseerimine, nagu juba eespool märgitud 1993. aastal vastuvõetud seadusega on sätestatud, võib nüüd toimuda vaid Kultuuriministeeriumi loal.

Vahendite ökonoomsemaks kasutamiseks toimub Leedus maal asuvate haruraamatukogude ühendamine kooliraamatukogudega. Ühendatud filiaale on nüüdseks juba 243 - 61 juhul ühendati külaraamatukogu

algkooli raamatukoguga, 153 juhul üheksaklassilise kooli raamatukoguga ja 29 juhul väikese keskkooli raamatukoguga. Ühendamise protsess aeglustus 1994. aasta II poolel Kultuuri- ja Haridusministeeriumist kahe eraldi ministeeriumi moodustamise tõttu. Loomulikult me mõistame, et küla- ja kooliraamatukogu funktsioonid on erinevad, kuid ühendamise tõttu õnnestub säilitada raamatukogude fondid ja ametikohad. Muutub ka raamatukogude alluvus: mõnes rajoonis läksid kõik kooliraamatukogud üle keskraamatukogu alluvusse, teisel koolide juurde, kuid leidub ka segavariante.

Raamatukoguseaduse projektis, kui parlamendiliikmed ei tee parandusi, sätestatakse, et munitsipaalraamatukogu harukogu luuakse 700-800 elaniku tarvis. Kuna aga asustustihedus on paikkonniti erinev, võtab lõpliku otsuse harukogude arvu kohta mingis piirkonnas vastu Kultuuriministeerium.

Kultuuriministeeriumi poolt munitsipaalraamatukogudele eraldatav rahasumma uute raamatute ostmiseks on väike - ühe elaniku kohta keskmiselt 8 senti, ühe raamatu hind aga 7-8 litti (100 korda suurem). Mõned väiksemad harukogud said 1994. aastal osta vaid 5-15 uut raamatut. Olukorda parandab vaid mõnede kirjastajate ja fondide heategevus. Kahjuks muutub ka 1995. aastal vähe - prognoosi kohaselt saavad raamatukogud nüüd raamatute ostmiseks 26-30 senti elaniku kohta. Kõige selle tõttu lugejate arv raamatukogudes iga aastaga väheneb: 1993. aastal oli munitsipaalraamatukogudes lugejate arv 1993. aastaga võrreldes 22,8 % väiksem, laenutuste arv vähenes 15,4 %, fondid 13,3 %.

Vene keelest E. Riet

Täna on jututoa külaliseks auväärne bibliograaf ENDEL ANNUS, kes 16. veebruaril tähistab 80ndat sünnipäeva. Raamatukogunduses ei leidu vist inimest, kes ei teaks-tunnaks tema toimetatud retrospektiivse rahvusbibliograafia väljaandeid "Eestikeelne raamat 1901-1917" I-II ja "Eestis ilmunud saksa-, vene- ja muukeelne perioodika 1675-1940".

Te kuulute põlvkonda, kes sai kõrghariduse eelmise Eesti Vabariigi ajal. ENes on kirjas, et lõpetasite Tartu Riikliku Ülikooli. Mis juhtus edasi?

Õppisin filosoofia teaduskonnas ja kavatsesin hakata tööle eesti keele ja kirjanduse õpetajana. 1940. aasta sügiseks olid mul miinimumpunktid käes ja ma ruttasin lõpetamisega, sest kartsin, et hiljem tuleb lisaks veel marksism-leninismi eksameid sooritada. Nõnda saingi TRÜ märgiga lõpudiplomi, aga siiski ühtegi poliitilist eksamit tegemata. Mu ema soovis küll, et õpiksin agronoomiat, sest olen põllumehe poeg, aga mu pinginaaber Ilmar Tammelo, hiljem rahvusvaheliselt tuntud õigusfilosoof (1917-1982), soovitas valida humanitaarala. Üliõpilasena kuulusin lühemat aega üliõpilasseltsi "Liivika".

Pärast ülikooli lõpetamist kutsuti mind tööle Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonda. Saksa okupatsiooni ajal läksin August Palmi kutsel üle bibliograafia

osakonda, mis koos arhiivraamatukoguga liideti Tartu Ülikooli Raamatukoguga. Koostasid seal "Eesti raamatute üldnimestiku 1940-1942" käsikirja, mida aga trükkis avaldada ei lubatud, kuna sisaldas ka nõukogudeaegset trükitoodangut. Seejärel tegelesin põhiliselt arhiivraamatukogu ja Tartu Ülikooli Raamatukogu varade evakueerimisega maale. Pärast Kirjandusmuuseumi taastamist 1945. aastal sai minust bibliograafia osakonna, hiljem arhiivraamatukogu juhataja.

1949. aastal kolisime perekonnaga Tallinnasse, kust pärines mu abikaasa. Töötasin aasta Teaduste Akadeemia Raamatukogu direktorina, siis kästi mul kirjutada lahkumisavaldus, kuna mind ei saavat usaldada. Olin mõned kuud kodus lapsehoidja ja õppisin vene keelt, et Siberis kergem oleks. 1949. aasta lõpul kutsuti mind siiski Riiklikku Raamatukogusse tööle. Algul olin raamatupalati osakonnas bibliograafi ametis. Järgmisel, teadussekretäri postil jäi mul aega üle ja nii võisin keskenduda kalendrikirjanduse ajaloo uurimisele. 1975. aastal kaitsesin filoloogiateaduste kandidaadi kraadi teemal "Eesti kalendrikirjandus kuni 1860". Kirjastuses "Eesti Raamat" seisab juba aastaid väitekirja kuni 1900. aastani täiendatud käsikiri ja ootab avaldamist.

Retrospektiivsele rahvusbibliograafiale mõtlesin juba Tartu päevil. Hiljem RRis töötades koostasid Raamatukogude Inspektsiooni juhataja I. Tingre ettepanekul vastava programmi, mis kiideti küll heaks, aga jäi siiski sinnapaika. Veel hiljem kavandasin vastava osakonna loomist Riiklikus Raamatukogus. Selle ülesannetes oli ette nähtud nii raamatute nimestiku kui ka ajakirjanduse kartoteegi koostamine. Tööjõudu sain aga nii vähe, et sellest piisas vaid artiklite kartoteegi koostamiseks. Seda tööd juhendasin kümme aastat. 1978. aastal tegi TA Raamatukogu direktor F. Kauba ettepaneku hakata retrospektiivset bibliograafiat koostama temale alluvas raamatukogus. Abi sain RRist (2 inimest), Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogust (2) ja Tallinna Polütehnilise Instituudi Raamatukogust (1). Aegamisi teiste raamatukogude panus vähenes või kadus. Paljudele takistustele vaatamata on retrospektiivset rahvusbibliograafiat ilmunud juba kolm köidet ja ma loodan, et paari-kolme aasta jooksul trükitakse ka ülejäänud, praegu koostamisel olevad köited. Trükkulud on lubanud kanda Avatud Eesti Fond. Raamatuid otsimas oleme käinud Riias, Peterburis, Helsingis, Stockholmis, Uppsalas ja Lundis, kus oleme registreer-

rinud palju, eeskätt Eestis ilmunud, võrrekeelseid raamatuid alates Rootsist ajast.

Heidame nüüd pilgu ajas tagasi. Kas (rahvus)bibliograafiate koostamisel ja raamatukogunduses üldisemalt on tehtud vigu, mida pole enam võimalik parandada?

Mõned lüngad on tingitud oludest. Perioodist 1918-1939 on tõepoolest hulk raamatuid välja jäänud. Võibolla tuleks teha täiendav või koguni uus nimestik. Kirjandusmuuseumi eestikeelse ajakirjanduse artiklite kartoteek on väga väärtuslik, niisamuti Rahvusraamatukogus tehtud samasisuline töö. Muidugi oleks hea, kui Tartu kartoteeki saaks kasutada Tallinnas ja vastupidi, aga see eeldab vastavaid arvutiseadmeid. Küllap seegi tulevikus korda aetakse. Kui jõuaks, siis oma senise töö kõrval võiks uurida ka välisautorite tõlkimist ja vastuvõtmist Eestis. Kuid aega tuleb natuke muukski jätta. Mul on aed ja see nõuab kevadest sügiseni harimist. Leian, et füüsiline pingutus aias on arukam kui tänavaid pidi jooksmine. Harastan looduslikku maaviljelust ning katsetan puude ja pöösaste paljundamistega.

Mida arvata noortest raamatukoguhoidjatest? Vanem põlvkond kipub neile mõnikord ette heitma, et nad nõuavad suuremat palka, paremaid töötingimusi ja endaga arvestamist. Kas Teie ise olete oma elutöö ja tehtuga rahul?

Noored peaksid muidugi rohkem palka saama, et oma elamist rajada. Ent kõigile vaatamata soovitaksin töötada entusiastlikult. Küll tulevad ka paremad päevad. Kõike ei maksta elus kunagi kinni, midagi tuleb teha ka armastusest töö vastu. Mina arvan, et kui midagi teha, siis ainult hästi. Võibolla tuleks noortega rohkem tegelda. Raamatukogude juhatajad, kes oma inimesi tunnevad, peaksid hoolitsema, et huvilised saaksid ka näiteks uurimistööd teha. Inimesi tuleb rakendada võimete kohaselt sisulisele tööle. Nende eeldusi ja võimeid ei tohiks kahe silma vahele jätta.

Ma ise pole küll kunagi eriti aktiivne olnud - ikka on mulle ülesandeid antud või teiste poolt mingi koorem kanda jäetud. Kunagi kujutlesin end kuskil maal 6-klassilise kooli juhatajana, hiljem keskkooli eesti keele ja kirjanduse õpetajana. Kuid minu praegune töö on mulle kõige südamelähedasem.

Jututuba juhtis Maire Liivamets

MILLEKS VEEL "MANA", KUI "TULIMULD" OLEMAS?

M A N A KOONDSISUKORD 1957-1988 / Eesti Rahvusraamatukogu; Koost. Krõõt Liivak; Toim. Inna Saaret; Kaane kujundanud Tiina Kuus. - Tln., 1994. - 132 lk.

Bibliograafiaid arvustatakse tavaliselt täielikkuse ja täpsuse (veatus), kasutamishõlpuse ja -mugavuse (aruka süsteemsuse ja liigenduse) ning otstarbekate, ainet risti-pikuti mitmes lõikes kättejuhatavate registrite olemasolu seisukohast. Olen ka ise koostanud mõne bibliograafilise lisa ja tean, mida maksab ainuüksi *de visu* printsiibi väljapidamine. Ja olen ning jään igavesti tuhat tänu võlgu kõigile eesti kirjanduse aineriingi bibliograferijatele.

Kuid peale teenindava või abidistsipliinina eksisteerimise, millena bibliograafia tänapäevases teaduste hierarhias paikneb – oli ta ju Uue Testamendi esitrüki (1715) ja veel Rosenplänterigi ajal päristeadus ise –, moodustab ta oma kohenähtava, sõnadest, numbritest, tähe- ja kirjavahemärkidest koosneva infokihi all teise, varjatud mustri. Kiretud kirjed võivad reastuda jõujoonteks. Silm võib äkitselt tabada üht punkti, näit. aastat 1969, atraktorit, mille poole kalduvad kõik kõverad, näit. "Mana" võimsa generatsiooni kaastöölise temaatika. Siis võib seda "saatuslikku" kokkujooksmist muutma hakata mingi teine koondumispunkt. Kõverad võivad algul kaarduda ümber ühe punkti ja siis järsku võtta suuna teisele, moodustades nähtuse, mida füüsikas nimetatakse veidraks atraktoriks. (Elulisi näiteid niisuguse liikumise kohta teab tuua tõenäoliselt iga sinne lugeja isegi.)

Muidugi paneb ühe huvitava nähtuse bibliograafia veerema küsimärkide laiviini ja kukutab sekka huumärke. Mõni küsimärk võib huumärgiks sirgeneda ja vastupidi, huumärk küsimärgiks kõverduda. Mida võiks tähendada, et "Tulimulla" koondsisukorra personaaliast leiame toimetaja B. Kangro nime alt 63 ühikut sekundaarkirjandust, kuna "Mana" omas on I. Grünthali vastav arv ainult 7? Või: miks puudub Ilmar Laaban nii "Tulimulla" personaaliast

kui ka nimeregistrist, st. nii käsitletavate kui kaasautorite seast? Miks on Ristikivilt "Manas" üksainus tekst - ettekanne "Kirjanduse ülesanded", 1968; Lepiku luuletuskogudest retsen-seeritud ainult "Kivimurdu" ja "Klaasist mehi", Kangrolt aga 8 ja Arvo Mägilt 13 raamatut? Õigupoolest on need kõik retoorilised küsimused, millega üritasin eksponeerida "Mana" avatust ja mõningast kergekäelisust materjali organiseerimisel ning "Tulimulla" mõningast toimetajakesket kitsarinnalisust. NB! see pole hinnang, vaja on mõlemat hoiakut. Ja kirjanduselu normaalseks pulseerimiseks on vaja vähemalt kahe keskme (fookuse) olemasolu. Ei tule midagi head välja, kui kõik on ühe mütsi all. Kindlasti võlgneb meie pagulas-(resp. väliseesti) kirjanduse otse vapustav elujõud - ja võlgneb palju - loovust stimuleerivaile sisepeingetele.

Kuid ehk on mõttekas siinkohal korra ajas tagasi minna.

Paguluse algusaastail ilmunud eestikeelsed üldajalehed andsid sporaadilisel ka päevakajalist kirjanduskriitikat. Siiski ei olnud kirjandusmõtet võimalik nende baasil kujundada ja nõnda eksisteeris see esialgu latentselt, hakkas ometi juba üsna pea otsima pääsu aktiivsemasse, trüki-sõnalisse olekusse. Trotsides olmekitsikust ja ressursside puudumist asutasid "Tuulisui" noored kirjanikud "Sõna". See puhtal entusiasmil rajanenud ja manufaktuurselt tehtud ajakiri teadvustas oma kolme ilmumisaastaga (1948-1950) pagulaskirjanduse tegeliku staatuse ning tiražeeris hulga püsiväärtuslikke loomingu analüüse.

1950-1957 kandis nii kirjandusmõtet kui ka jõudude angažeerija ning koondaja koormat üksi "Tulimuld". Ajakirja sisukuse eest hoolitsesid sellel suhtelises üksmeeles peaaegu kõik paremad pagulaskirjanikud ja -lite-raadid.

"Tulimulla" temaatika on eesti-keskne ja kahtlemata oli hool eesti rahvuskirjanduse ellujäämise eest 50ndate algupoolel kõigist missioonidest kõige tähtsam. Siiski hakkas juba aegsasti "kosmopoliitide" poolelt tulema hoiatusi, et aateline rahvuslikkus ja selle paariline esteetiline alahoidlikkus üksi ei taga ellujäämist. Tekkis ohutunne oma rahvusesse ja kallitasse traditsioonidesse sulgumise, vaimse klaustrofoobia võimaluse ees. Ja 1957 samuti Lõuna-Rootsis käima pandud "Mana" teatas avanumbri väikses manifestis oma eitusest bombastsele rahvuslikkusele nagu ka vastuvõtlikkusest maailmakirjanduse uutele suundadele ning profileerus kaasaja kirjanike ja uudisteoste kriitilis-esseistlikule väärtustamisele. Ei läinud kaua, kui "Mana" heitis kõrvale ka pagulaskonnas üsnagi seinast seinast valitsenud ideoloogilised eelarvamused kodueesti kultuuri suhtes ning asus siinpoolest kirjandusest rääkima diferentseerivalt. Selle eneseületuse või avanemisega tuli "Mana" toime I. Grünthali toimetajaks-oleku teisel poolel, 1961-1964, esitsa peamiselt tema enese retsensioonide ja esseede kaudu. "Tulimuld", nagu teada, seda eesti kirjanduse haru peaaegu ei puudutanud, vaid tegeles pagulaskirjanduse kõrval suhteliselt palju Eesti Vabariigi aegse, mõnevõrra ka varasema klassikaga. Ka oli "Tulimullas" valitsev kirjutamislaad "Mana" omast rangem, vaoshoitum, isikuti ja uurimuslikes publikatsioonides akadeemilinegi.

Mõlema koondsisukorra personaalia annab üsna konkreetse ja pagulaskirjandusteadust laiemalt esindava pildi selle kohta, milliseid kirjanikke on neis kõige enam ja sagedamini käsitletud.

"Tulimullas" on pagulasautorid ise omaette suurusjärg. Märkisime juba, et Kangro sekundaarkirjandus seal, lühiinfo kaasa arvatud, on 63 kirja-

tükki, järgnevalt Suits 30, Under 28, Ristikivi 27, Gailit 22, Rumor 20, Mälk 19, Oras 18, Uibopuu 16 üksusega jne. Varasemast klassikast on nendega võrreldavad ainult Tammsaare (25) ja Kreutzwald (19), paguluses alustanud Mägi (19) ja Viirlaid (18), kuna Lepik, Rannit, Kolk, Ivask, Vihalem, Helbemäe ja Lindsaar on suurusjärgus 10-14, Grünthal, Jaks, H. Nõu, Toona 7-8, Talve 4 ja Laaban, nagu öeldud, 0. Teiste vanemate klassikute kohta registreerib koondsisukord 3-5, haruharva 6-9 publikatsioon. Nõnda jääb sellele või teisele personile osaks saanud tähelepanu kaalukust märgis-tama hoopis avaldatu kvaliteet. Peale juba nimetatute leiame uut-toovaid töid veel Enno, Kitzbergi, Rohu, Lutsu, Hindrey kohta. Suhteliselt rohkem on kirjutatud ka arbutajatest Sangast (7), Talvikust ja Alverist (4).

"Manas" on "seisusevahed" ja arvnäitajad väiksemad ja niisuguseid silmatorkavalt eelistatud isikuid nagu "Tulimullas" öieti polegi. Küll aga väärib eraldi kommentaari personaalia sortiment: 5 pagulas- (resp. väliseesti) kirjaniku kohta tuleb tervelt 6 kodu- (resp. nõukogude) eesti kirjanikku ja kõigest 1,8 klassikut. Erinev on siiski käsitlemissagedus. Pooled klassikutest ja kaks kolmandikku kodueestlastest on eraldi käsitlemist leidnud vaid 1-2 kirjatükis, samal ajal kui pagulastest üle poolte kohta on kirjutatud 5 korral või rohkem. Üldpingerea algusots näeb välja järgmine: Mägi - 17 üksust sekundaarkirjandust, Kangro ja Under á 13, Kolk 12, P. Krusten, Ristikivi, P.-E. Rummo ja Tammsaare á 10, Oras, Traat ja Unt á 9.

Muidugi ei peegelda nimede esinemissagedus "Mana" ringkonna kogu hinnangulist spektrit. Kui me otsime nimeregistrist asjata näit. Hinti, E. Krustenit ja Sirget ja kui samal ajal on vastukaja saanud A. Koeney, L. Metsaalti ja H. Mulleri väiksed kassetivihikud, siis pole asi tõenäoliselt milleski muus kui kriitika-ajakirja spetsiifikas. Teritas ju "Mana" oma põhihuvi järjest enam uuele põlvkonnale ja seda töid luulekassetid üldsuse ette lausa hulgi.

Mis puutub aga "punastesse klassikutesse", siis igatahes 1989. aastal Stockholmis kirjandusteadeuslikul seminaril kõlas kõige autoriteetsemate pagulaskirjanike seisukoht: mis viga nüüd kellel tahes julge mees olla, aga tõeline kangelane oli Sirge (1956 "Maa ja rahvaga")! Nõnda saabki "Tulimulla" arvukate kvaliteetsete klassikukäsitluste kõrvale "Manast" panna üsna üksikuid, näit. V. Grünthal-Ridala luule analüüsi O. A. Webermannilt (1961) ja L. Treti "A. H. Tammsaare, nagu teda tundsin" (1978-1984).

Uudisteoste ja eriti just kodueesti omade arvustamisel oli I. Grünthali produktiivsus otse üleloomulik. Ja seda mitte ainult enda, vaid ka H. Grabbi toimetaja-aastail, välja arvatud loominguiliselt tuimema kirjanduse kümnend 70ndad. Grünthali võimekus esseistina filtreeris ka abitust luulevihikust ja romaanihakatistest välja esteetilise *glamour'i* või, kuidas kunagi, arendas andetuse vilju lausgroteskiks. Grünthali retsenseeritavate raamatute valikus ja hinnanguis samahästi kui pole märgata isikliku sõpruse või tutvuse märke. Kui, siis minimaalselt A. Beekmani ja U. Lahe puhul, kuid seegi võib olla ainult nende läheduse tõttu Grünthali enese loojalaadile. (T. Liiv juba ongi Grünthali ja Lahe paari pannud - vt. "Looming" 1994, nr 5.) Grünthali stiililt atraktiivne kaastöö oma ajakirjale saavutas nähtavasti ka

kvantiteedilt kriitilise massi piiri, nõnda et temaaegsel "Manal" on üsnagi tugev personaalse ajakirjanduse pitsner.

H. Grabbi toimetajana jätkas ning tugevdas kodueesti suhetes oma eelkäija joont. Kirjutas ise küll vähem, siiski säilitades endaisikulist järjepidevust, aga mis peasi - tema tõi (või tema ajal liitus) sellesse töösse mitu ning mitu head kaasautorit enamasti Ameerika mandrilt: I. Ivask, M. Valgemäe, G. (J.) Kurman, I. Lehiste, Ed. Krants, P. Reets, I. Mikiver, F. Oinas, J. Puhvel.

Pööret huvitatuses kodueesti kirjandusest märgati õige kiiresti ka Nõukogude Eesti poolses pagulaskirjanduse asjatundjate leeris. Siinkirjutajal on meeles E. Sõgeli selleaegne otsustus: "Mana" tegevat noorte autorite kiitmisega *m e i l e* palju rohkem kahju kui "Tulimuld" ja teised sõimamisega; nende läbi-paistev siht olevat lüüa *kiil m e i e* noorte ja vanade kirjanike vahele.

Nii et seda, mida "Mana" tegi muud ja teisiti kui "Tulimuld", on küll ja küll, ega siin jõudnud pooli asjugi ära nimetada. Stabiilse "Tulimulla" raske ühtlase sammu kõrvale oli väga vaja mobiilse "Mana" "kerget sõrki ja prisket traavi" - see on laen Ivar Grünthalilt, ühe tema kuulsama essee pealkirjast.

Tallinn, 15. 1. 95

Maie Kalda

TULIMULD

KOONDSISUKORD 1950 - 1991

EESTI AJAKIRJANDUSE JA KULTUURI
AJAKIRI

MANA

KOONDSISUKORD

60

1957-1988

EESTI ÕIGUSBIBLIOGRAAFIA NIMESTIKKU SIRVIDES

Bibliographia Iuridica Estonica 1918–1940: Eesti õigusbibliograafia // Eesti Rahvusraamatukogu; Koost. Küllike Maurer; Toim. Rita Hillermaa. – Tln.: Eesti Rahvusraamatukogu, 1994. – 298 lk.

Tartu Ülikoolis koolitas juristide sõjajärgseid põlvkondi märkimisväärsel arvul õppejõude, kes olid hariduse saanud enne sõda. Nemad andsid nõukogude ajal kohustusliku ainese kõrval kogetut nii teadlikult kui ka oma olemise ja olemusega meile edasi. Me saime midagigi aastate taha jäänust, sellest, millest meid püüti eemale hoida. Saime osaliseltki tunnetada eelneval perioodil kogutud tarkust, aegade ja väärtuste side säilis.

Kaheksakümnendatel aastatel toimus Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas suurem õppejõudude vahetus, kuigi uusi õppejõude ei lisandunud vajalikul määral. Tollest perioodist hakkas kaduma elav side juristide sõjaeelse põlvkonnaga. Pean elavat sidet aegade vahel ülimalt oluliseks, Eesti tingimustes eriti seetõttu, et nii Tsaari-Venemaa kui Eesti Vabariigi õigusteadlased olid oma aja kohta väga head. Enamus Eesti esimese iseseisvusperioodi juriidilise mõtte kandjaist sai hariduse Peterburis. Lisaks eesti soost õpetlastele jätkasid oma tegevust Tartu Ülikoolis mitmed teisest rahvusest õppejõud, kelle panus Eesti juriidilise mõtlemise arengusse ei ole väike.

Pealesõjajärgse perioodi Eesti juriidilises hariduses hakkas nagu mujalgi domineerima parteiline joon. Ei olnud ka võimalik toetuda eelneva perioodi kirjalikule juriidilisele sõnale. Kirjanduse hankimine oli väga keerukas, paljud nimetused olid enamusele kättesaamatud. Õppekavas puudus Eesti Vabariigi *iuridica* aga hoopis. Õnneks oli olemas elavside möödunuga.

Meenub, milliste raskustega otsisime nn. laulva revolutsiooni ajal

riigiõiguslikku õigusteoreetilist kirjandust. Tegin ühel tol ajal toimunud foorumil ettepaneku anda kiiresti rahvatrukisena välja enne sõda ilmunud juriidilist kirjandust. Eelkõige riigiõiguslikku, hiljem ka teistest valdkondadest. Ettepanekuks see jäigi. Täna võib kahelda, kas selleteemalisele kirjandusele kirjastajat töö kulukuse tõttu leiab. Selleks, et saada ülevaadet õigusteaduse teatud valdkonnas avaldatust, tuli pidevalt koos raamatukogude, eriti tänase Rahvusraamatukogu töötajatega hulgaliselt kartoteegikaste läbi lapata. Paratamatult oli võimalik tutvuda vaid murdosaga olemasolevast. Ei olnud ülevaadet kogu normistikustki, rääkimata teoreetilisest kirjandusest.

Sellised mõtted valdasid mind, kui hoidsin käes kahe maailmasõja vahelise perioodi õigusteaduslikku kirjanduse nimestikku "BIBLIOGRAPHIA IURIDICA ESTONICA 1918-1940". See, et Eesti esimese riikliku iseolemise lühikese perioodi kaks aastakümnet andis seadustekste ja muud juriidilist kirjandust nii palju, et nende loetelu täitis kolmesajaleheküljelise raamatu, on tagasihoidlikult öeldes üllatav. Nimetatud väljaande vajalikkust on raske üle hinnata.

Meie riigi normatiivne baas täieneb lausa iga nädalaga. Paratamatult kaob või ongi juba kadunud elav side II maailmasõja eelse perioodiga. Seejärel on seda olulisem kirjaliku pärandi süstematiseerimine ja hoidmine ning kättesaadavaks tegemine. Kommenteeritav väljaanne on selle tühiku täitmisel maksimaalseks abiks.

Eesti 1918.-1940. aasta õiguskirjanduse bibliograafiat sirvides taban end ka mõttelt, et me kipume alahindama ühiskonna varasemat koge-

must ja loomingut. Seadusloome põhineb ikkagi ühiskonnas realselt toimivatel konkreetsetel inimsuhetel ja ajaloolisel taustal. Ühest ajaloolisest keskkonnast õigusnormi istutamine teise ühiskonda, teise loodusliku ja ajaloolise situatsiooni võib olla nende normide täitjale arusaamatu. Olukord on võrreldav organi siirdamisega. Selleks, et organism uue organi vastu võtaks, peab see olema täielikus kooskõlas süsteemiga, kus see toimib.

Loodan, et töö, mille on enda peale võtnud Küllike Maurer, annab meile muu hulgas tagasi ka julguse ja tarkuse pöörata oma pilgud mitte ainult väljapoole, vaid ka omaenda varasalve. See ei ole veel sugugi lõpuni kasutatud. Meie ajaloolise mälu säilitamisel on see aga eriti oluline.

Tänu ja jõudu koostajale.

Arvo Junti

Küllike Maurer.

Talle omistati bibliograafia koostamise eest 1994. a. Eesti Kultuurifondi preemia

KUKERISTI KAALU JA KIRJANDUSUURIJA

JAANUS VAIKSOO

Tallinna Pedagoogikaülikool

Kunagi lapsepõlves - üheksa-kümneaastase poisikesena - meeldis mulle sageli lugeda üht kõlava pealkirjaga lastejuttu "Kukeristi Kaalu ja tarkusesõnad". Kukeristi Kaalu oli talupoiss, keda huvitas siin ilmas kõik muu peale õppimise. Ta püüdis kalu, otsis linnupesi, uitas metsas ja jõe ääres, aga õppida ei viitsinud ja nii istus ta igas klassis kaks aastat. Selles loos on veel üks tegelane - väike Antsumardi Volli - klassi priimus. Kord kevadel, tunnistuste kätteandmise aegu küsis Kaalu Vollilt, kust too kõik selle tarkuse saanud. Ja Antsumardi Volli, kaval vigurmees, ütles, et olla tarkusesõnad raamatupoest ostnud. Nii käis ka Kaalu suve hakul laadapäeval linnas tarkusesõnu nõutamas. Kaupmees sai vigurist aru, läks manguuga kaasa ja müüski Kaalule kaks portsjonit tarkusesõnu ehk kolm õppe-raamatut. Tarkusesõnad pidid olema peidetud lugemistükkide ja ülesannete vahele.

Kogu suve uuris ja puuris Kaalu raamatuid. Esimene kord ei saanud suurt millestki aru. Leidis vaid ühe veidra sõna: **kuu-uuriija**. Kaalu arvas, et see peab küll vist tarkusesõna olema. Uuris aga raamatuid suve jooksul ka teist ja kolmandat korda põhjalikult läbi. Sügisel koolis rääkis ta oma leiust Antsumardi Vollile. Too sai koos kaaslastega nüüd Kaalu üle kõvasti naerda. Kaalu oli kui halvatud. Süda valutab ja pisarad kerkisid silma. Ta oli kogu suve tallanud tühja tuult ja otsinud tarkusesõnu. Aga ometi märkasid ajapikku kõik, et suve jooksul oli Kaaluga toimunud muutus. Ta luges soravamalt kui keegi teine, isegi Antsumardi Vollist paremini. Ja ülesandeid lahendas paari silmapilguga. Ja nii mõtles Kaalu mõnikord endamisi: "Raamatutes olid ometi tarkusesõnad ..."

Miks räägin ma nüüd siin seda

lihtsat ja pisut naiivsetki lapsejuttu? Küllap sellepärast, et Kukeristi Kaalu tarkusesõnade otsimine tuleb mulle kangesti tuttav ette. Kukeristi Kaalu sarnaneb ühe tüübiga reaalsest elust. Nimelt meenutab Kukeristi Kaalu elu ja saatust tüüpilise kirjandusuuriija elu ja saatust.

Ka üks korralik kirjandusuuriija loeb põhjalikult ja suure süvenemisega (sageli just suurel suvel) tarku ja keerulisi raamatuid, otsib ja leiab nendest samasuguseid veidraid ning imelikke sõnu nagu kuu-uuriija. Kirjandusuuriija leiab näiteks sellised sõnad nagu poststrukuralism, piiri-riik, dekonstruktsioon, diskursus, Maaailma Skeem, analepsis, retsept-siooniesthetika, narratiiv, ajaloo ilu ... Üks õige kirjandusuuriija satub nendest sõnadest vaimustusse. Ta arvab, et need on tarkusesõnad. Ta usub ja loodab, et need sõnad võivad teda targaks teha. Ja kui ta alguses ei saagi päris täpselt nende sõnade tähendusest aru, siis loeb ta need keerulised raamatud ka teist ja kolmandat korda läbi.

Kui nüüd kirjandusuuriija on mitu kuud ühtejärke neid tarku raamatuid uurinud ja puurinud ning tarkusesõnad kätte leidnud, siis lubab ta enesele väikese puhkuse ning läheb oma toast äraseletatud ja õnneliku näoga välja teiste inimeste sekka ning teatab, et ta olevat leidnud tarkusesõnad. Aga teised ei pruugi sugugi tema vaimustust jagada. Ei saagi kohe tema jutust aru. Kui kirjandusuuriija räägib õhinal olemise talumatust kergusest, vaatavad teised paremal juhul kiiresti kella ja vabandavad viisakalt, et peavad nüüd huvitavast seltskonnast lahkuma. Ja see teeb kirjandusuuriija kurvaks. Ta saab aru, et on tallanud tühja tuult, on otsinud raamatutest tarkusesõnu, mida polnud olemaski. Ta süda valutab ja pisarad kerkivad

silma. Aga ometi märkavad teised ajapikku, et kirjandusuuriijaga on toimunud muutus. Ta loeb soravamalt kui keegi teine ja ülesandeid lahendab paari silmapilguga. Siis vaatavad nad ehk vahete-vahel kirjandusuuriijale ka lugupidava pilguga. Ja siis mõtleb kirjandusuuriija Kukeristi Kaalu kombel: "Raamatutes olid ometi tarkusesõnad ..."

Nii on lood kirjandusuuriija ja Kukeristi Kaaluga. Aga üks on kindel: edukale Antsumardi Vollile ei saa neist kumbki kunagi päris järgi, püüdku nad palju tahes, sest tarkusesõnad siin ei aita. Osta neid või kümme portsjonit.

KUTSEKSAM ON RAAMATUKOGUS TÖÖTAMISE GARANT

Olen olnud viimasel ajal korduvalt sunnitud diskuteerima - vahel päris ägedalt - raamatukogundushariduse üle. oponentideks raamatukoguhoidjad erinevatest raamatukogudest - rahvaraamatukogudest teadusraamatukogudeni välja. Vaidlusteema on seejuures ikka üks ja seesama - kutseksam. Mis see on, mida see annab, kes peaks selle sooritama?

Tagantjärele mõeldes pole vist ükski dispuut lõppenud ühisele seisukohale jõudmisega. Palju on raamatukogutöotajaid, kes mõistavad kutseksami vajadust, tähtsust ja tähendust, seda, et kutsetunnistus kaitseb eeskätt teda ennast ning laiemalt kogu meie raamatukogundust ja lugejaid. Väga palju on neidki, kes sellest aru ei saa või ei taha aru saada, sest see nõuab neilt iseendalt arupärimist selle üle, et mis ta raamatukogundusest ikka tõeliselt teab. Paljude jaoks võrdub kutseksami sooritamise nõue vaata et inimõiguste rikkumisega: kuidas te tohite midagi seesugust nõuda. Kust sellised seisukohad pärit on, sellest ei oska ma siia maani aru saada. Seejuures on minu jaoks kõige mõistetamatum, et mitmete meie raamatukogude juhtkonnadki on samal arvamusel.

On täiesti arusaamatu, miks ei mõisteta, et kutseksami sooritamise nõue ei ole kellegi diskrimineerimine, vaid hoopis raamatukoguhoidja elukutse kaitsmine, ja seda on vaja teha täpselt samuti nagu arstid kaitsevad oma, õpetajad oma, insenerid oma elukutset. Kas meie raamatukogudes oma elukutse patrioote siis enam ei töötagi?!!

Kui näiteks õpetajana töötab inimene, kes ei oma õpetajakutset, siis tasustatakse tema töö kõige madalama palgajärgu järgi, ei mingisugust võrdsust väljaõppinud õpetajaga, välja arvatud see, et tuleb temaga ühe palju tööd teha. Et palga poolest võrdseks saada, tuleb järku tõsta. Selleks on vaja aga teha tõsisest tööd ja sooritada komisjoni ees nõutavad eksamid.

Miks siis raamatukogudes peaks teisiti olema? Miks raamatukogudes

raamatukogundusliku haridusega inimene peaks olema automaatselt võrdsustatud raamatukogundusliku haridusega inimesega, kellel hariduse saamiseks kulunud igavik aega, tervelt 5 aastat? Kas see pole raamatukogundushariduse diskrimineerimine (mõista: alavääristamine)!!! Seda, mida ühed õpivad 5 aastat, teevad teised ära loomulikult intelligentsist?

Mulle on sageli öeldud, et teise eriala omandanud valdavad raamatukogutöö spetsiifikat väga hästi. Siis on ju kõik korras, nii see peabki olema. Puudu jääb vaid üks pisike asi - kutsetunnistus.

Sagedane vastuväide on olnud, et meie raamatukogudes vajatakse ka teiste erialade spetsialiste ja neist on palju kasu. Ma ei vaidlegi sellele vastu, kuid ainult ühel tingimusel. See spetsialist peab valdama raamatukogutööd sama perfektselt kui seda eriala õppinud inimesed. Kutseksamite tulemused veenavad aga kahjuks vastupidises.

Kuid küsigem nüüd nii: "Mis tööd teeb raamatukogus insener, filoloog, ajaloolane ...? Kas insener teeb raamatukogus puhtalt inseneritööd, filoloog oma, ajaloolane õpetab ajalugu?" Mina vastaksin nii: "Ei tee." Nad teevad raamatukogutööd ja selleks on erialased (raamatukogunduslikud, bibliograafia, infoteaduste valdkonna) oskused kõige kõrgemal tasemel ka neile kohustuslikud. Kui ajalooharidusega bibliograafi ametikohal töötav inimene koostab ajaloo-bibliograafiat, siis tema põhieriala (ajaloo) teadmised aitavad teda seda tööd teha. Ta on õppinud historiograafiat ja tunneb selle tõttu paremini ajalooallikaid kui puhtalt raamatukogundusliku hariduse saanud bibliograaf (kes muide on ka allikaid tundma õppinud ja mitte ainult ajaloo), kuid kui ta ei valda korralikult kirjeldamise, registreerimise ja nimestike koostamise jms. meetodikat, on tema töö lõppresultaadiks suur ümmargune null.

Mitteraamatukogunduslikku haridust omavate inimestega diskuteerides on mulle selgeks saanud, et

paljud neist tegelevad raamatukogudes teatud kindla, vahel väga kitsa tööloiguga ja neil ei ole tavaliselt ülevaadet raamatukogust kui süsteemist tervikuna, rääkimata juba selle allsüsteemidest. See sunnib neid eksima ühe väga tähtsa raamatukoguhoidja eetikanoormi vastu, nimelt - kui sa ei oska ise lugejat aidata, pead teda oskama suunata selle juurde, kes seda oskab.

Sellises stiilis võiksime lõpmatuseni jätkata, aga välja jõuame alati ühe ja sama teemani - kutseoskused, kutseksam. Ja saagem aru, need kutseoskused ei saa olla seotud ainult kitsa tööloiguga.

Mulle on korduvalt ette heidetud, et kutseksamite programmid on liialt mahukad. Vastaksin, et need on liialt elementaarsed. Küsitakse ainult raamatukogunduslikke põhitõdesid, mida tundmata on raamatukogudes üldse võimatu töötada. Need programmid sisaldavad vaid väikese osa neist teadmistest ja oskustest, mis Eestimaa kõikidele raamatukoguhoidjatele juba lähemas tulevikus ametliku dokumendiga kutsenõuetena esitatakse.

Prentensioone on olnud selle kohta, et programmides välja pakutud kirjanduse hulk ja valik ei rahulda eksaminanti. Ütleksin nii: "Punases minevikus tehti, sinises olevikus ja kesteab-mis-värvi tulevikus tehakse aga paljusid asju raamatukogudes ikka ühtede ja samade meetodiliste võtete järgi, mis üldse ei olegi värvilised."

Kirgi kütab üles küsimus, mida kutseksami sooritamine annab. Tõepoolest, mida ta siis annab ja peab andma? Ta lubab töötada raamatukogus võrdväärselt vastava eriharidusega inimestega. Rohkem ta ju andma ei peagi. (Ükski omandatud eriala ei ole kunagi nii universaalne, et võimaldaks töötada ükskõik millisel ametipostil ükskõik kus.) Veel arvan ma, et kutsetunnistus annab turvatunde töötamiseks, sest küllap tulevad Eestimaale tagasi need ajad, mil seadusi austatakse. Aga palgaraha ta ei suurenda ega saagi seda teha.

ÜLEVAADE TÖÖLEPINGU SEADUSEST

HELI NAERIS

RRi personalios. juh.

Lõpetuseks tahaksin öelda, et ma ei tea ühtegi riiki maailmas, kus raamatukokku eelistatakse võtta tööle erihariduseta inimesi. Küll tean ma seda, et nii mõnelgi maal tuleb isegi pärast raamatukogunduskooli lõpetamist sooritada veel kord eksamid kutseühingute juures, et oma kutse-sobivust tõestada, ning erihariduseta inimene tohib nende maade raamatukogus töötada vaid kõige madalamatel ametikohtadel. Siinkohal tsiteeriksin ma meeeldi California Raamatukoguhoidjate Ühingu "Ametialase vastutuse deklaratsiooni": "Ei tohi lubada, et inimestega tegeleksid need, kellel pole õigust olla raamatukoguhoidja kas vajaliku hariduse puudumise, puudulike eetiliste põhimõtete tõttu või teistel kaalutlustel." Deklaratsioonis öeldakse veel, et "raamatukoguhoidja peab kinni pidama tema elukutsele esitatavatest kõrgetest nõuetest ...", et "ühiskonna huvide edendamiseks ei tohi raamatukoguhoidjatena töötada ebakompetentsed inimesed ..." jne. Samalaadse sisuga ütlemisi on selles eetikakoodeksis rohkemgi. Arvan, et sellised eetikanõuded ei kehti ainult Californias, vaid kõikjal Ameerika Ühendriikides ja selle tõttu ongi see riik raamatukogundusliku kõrgkultuuriga maa. Seal osatakse raamatukogundusharidust kaitsta ja julgetakse seda haridust nõuda.

Soome-Eesti ühisseminaril jäi kõlama mõte, et Soomes pööratakse hetkel tõsist tähelepanu kutseoskuste varasemast suuremale väärtustamisele ja et Soome raamatukoguhoidja koolitustase peab olema võrdne selle maa õpetaja omaga - ta peab olema oma ala tõeline spetsialist. Inglismaal tegelevad erihariduseta töötajate täienduskoolitusega erialaorganisatsioonid jt.

Võibolla piisab näidetest. Nendetagigi peaks olema selge, et igal erialal töötamine nõuab erialaseid oskusi ja nende nõudmine ei ole kellegi kiusamine. Kas me ikka oleme piisavalt targad ja haritud? Raamatukogunduslikult?

Mati Muru

Üheks põhilisemaks ja ulatuslikumaks Eesti töösuheteid reguleerivaks õigusaktiks on Eesti Vabariigi töölepingu seadus (edaspidi TLS), mis on vastu võetud Eesti Vabariigi Ülemnõukogu poolt 15. aprillil 1992. aastal (RT 1992, nr. 15/16, art. 241). Kehtima hakkas see 1. juulist 1992. aastal.

Viimastel aastatel kehtestatud töösuheteid käsitlevad õigusnormid, sealhulgas ka TLS, on üleminekuaja seadused, mille toimimist seaduselojad igapäevaelus kontrollivad. Seetõttu ei ole TLS stabiilne ning juba praeguseks on seadusandja teinud sellesse täiendusi ja muudatusi. Eelnimetatud kontrollile praktikas alluvad ka teised töösuheteid puudutavad seadused (puhkuse-, töö- ja puhkeaja-, palgaseadus jne.) ning aja- ja proovile vastu pidanud sätteid ühendatakse ühtseks Eesti Vabariigi tööseadustikuks, mille eelkäija oli ENSV töökoodeks.

TLS tõi töösuhete vormistamisel kaasa küllaltki olulise uuenduse: alates 1. juulist 1993. a. peab kõigi koosseisuliste töötajatega olema sõlmitud KIRJALIK tööleping. Kui tööandja seda teinud pole, on töötajal õigus tööandjalt kohtu kaudu välja nõuda trahvisumma 200 päevapalga ulatuses.

Töölepingu sisu kujutab endast poolte kokkuleppeid, mis võivad olla erineva sisuga ja lisaks töösuhetele reguleerida näiteks töötaja isiklikku elu, nagu kokkulepe, mille kohaselt tööandja kindlustab töötaja lapsele lasteaiakoha, abistab töötajat korteri muretsemisel, tagab talle täiendava materiaalse kindlustatuse vana-duses jmt. KOHUSTUSLIKE TINGIMUSTENA peab aga töölepingus olema kokkulepe selle kohta, missugust tööd hakkab töötaja tegema, mis päevast ta tööle asub, missugune on tema tööaeg, kus asub töötamise koht ja missugune on töötasu.

Kokkulepitud töötingimusi võib üldjuhul muuta vaid poolte kokkuleppel - seega ei saa tööandja ega töötaja teise poole nõusolekuta muuta varasemaid kokkuleppeid. Sellest üldreeglist on vaid

mõned erandid ja need on loetletud TLS § 61-68. Kui tööandja muudab ühepoolset töölepingu tingimusi tootmise või töö ümberkorraldamise tõttu vastavalt TLS § 64, peab ta sellest töötajale vähemalt üks kuu enne kirjalikult teatama. Kui töötaja ei nõustu muudatustega, on tal õigus nõuda töölepingu lõpetamist, teatades sellest tööandjale vähemalt viis kalendripäeva ette.

Peale töölepingu sõlmimise ja muutmise korra reguleerib TLS ka töölepingu lõppemise korda. Tööleping võib lõppeda poolte vastastikusel kokkuleppel, lepingu tähtaja möödumisel, töötaja või tööandja algatusel, kolmanda isiku nõudmisel ning pooltest sõltumatutel asjaoludel. Määramata ajaks sõlmitud töölepingu võib töötaja lõpetada, teatades üldjuhul sellest tööandjale vähemalt üks kuu kirjalikult ette. Nn. mõjuvatel põhjustel lüheneb see tähtaeg viiele kalendripäevale. Ka tööandja algatusel töölepingu lõpetamisel peab tööandja sellest töötajale kirjalikult ette teatama seaduses ettenähtud tähtaegu järgides, välja arvatud juhul, kui tööleping lõpetatakse töötaja süütegude tõttu. Eri-nevalt ENSV töökoodeksist ei ole TLSis töötaja pensioniea saabumine sätestatud töölepingu lõpetamise aluseks. Töölepingu võib lõpetada pensionäri-ga juhul, kui töötaja on saanud 65 aastaseks ja tal on õigus TÄISVANADUSPENSIONILE.

TLS annab ka võimaluse töölepingu tühistamiseks, mida võib teha poolte kokkuleppel mis tahes põhjusel, samuti lepingupoolte seaduses ette nähtud tingimustel. Töölepingu kehtetuks tunnistamise õigus on antud ainult kohtule, kellele tuleb seda teha juhul, kui töölepingu sõlmimisel rikuti EV õigusnorme ja see sõlmiti poolte vahel, kellel puudus selleks õigus.

Kui poolte vahel tekivad lahkhelid töölepingu sõlmimisel, täitmisel või lõpetamisel, lahendab vaidluse kohus. Hagiavaldus kohtule tuleb esitada ühe kuu jooksul päevast, mis järgnes päevale, mil pooled said teada oma õiguste rikkumisest.

KOOLIAJAKIRJADEST

On kiiduväärt, et Andres Jaaksoo võttis "Raamatukogus" nr. 4, 1994 vaatluse alla õpilasajakirjad. Selge, et nimetatud loetelu on veel puudulik. Kus on Gustav Adolfi Gümnaasiumi "Eos", trükitud 1934-1940, Tallinna Reaalkooli "Realist" 1935-1940 jne.? Jaaksoo nimestikku "Eesti raamatute üldnimestiku", Richard Antiku "Eesti ajakirjandus 1766-1930" ja teiste bibliograafiatega võrreldes tuleb "RKs" avaldatud loetelusse juurde hulk nimetusi, aastakäike ja numbreid. Kas needki annavad kõik kätte, mis mahub keskkooli või gümnaasiumi õpilasajakirja või -almanahhi mõiste alla? Kuid on hea, et esimesed nimestikud on koostatud. Iga "Raamatukogu" lugeja vaadaku, kas tema endise või praeguse kooli kohta on neis esitatud täielikud andmed, ja andku teada, kui midagi puudub. Kes aga võtaks kätte töö vaadata läbi kõik bibliograafiad, kartoteegid, sundeksemplare saanud raamatukogude kataloogid ja koostaks täielikkusele püüdleva bibliograafia?

Paratamatult tuleb teha valik. Kas maksab õpilasajakirjade hulka arvata üliõpilaste väljaandeid? Võib-olla jätta ka noorte autorite kogumikud nimestikust välja? Vististi pole ka õige keskkoolide ja gümnaasiumide ning tehnikumide ja teiste keskeriõppeasutuste õpilasajakirjade loetlemisel piirduda ainult trükisilmunuga, ehkki paljudused masinakirjas, rotaatoril, hektograafil jne. jääksid bibliograafias vaid osalt registreerituks. Kes käiks läbi koolid ja hangiks sealt täiendavaid ja täpsustavaid andmeid? Kindlasti kuuluvad mainitud bibliograafiasse koolidevahelised ajakirjad nagu 1930ndate teise poole "Tuleviku Rajad", "Loodusesõber" jt.

Tehtud algatus väärib toetamist, sest kooliajakirjade autorite, koostajate, toimetajate hulgast on kasvanud näiteks Ilmar Sikemäe, Ilmar Laaban, Ilse Lehiste, Holger Pukk, Voldemar Panso, Teet Kallas, Mati Unt ...

Hans Jürman

TÄIENDUSEKS & TÄPSUSTUSEKS

OLEV ESNA

Teater "Endla" direktor

Lugesin ajakirjast "Raamatukogu" 1994. a. nr. 4 A. Jaaksoo artiklit "Omaalgatuslikud õpilas- ja üliõpilasväljaanded 1918-1990" ning märkas, et oma raamaturiigi ja "Eesti raamatute üldnimestike" abil on seda loetelu võimalik täiendada.*

"AJATAR" - hiljem Paide gümnaasiumi, progümnaasiumi ja kaubanduskeskkooli õpilasajakiri. Toim. alguses Kalev Kruup, hiljem Mihkel Roosaare. Ilmus 2 numbrit aastas, 1919. a. ilmus VIII aastakäik.

"EESTI ALEKSANDRI OLUSTVERE PÖLLUMAJANDUSKOOLI XX LENNU ABITURIENTIDE ALBUM" - toim. Ülo Tamm, Johannes Kapral ja Heino Silland. EAO Põllutöökooli Kirjastus, 1940. 41 lk.

"EOS" - Gustav Adolfi Gümnaasiumi õppurkiri. 1939. a. ilmus IX aastakäik. Toim. Uno Ussisoo, Kalju Oja, Armas Kuldsepp, Harri Männil jt.

"EOSABA" - Tartu Öhtugümnaasiumi V kl. õpilaste ajakiri. Ilm. aastatel 1934-1935, nr. 1-7/8. Šapirograafpaljundus.

"ESIMESED SÄDEMED" - Turba Keskkooli almanahh. Nr. 1 ilmus 1973. aastal. Toim. J. Bärenklau.

"HÕIGE" - Petseri Gümnaasiumi ja Keskkooli ajakiri. 1938-1939 ilmus vähemalt 3 numbrit.

"IDU" - Tartu Öhtugümnaasiumi II (1926), III (1926-7), IV kl. (1927) õpilaste ajakiri. Toim. A. Ivan, J. Mägi, hiljem E. Hütter. Kokku ilmus vähemalt 10 numbrit. Šapirograafpaljundus.

"IIL" - Tartu Poeglaste Gümnaasiumi õpilaskonna, hiljem Tartu I Gümnaasiumi, I Progümnaasiumi, I Reaalkooli, Tehnikumi ja Tehnika-keskkooli õpilasringi ajakiri. Toim.

J. Adamson, J. Konks, P. Hubel, Mart Port, Imant Rebane jt. Ilm. 1933-1939 (1940?).

"ILOLI" - hiljem Tartu Kommertsgümnaasiumi, Kommertskooli, III Progümnaasiumi, Kaubandus- ja Ärinduskeskkooli ajakiri. Toim. Enn Kera, Linda Vihalem jt. Ilm. 1929-1940, kokku üle 50 numbril.

"KADAKATE KESKELT" - Orissaare Keskkooli almanahh nr. 3 ilm. 1972. Seega kokku ilm. väljaannet vähemalt 4 nr.-t.

"KARUOHAKAS" - 1929-1940 Tartu Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Gümnaasiumi ja Keskkooli ajakiri, kokku vähemalt 16 nr.-t.

"KEVAD" - Rahinge algkooli õpilaspere ajakiri. Toim. L. Maikalo. Nr. 1 ilm. 1934. a. jaanuaris.

"KOONDIS" - Tartu linna Tööstus- ja Majandusõpilastekooli "Seltskondliku Koondise" väljaanne. Toim. Joh. Grünwald ja Herbert Taube. Nr. 1 ilm. 1932. a. detsembris.

"KUTSUV RADA" - Tartu 2. Keskkooli almanahh. 1958-1972.

"LAPSEMAA" - Väimela 8-kl. Kooli almanahh. Peatoim. Nikolai Aju. Ilm. 1974.

"LAULUISA RADADEL" - ilm. 1965-1972, kokku vähemalt 7 nr.-t. Nr. 4 ja nr. 5 ilm. eraldi numbritena 1969. a.

"LEEK" - Inglise kolledži õppurkonna häälekandja. Toim. Selma Holberg. Olemas 1938. a. number.

"LOIT" - Tartu linna tööstus- ja majandusõpilaste-kooli õpilaskonna ajakiri. 1931-1932 ilm. vähemalt 2 nr.-t.

"LOTOS" - Pärnu Linna Tütarlaste Gümnaasiumi õ.-ü. "Lotose" väljaanne. 1931. a. ilm. 2 nr.-t.

"LOTOS" - Pärnu II Gümnaasiumi, Progümnaasiumi ja Reaalkooli ajakiri. Toim. Elsa Pikkor ja Vaina

* Väljaanded, mille nimetus on alla joonitud, toob ka A. Jaaksoo. Siin tema andmeid ainult täpsustatud.

Kukk. I aastakäigu nr. 1 ilm. 1940. a. mais.

“LUMEN” - Tallinna Prantsuse Lütseumi kultuuriringi ajakiri. Ilm. 1934-1939 (1940?).

“MESILIND” - Tartu Linna VI algkooli ajakiri. 1935. a. ilm. 4. number.

“MILANG” - H. Treffneri Gümnaasiumi õpilaskonna väljaanne ilm. 1926-1939 (1940?), kokku vähemalt 12 numbrit. Toimetusse kuulusid ka Arnold Kask, Rein Sepp jt.

“MURDLAINED” - Läänemaa Ühisgümnaasiumi ja Keskkooli album. 1936. a. aprillis ilm. V aastakäik.

“MÖTTELEND” - Väike-Maarja Ühisgümnaasiumi ja Keskkooli õpilasingi ajakiri. Toim. H. Eller ja J. Hinno. 1937. a. detsembris ilm. nr. 1. Kokku ilm. vähemalt 4 nr-t.

“MÖTTETUNGAL” - Rakvere I Keskkooli kirjanduslik almanahh ilm. ka 1972. a.

“NOOR SULEMEES” - Abja Keskkooli õpilasalmanahh nr. 3 ilmus 1974. a.

“PÄRNU KOOLINOORSOO LIIDU SEKTSIOONI (OSAKONNA) ALBUM” - mimeografeeritud. 1921. a. vähemalt 3 albumit.

“PÄRNU GIRLSERVE” - masin- kirjas. Olemas nr. 3., i. a.

“RADA” - Tartu Õhtuse Ühisgümnaasiumi õpilaskonna ajakiri. 1933. a. ilm. VI aastakäik.

“REALIST” - Tallinna Reaalgümnaasiumi õpilaskonna ajakiri. Toim. M. Pesti, P. Mägi, L. Talgre, Ilmar Laaban, I. Mikiver, O. Mikiver jt. 1934-1939 (1940?) ilm. vähemalt 11 nr-t.

“RIK” - Riikliku Kolledži Kultuuriringi ajakiri. Nr. 1 ilm. 1938. a. märtsis. Kokku ilm. vähemalt 4 nr-t. Toimetusse kuulusid Lembit Roose, Ilmar Reidi jt.

“RÄNNAK AOLE” - Narva Ühisgümnaasiumi õpilasingi album. Ilm. 1938. a. veebruaris.

“SAARTE TUULED” - Kingisepa Keskkooli almanahh nr. 3 ilm. 1968. a.

“SELGINUD SIHID” - Pärnu 2.

Keskkooli almanahh ilm. 1963-1973, kokku 6 nr-t.

“SÄDE” - Tallinna linna XVIII algkooli IV ja V kl. õpilaste väljaanne. 1939 ilm. nr. 16.

“SÄDEMED” - EKP KK Nõukogude-partei kooli väljaanne. Toim. U. Lehepuu. Nr. 1 ilm. 1958. a. oktoobris, nr. 2 1959. a. mais.

“SULESEPAD” - Tartu 1. Keskkooli almanahh ilm. 1960-1974, kokku 8 nr-t.

“SÜTIK” - E. Lenderi gümnaasiumi õppurajakiri. Toim. Virve Eenpalu, Ilse Lehiste jt. Nr. 1 ilm. 12. detsembril 1936. a. Ilmus 1939. (1940?) aastani.

“TTG” - Tartu Tütarlaste Gümnaasiumi õpilaspere häälekandja. Ilm. 1928-1939 (1940?), kuni 16 nr-t. aastast. Toimetusse kuulusid Maret Suits, Kustas Raud jt.

“TULEVIKU JÕUD” - Kuremaa Karjakontrolli-assistentide kooli õpilasingu “Side” häälekandja. Toim. A. Adojaan, Edgar Tõnurist jt. Ilm. 1936-1939.

“TULEVIKU ÕPETAJA” - Tallinna Õpetajate Instituudi ELKNÜ organisatsiooni ja a/ü ajakiri. Toim. J. Jürna. Nr. 1 ilm. 1948. a. detsembris.

“TULILIND” - Läänemaa Õpetajate Seminari õppurühingu ajakiri. Toim. Karel Saul. Viimane, 13. nr. ilm. 1932.

“TUNGLAKANDJAD” - Rakvere Ühisgümnaasiumi ja Rakvere linna Keskkooli õpilaste ajakiri. 1937-1939 ilm. vähemalt 12 nr-t.

“TÕUSEV KOIT” - Põltsamaa Tööstuskooli õpilaskonna väljaanne. 1936-1938 ilm. vähemalt 11 nr-t.

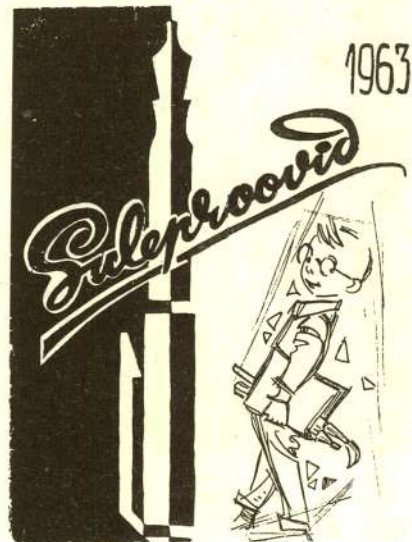
“VÄIKEVELI” - Nuija Keskkooli õpilasalmanahh. Toim. S. Aljand, H. Hellerma jt. Ilm. 1973.

“VÄLE KÄSI” - Pärnu Kaubanduskeskkooli masina- ja kiirkirjaõpilaste ajakiri. 1938-1939 ilm. 2 nr-t. Toim. B. Härma ja R. Ottenson.

“VÄLMING” - Tallinna K. G. kirjandusringi aegkiri. Peatoim. E. Schönberg. Ilm. ka 1932, kokku III aastakäiku.

“KIRJANDUSSÕPRADE KOK-

KUTULEK” - valik töid õpilastelt ja koolialmanahhidest. Ilm. Tallinnas ka 1973. aastal. Autorite hulgas K. Kulbok, Ü. Russak jt.

SÕNA-
SEPAD

N:1

1959

KALJU OJA

7. XII 1920 - 15. I 1995

Igal ajal on isiksusi, kes tõusevad teiste hulgast esile, olgu siis ala milline iganes. Ühest inimesest on mälestus lühem, teisest pikem, kolmas jääb aga alatiseks püsima oma ajas. Eesti raamatukogudes ja raamatukogunduses oli üheks selliseks tipuks rohkem kui kolme aastakümne (1957-1990) jooksul Kalju Oja.

Kalju Oja sündis 7. detsembril 1920 Tallinnas, suri samas linnas 15. jaanuaril 1995. Nende daatumite vahele jääb palju meie raamatukogudele tähtsat. Kuid me mäletame teda ka inimesena, kelle tegevus ulatus väljapoole raamatukogude seinu.

Ta ise on kirjutanud, et pärineb teenistujate perest, ehkki sõna "teenistuja" sündis kaks aastakümnet hiljem. Tema isa oli kooliõpetaja, kes oli tegev ka ühiskondlikus elus. Algkoolihariduse (tollal 6 klassi) sai Kalju Oja Raplas. Järgnes Gustav Adolfi Gümnaasium, mis jäi küll lõpetamata, sest osavõtu pärast gümnaasistide koondistest, kes suhtusid 1930ndate teise poole Eesti riigi režiimi kriitiliselt, heideti poiss koolist välja. Ent gümnaasiumiharidus ei jäänud sellepärast omandamata, ta lõpetas Tallinna Rahvaulikooli Seltsi Erakolledži ja sai ikkagi keskhariduse.

Töömeheteed sai ta vaevu paar aastat käia. 1941. aasta juulis Kalju Oja arreteeriti Nõukogude julgeolekuorganite poolt. Järgnesid aastad vintsutusi Solikamski laagris Uraali ligidal ja mujal. Ja seda ilma formaalsegi kohtuotsuseta. Tal oli õnn olla väheste hulgas, kes tulid elusana Eestisse tagasi. Kuid kodumaal olek, töötamine Tallinna Noortemajas oli üsna üürrike. Aastal 1949 saadeti ta uuesti Siberisse asumisele. Viis aastat metsatöödel. 1954 pöördus ta tagasi, kuid luba elada sünnilinnas talle ei antud. Paar aastat tuli teha juhutöid, tõlkida ühtteist Eesti Raadiote jm. Alles 1956 kustutati karistus, pärast seda võis ta jälle elada Tallinnas.

1957 asus Kalju Oja tööle Tallinna Keskraamatukogusse. Algul tegeles ta massitöö raamatupropagandaga, mida nüüd nimetatakse suhtlemiseks üldsusega. Järgnes töö (1963-1967) üleeestilises ametiühingute raamatukogude metoodikakeskuses. Samal ajal õppis Kalju Oja kaugüliõpilasena Leningradi Raamatukogundusinstituudis, mille lõpetas 1964 kiitusega.

Aastad 1967-1990 läksid Fr. R. Kreutzwaldi nimelises Eesti NSV Riiklikus Raamatukogus so. Eesti Rahvusraamatukogus: metoodikaosakonnas, metoodikaosakonna teadussektoris, raamatukogunduse osakonnas. Ühelt poolt siis raamatukogude juhendamine, teisalt - Kalju Oja puhul tähtsam - uurimistöö, et selgitada teadusliku analüüsiga, mis suunas edasi minna. Uurimisteemasid, kus ta oli juht või vähemalt osaline, võib loetleda mitmeid: Eesti rahvaraamatukogu lugeja 1973 ja 1977, Eesti NSV Riikliku Raamatukogu lugeja 1980, individuaalne töö lugejatega, rahvusraamatukogu funktsioonid jt. Samal ajal kirjutas ta hulga artikleid, esines konverentsidel ettekannetega, seminaridel loengutega jne. Kalju Oja töö ja tegevus ootab alles personaalbibliograafiat ja lähemat uuringut.

Aga ajakirjal "Raamatukogu" on

teda eriline põhjus meeles pidada. Kui 1968. aastal ilmus väike vihik informatsiooni ja metoodikat, mõlkus tal vargsi mõttes 1923-1940 ilmunud ajakirja "Raamatukogu" taassünd, nagu täna ka näeme. Kalju Oja järjekindel ja tubli töö hulgal nimetatud aastatel väljaande koostajana oli väga oluline. Ta rakendas kolleegiumi iga liikme tööle nõnda, et "Raamatukogu" vihikuis kajastus tööpoolest raamatukoguhoidjate hääl.

Kalju Oja oli palju aastaid tegev ka Eesti Raamatuühingus ja ühingu Riikliku Raamatukogu algorganisatsiooni eesotsas. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu taasloomisel oli ta aktiivne osavõtja. 1980ndate aastate teisel poolel tuli Kalju Oja aktiivselt poliitikasse. Ta oli ERSP asutajaliige, üks ideolooge, liige parteid juhtivais organeis.

Ent tervis viis ta 1990. aastal eemale tööst Eesti Rahvusraamatukogus ja ühiskondlikust elust. Nii kulgesid ta viimased eluaastad vaikselt Merivälja pansionaadis. Tehtud töö raamatukogunduse heaks ja alatine valmisolek seista Eesti huvide eest väärivad aga alatist austust.

Oma elava iseloomu ja entusiasmiga igal alal ning suure organiseerimisvõimega jätkus teda igale poole. Kokkutulekuil oli K. Oja alati valmis oraatorlikeks sõnavõttudeks, kaitsmas oma arvamusi ja veendumusi. Ka pidas ta lugu heast naljast. Kes siis ei mäleta raamatukogude õppelaagreid ja LILAESTi kokkutulekuid. Teda mäletavad ka paljud kolleegid ja raamatukoguhoidjad Lätist, Leedust, Venemaalt, Poolast, Ungarist jm.

Puhka rahu!

Hans Jürman

Kalju Oja maeti Tallinnas 21. jaanuaril Pärnamäe kalmistule.

LEIDA PÜSS

28. 10. 1914 - 13. 01. 1995

13. jaanuaril asus Toonela teele Leida Püss. Lahkujast jääb alati järele jälg - ühest pindmisem, teisest sügavam ja ainult üksikuist jääb järele see, mida mööda järgnevad põlvkonnad saavad edasi astuda.

Leida Püss oli üks neist teerajajatest, süsteemide loojast, kelle elutöö on põlistatud Eesti kultuuriloos. Tema puhul võime sõna otsese mõttes kõnelda elutööst, sest tema elu oli tema töö.

Pärit Hiiumaalt, põlisest kangrute perest, alustas ta kooliteed Kärklas, edasi Pärnu Tütarlaste Gümnaasiumi ja Tartu Ülikooli. Õppimist toetasid tema mõlemad vanemad vennad Elmar ja Siegfried.

Ülikooli lõpetamise järel 1942. aastal töötas Leida Püss mõnda aega emakeele ja kirjanduse õpetajana Kuressaares. Alates 1944. aastast pühendus Leida Püss raamatukogundusele. Ta oli nii Riikliku Avaliku Raamatukogu taasavamise juures kui ka põhilisi alustalasid Linda Ploompuu (endine Raamatupalati teadusdirektor) kõrval. Need aastad olid täis otsinguid, katsetamisi, aastad täis loomingulist indu ja tahtet luua uut. Alustuseks koostas Leida Püss "Autoritabelid", mis tänaseni käibel, trükikaarti rahvaraamatukogudele, hiljem aga oli tema kanda Eesti

trükiste arhiivi kujundamine, kontroll-eksemplaride ammendavuse kontrolli ja vabariigi trükitoodangu statistika kui süsteemide loomine. Ta pani kõik oma oskused, mõistuse ja anded tööle, et kujundada teatmeaparaat, mis võimaldas ülimalt kiiruse, täpsuse ja ammendavusega ükskõik millisele seda valdkonda hõlmavale päringule vastata. Aastakümneid oli ta ainukeseks kirjastustegevuse analüüsijaks, talletajaks ja kajastajaks.

Trükistest jäävad meile aluseks Leida Püssi koostatud "Eesti trükitoodangu statistika aastaraamatud" 1962-1989, "Eesti tõlkekirjandus" 1940-1990 viies raamatus, loendamatud artiklid ja uurimused kirjastustegevuse kohta.

Alles jäävad meie mälestustes ka tema inimlikud rikkused - pehme hiidlase huumor, vaikne mõistev naeratus, südamlikkus, abivalmidus, andes meilegi tuge ja elujõudu ning tegutsemistahet. Ja parim, mida meie saame teha Leida Püssi mälestuse jäädvustamiseks, on jätkata samasuguse innustuse, tarmukuse ja andumusega tema elutööd.

Mari Sibul

Kultuuri ja haridusministri käskkirjaga 30. detsembrist 1994 nr. 271 asutati vähekasutatavate trükiste säilitamiseks 1. jaanuarist 1995 Eesti Rahvusraamatukogu depoohoidla baasil Kultuuri- ja Haridusministeeriumi valitsemisalasse kuuluva asutuseks **Eesti Hoiuraamatukogu**. Eesti Rahvusraamatukogu bilansis oleva depoohoidla üleandmiseks Eesti Hoiuraamatukogu bilanssi moodustati üleandmise-vastuvõtmise kümneliikmeline komisjon, kes peab oma töö lõpetama nõuetekohase aktiga 1. veebruariks 1995. Eesti Hoiuraamatukogu direktoriks määrati Sven Maiväli.

Sven Maiväli sündis 1947. a. Tallinnas Nõmmel. Pärast 10. Kesk-kooli lõpetamist 1965. a. töötas ta aasta Vabariikliku Raamatukaubastu Raamatute Baasis. Alates 1970. a. sügisest, Tallinna Pedagoogilise Instituudi lõpetamise järel raamatukoguhoidja-bibliograafina, töötas Sven Maiväli Vabariiklikus Teaduslikus Tehnikaraamatukogus (pärastine Eesti Tehnikaraamatukogu) kuni selle reorganiseerimiseni 1. jaanuaril 1992. 1981-1991 oli ta nimetatud raamatukogu direktor. Pärast Eesti Tehnikaraamatukogu raamatu-, perioodika ning tootekataloogide kogu üleandmist Tallinna Tehnikaülikooli raamatukogule töötas Sven Maiväli seal algul direktori asetäitjana, hiljem osakonnajuhatajana.

Alates jaanuarist 1995 nimetati Sven Maiväli kultuuri- ja haridusministri käskkirjaga vastasutatud Eesti Hoiuraamatukogu direktoriks.

16. detsembril 1994. a. tähistati piduliku koosolekuga Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu 75. aastapäeva õpikute osakonna lugemissaalis Akadeemia tee 5. Direktor Konrad Kikas andis ülevaate raamatukogu tegevusest aastail 1919-1994. Informist Imbi Kaasik tutvustas tehnikaülikooli bibliograafia koostamislugu. asedirektor Meelis Ideon raamatukogu olevikku ja tulevikuplaane. Peale sõnavõtte ja õnnitlusi tutvuti uute ruumidega Akadeemia tee 5 ja 7 ning kuulati luulet ja muusikat Iivi Lepiku ja Karin Sussi esituses.

22. detsembril korraldati mälestusõhtu. Kutsutud olid ka raamatukogu endised töötajad. Mälestusi 50.-60. aastaist jagasid Aino Ellandi ja Elvi Vall, 60.-70. aastaist Anne Valmas. 70.-80. aastail tegutsenud raamatuklubi ettevõtmisi ja huvitavamaid üritusi meenutas Daisy Eek.

Vahetult juubeli eel lõpetati ümberkolimine Laialt tänavalt Mustamäele.

TTÜ Raamatukogu asub nüüd seitsmes kohas:

- Ehitajate tee 5
teaduskirjanduse laenutus ja infoosakond;
  - Akadeemia tee 5
(TTÜ I ühiselamu) õpikute osakond
  - Akadeemia tee 7
(TTÜ II ühiselamu) direktsioon, komplekteerimisosakond, kataloogimisosakond, bibliograafiasektor, RVL, raamatukogunduse kabinet, andmetöötlusgrupp
  - Kopli 82
energeetikateaduskonna raamatukogu
  - Kopli 101
majandusteaduskonna raamatukogu
  - Olevimägi 8 filiaal (laenutus- ja tootekataloogide sektor)
  - Suur-Sõjamäe 46
vanema kirjanduse hoidlad
- Raamatukogu postiaadress on:**
Akadeemia tee 7 EE0026 Tallinn
Tel. 53 73 50
654 25 56
Faks 3722/537 351
3722/6 542 553
E-MAIL Rkogu @ edu. tt.ee

Riigikogu kultuurikomisjonis: kuidas aidata kinnipidamiskohtade raamatukogusid?

12. jaanuaril pidas Riigikogu kultuurikomisjon koosoleku Eesti Rahvusraamatukogu kuppelsaalis. Koos Rahvusraamatukogu, Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu, Kultuuri- ja Haridusministeeriumi ning Täitev ameti esindajatega otsiti võimalusi, kuidas nabi eelarve juures aidata komplekteerida Eesti kinnipidamiskohtade, aga ka sõjaväeosade, piirivalveüksuste, hooldekodude, haiglate, lastekodude jt. väiksemaid raamatukogusid just sealsetele lugejatele huvipakkuva, värske ja väärt kirjandusega, samuti igapäevast elu kajastava perioodikaga.

Eesti Rahvusraamatukogu varukogust on aastate jooksul antud kirjandust kinnipidamiskohtade, sotsiaalhooldusasutuste jm. raamatukogudele, aidatud luua näiteks Sisekaitse Akadeemia raamatukogu. Rahvusraamatukogu peadirektori Ivi Eenmaa ja teenindusdirektori Kalju Tammaru sõnul on koostöö väikeste raamatukogudega pidev ja kõik suured teadusraamatukogud on igati valmis viimaseid aitama. Pigem juhtub vahel vastupidi: valmis pandud komplektidele ei tulda järele. **Teadusraamatukogudes on oma varukogud, 1. jaanuarist on Kultuuri- ja Haridusministeeriumi alluvuses loodud Hoiuraamatukogu, kust uute raamatukogude loomiseks ja väiksemate täiendamiseks on võimalik trükiseid saada.** Alluvusest sõltumata on kõigil raamatukogudel väike eelarve. Uuemat kirjandust ei suudeta osta, seetõttu on jagatud ka varasematel aastatel ilmunud raamatuid. (Raamatu uudust ei maksa nii või teisiti fetišeerida, määrav on siiski tema sisuline väärtus.) Kinnipidamiskohtades ning sõjaväes ja piirivalves vajatakse eelkõige sõnaraamatuid, õppe-, majandus-, ajaloo- ja ilukirjandust, elujõu alalhoidmiseks ka nalja. Kuna juttu pole suurest hulgast, vaid mõnekümnest eksemplarist (10 kinnipidamiskohta, lisaks sõjaväeosad ja piirivalveüksused), siis **võiks üks lahendus olla kokkulepe kirjastustega.** Esimesed väga tänuväärse koostöö märgid selles vallas on juba olemas, rääkis Täitev ameti hariduse ja

kultuuri peaspetsialist Urmas Rennit. Möödunud aasta lõpuks olid Täitev ameti kaudu väikeraamatukogusid aidanud 14 kirjastust, annetatjalt saadi raamatuid ka Kultuuri- ja Haridusministeeriumi kaudu. Perioodika tellimisel võiksid aidata Ajalehtede Liit või toimetused. Kultuurikomisjoni esimehe Sulev Alajõe sõnul pole tema hiljutine sellekohane pöördumine Ajalehtede Liidu poole seni veel vastust saanud.

Väga paljud inimesed oleksid näiteks elukohavahetuse tõttu nõus loovutama oma koju kogunenud lugemisvara. Kultuurikomisjoni liige Rein Veidemanni ütles, et oleks nõus kasvõi kohe annetama terveid "Loomingu" aastakäike. Kas kusagil kogutakse sedalaadi annetusi? Eesti raamatukoguhoidjate Ühingu esinaine Anne Valmas meenutas möödunud aasta suuri raamatukogumise aktsioone. Sõjaväe raamatukogude tarvis kogunes tuhandeid raamatuid, mille hulgas oli Anne Valmase sõnul palju väärtkirjandust. Sügisel korraldati uus aktsioon, seekord haiglate ja hooldekodude tarvis, ent hulka kogutud raamatuid pole siiani ära viidud. Raamatukorjandusi on korraldanud ka maakondade keskraamatukogud.

Kultuuri- ja Haridusministeeriumi raamatukogunduniku Tiiu Valmi hinnangul on paari viimase aasta jooksul ametkondlikud takistused hajuma hakanud ning näiteks oma raamatukogu loomisest-täiendamisest huvitatud kinnipidamiskohad pöörduvad ise ministeeriumi poole. **Ministeerium pakkus välja, et kinnipidamiskohtade raamatukogud võiksid tellida alates 1. märtsist tasuta 9 kultuuri- ja haridusalast perioodilist väljaannet - võimalus, mille Täitev ameti hariduse ja kultuuri peaspetsialist Urmas Rennit kahel käega ja tänuga vastu võttis.**

Pole mõtet rääkida üksi raamatutest, vaid tingimata ka haritud raamatukoguhoidjatest, kellela parimadki raamatud ei leia õiget kasutajat. Kinnipidamiskohtades võiks olla väga suur ka raamatukoguhoidja psühholoogi-roll. Vahel määratakse raamatutegelemata keegi kinnipeetavate hulgast. Sel juhul võiks tal elementaarsekski korraldamiseks ees olla

väike kirjalik juhend. Selle koostamist kavandatakse.

Eesti 10 kinnipidamiskohta on kaua olnud võõrkeelsed ja -meelsed. Venelastest töötajad on lahkudes tihti raamatukogudest kaasa võtnud, mis andis. Mõnel pool on raamatukoguhoidja koht koondatud. Alustada tuleb nullist, miinustestki. Urmas Rennit rääkis, et raamatukogusid ei ole mõtet vaadata lahus kinnipidamiskohtade üldisest kultuuritaustast, nad on tihedalt seotud sealsete õppimisvõimaluste ja -motivatsiooniga, eesti keelt oskavate (ikka veel?!) ja haritud sotsiaaltöötajate leidmisega, laiemas plaanis kõiki pahesid ja depressiooni süvendava tööpuudusega.

Lugemiseelduste loomine, lugemisevajaduse tekitamine näib olevat ehk suhteliselt lihtsalt kinnipidamiskohas saavutatav muutus, kuid tegelikult tuleb seda vaadata hoopis laiemas kontekstis ja arutada laiemas ringis, leidis Ülo Vooglaid. Tema sõnul on vanglahariduse puhul tegu pigem andragoogiliste kui pedagoogiliste probleemidega. Raamatukoguhoidja, õpetaja, sotsiaaltöötaja ülesanded kattuvad osalt, sedalaadi töö nõuab erikoolitust. Paul-Eerik Rummo ütles, et siin ei too lahendust ühekordsed kitsa ringi arutelud, vaid otstarbekas oleks moodustada ametkondade vaheline töörühm, mis töötaks läbi kogu problemaatika ning alles saadud tulemuste pinnal saab teha usaldusväärseid otsuseid, kuidas läheneda ühele või teisele valdkonnale, näiteks kuidas koolitada spetsialiste. Töörühma tegevuse sihiks võiks olla seadusandlik akt, mille alusel saaks riigieelarve koostamisel tõsiseltvõetavaid ettepanekuid teha. Kultuurikomisjoni võimuses on pöörduda töörühma loomise ettepanekuga kultuuri- ja haridusministri poole.

Riigieelarve toetuse ning kirjastuste ja toimetuste heategevusele lootes jääb oma roll ka korjandusaktioonidele. Rahvusraamatukogu on nõus olema see keskus, kuhu väikeraamatukogudele jagamiseks võib igaüks tuua oma ülearuseks osutunud kirjanduse.

Ene Paaver

Eesti raamatukogudele annetati Mahleri 8. sümfoonia laserplaadid. Kontsertidest ja plaatide müügist saadav tulu läheb "Estonia" katastroofis orvuks jäänud laste toetuseks.

18. jaanuaril kell 14.00 anti Rahvusraamatukogu kuppelsaalis Eesti raamatukogudele üle Gustav Mahleri 8. sümfoonia kontserdi salvestusega laserplaadid. Mäletatavasti esitati nimetatud suurteost 25. ja 27. novembril 1994 Neeme Järvi juhatusel Göteborgi uues ooperimajas ning kontsertidest ja plaatide müügist saadav tulu läheb "Estonia" katastroofis orvuks jäänud laste toetuseks.

Eesti Rahvusraamatukogu 5 laserplaadi eest tasub Tallinna Linnavalitsus ning 21-le Eesti maakonna keskraamatukogule antava plaadi eest Eesti Kultuurifond.

Gustav Mahleril 1906. aastal valminud 8. sümfooniat on nimetatud "tuhandete sümfooniaks", selle teose ettekandmises osales mitu koori ja orkestrit, lisaks solistid. Göteborgi kontsertidel osales ka Eesti Poistekoor Venno Laulu juhatusel ning Göteborgi Sümfooniaorkestri juhtide hinnangul oli see väga õnnestunud valik. Dirigent Neeme Järvi sõnul kajastas Mahleri sümfoonia, maailma vägevamaid muusikateoseid, hästi muusikute soovi - pühendada ettekanne ja plaadistus laevahuku ohvrite mälestusele.

Plaadi tiraaži levitab Tallinna M/S "Estonia" Fond, tema arvele laekub kogu saadav tulu ning tema kaudu jõuab see ka abivajajateni. Plaadi hind on 100 rootsi krooni.

Gustav Mahleri 8. sümfoonia laserplaat anti välja Austrias, Rootsi firma BIS eestvedamisel. Plaadiümbrisel on Rootsi kuninganna Silvia pilt ning toetusavaldus.

Laserplaatide üleandmisel osalesid Tallinna M/S "Estonia" Fondi esimees, Tallinna linnaapea Jaak Tamm, Kultuurifondi juhatuse esimees Kalle Liiv, Tallinna aselinnapea Tõnu Karu, Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu esinaine Anne Valmas ja Eesti Rahvusraamatukogu peadirektor Ivi Eenmaa.

Ene Paaver, Urve Pals, "RK"

6.-12. novembrini toimus Poolas, Toruni Ülikooli raamatukogus seminar "Raamatukogude juhtimine". Seminaril osalesid esindajad Poola, Ungari, Leedu, Läti ja Eesti teadusraamatukogudest (põhiliselt ülikooli- ja rahvusraamatukogudest).

Osavõtjad andsid oma ettekannetes ülevaate riigi raamatukogupoliitikast, teadusraamatukogude struktuurist ja finantseerimisest. Eraldi teemana arutati "Kuidas Ida-Euroopa raamatukogud toime tulevad, kui raha napib". Ettekannete tekstid avaldatakse kogumikuna Toruni Ülikooli poolt 1995. aasta märtsis.

Üritust finantseerisid Stefan Batory Fond, Briti Nõukogu ja Nicholas Copernicuse nimeline Toruni Ülikool. Projekti juhtis Maria Sliwinska (Toruni Ülikooli raamatukogu ase-direktor) ning loengutsükli ja tööseminarid korraldas Ian Mowat (Newcastle'i Ülikooli raamatukogu juhataja). Kaasatud olid lektorid Hull'i Ülikooli raamatukogust ja Texase Raamatukogunduskolledži raamatukogust.

Arutlusel olid järgmised teemad:

- kaasaegse raamatukogu juhtimine ja planeerimine;
- ruumikujundus ja arhitektuur;
- eelarve planeerimine ja finantseerimine;
- raamatukoguteeninduse korraldamine.

Selliste loengutsükli korraldamine Ida-Euroopa riikide raamatukogudele on iseenesest üsna levinud nähtus. Ida-Euroopa majanduses, poliitikas ning sotsiaalsfääris toimunud muutused eeldavad muudatusi raamatukogude töös. Tsentraliseeritud juhtimisstiil on oma aja ära elanud, arenev demokraatlik ühiskond vajab uut juhtimismudelit ja -stiili. Lääneriikide spetsialistid püüavad koolitusloengute ning seminaridega kaasa aidata Ida-Euroopa riikide raamatukogude arengule.

Ian Mowat käsitles väga huvitavalt tänapäeva arenenud demokraatliku ühiskonna raamatukogu juhtimismudelit, esitades selle juhi edu kriteeriumid, tegevuse motivatsiooni, eesmärgid ja prioriteetid.

Olulisim on:

- õige eesmärgi püstitamine;
- edu kriteeriumide määratlemine;
- piisav informeeritus;
- alternatiivide läbimõtlemine

otsuste tegemisel;

- raamatukogu tegevuse analüüsimine, loometöö;

- raamatukogu tegevuse planeerimine, prioriteetide määratlemine;

- kulutuste planeerimine, finantsdistsipliin;

- tagasiside omamine;

- õige ajakava.

Iseloomustamiseks head juhti esitas ta üle 30 vajaliku oskuse, millest siinjuures nimetaksin mõned:

- planeerimise kujundamine;

- vajaduste määratlemine;

- empaatia;

- ettepanekute tegemine, ideede esitamine;

- nõustamine;

- otsustamine;

- veenmine, kuulamine;

- inimloomuse mõistmine jne.

Juhtimismudeli eduka rakendamise oluliseks tingimuseks loeb Ian Mowat hea koostöökeskkonna loomist, kus oleksid head kollektiivisisesed suhted - avatud suhtlemine, üksteist usaldav ja toetav õhkkond. Töökeskkond peab soodustama kollektiivi arengut, kelle tegevus peab olema sihikindel, plaanipärane ning eesmärgistatud.

Aeg-ajalt tuleb koostöökeskkonda analüüsida küsitluse, intervjuu või vestluse teel ning saadud tagasisidet hinnata.

Ian Mowat pakkus hea koostöökeskkonna määratlemiseks 108 väitest koosneva ankeedi. Vastustest selgub kollektiivi suhtlemise tasand, ja ka kriitika tuleb omaks võtta.

Üks juhi töö edukuse oluline tegur on oma aja planeerimine (võib selguda ka, et ta hoopis raiskab oma aega).

Teine oluline tegur on otsuste tegemine. Otsustamise iga tasand on tähtis.

1. Probleemi identifitseerimine.

2. Tegevuse prioriteetide määratlemine.

3. Probleemi analüüs.

4. Hüpotees, alternatiivsed lahendused.

5. Valikukriteeriumide määratlemine.

6. Valiku tegemine alternatiivide seas.

7. Lisateabe hankimine.

8. Alternatiivide analüüs ja võrdlus.

9. Otsuse tegemine.

Demokraatliku ühiskonna juhtimismudel on märksa paindlikum kui tsentraliseeritud juhtimismudel ning eeldab rohkem iseseisvat mõtlemist ja otsustamist.

Andrew McDonald (Newcastle'i Ülikool) pakkus vaatamiseks huvitava slaidiprogrammi maailma erinevate riikide raamatukogude sise- ja välisarhitektuurist, kommenteerides seejuures neid olulisi tegureid, mis loovad mugava töökeskkonna nii lugejale kui töötajale (avarus, hea valgustus, mugav mööbel, inimsõbralik disain jne.).

Raamatukogu sisekujunduses on oluline hea planeering, värvide õige valik, mööbli mugav paigutus, avarustunne ja palju rohelist.

Hoone projekt peab tagama:

- ökonoomsuse (muu seas tuleb õige valgustusega vältida liigset energiakulu);

- kvaliteedi;

- standarditele ja normidele vastavuse.

Arutluse põhiteema oli avakogude kujundamine. Enamus Ida-Euroopa kõrgkoolide raamatukogusid laenuvad senini hoidlatest. Ameerika raamatukogudest ligi 90% kasutab avariilite süsteemi. Toruni Ülikooli raamatukogu on Poola ülikooliraamatukogudest esimene, mis läheb üle avariiliteenindusele.

Millised on selle korraldamise tingimused?

1. Tuleb määratleda avakogude valikukriteeriumid.

2. Selgitada välja avariilite eelised ja puudused ning neid analüüsida.

3. Leida üleminekuks kõige õigem tee.

4. Arutleda probleemide üle, mis sellega kaasnevad:

- mida see toob kaasa erinevate lugejakategooriate teenindusse;

- kas see soodustab või ei soodusta õppimist?

- kuidas see mõjutab raamatukogukollektiivi tööd ja kogude kasutamist;

- raamatukogude juhtimisprobleemid.

Uue infotehnoloogia kasutuselevõtt nõuab arvutiruumide õiget sisustamist (vastava kõrgusega laudad, toolid jmt).

Geoffrey Weston (Hull'i Ülikooli raamatukogust) esitas eelarve planeerimise mudeli, mis kõlbab, tõsi küll, rohkem ülikooliraamatukogudes rakendada. Põhimõtteks on analüüsida ülikooli teadustegevust ning vastavalt analüüsi tulemustele hankida teaduskirjandust. Samas tuleb analüüsida ka õppeprotsessi ja -programme ning hankida vajalik õppekirjandus. Aastaeelarve planeerimine põhineb eelmistel aastatel tehtud kulutuste analüüsil ning tegelike vajaduste võrdlemisel. Kõik aasta eelarves ette nähtud kulutused jaotatakse detailsesse tabelisse. Kui arvestuses tekib ülekulu, analüüsitakse, mis on esma- ja mis teisejärguline ning millest võiks loobuda.

Elisabeth Smith (Texase Raamatukogunduskolledži raamatukogu juhataja) on arvamusel, et ka USA akadeemilised raamatukogud elavad üle tõsist kriisi, mille on põhjustanud raamatute ja perioodika hinna tõus ning uue infotehnoloogia rakendamine raamatukogus. Seetõttu vajab nende eelarve planeerimine väga tõsist analüüsi. Oluline on planeerida eraldi ka kulutused infotehnoloogia hankimiseks ja täienduskoolituseks. Texase Kolledži raamatukogu eelarves jagunevad kulutused järgnevalt:

30 % komplekteerimiseks;

30 % töötasudeks;

10 % kommunaalkuludeks;

20 % infotehnoloogia hankimiseks;

10 % täienduskoolituseks.

Raamatukogu iga tööprotsess peab vastama Euroopa või rahvusvahelistele standarditele. Texase Kolledž töötab koos teadusraamatukogudega välja USA raamatukogunduse ja infoteaduse standardeid.

Elisabeth Smith peab väga oluliseks raamatukoguhoidja kvalifikatsiooni tõstmist, enesearendamist ja oma professionaalsuse suurendamist - koolitades iseend ja oma kollektiivi. Iga raamatukogu kui institutsioon peab välja töötama oma personali koolituse poliitika. Koolituseks tuleb taotleda rahalisi vahendeid vastavate abiprogrammide raames erinevatelt arendusfondidelt, võimaldada raamatukogutöötä-

jatel osaleda erialakongressidel, -konverentsidel, -nõupidamistel ja -seminaridel. Raamatukoguhoidja peab ise algatama koostööd kolleegidega teistest raamatukogudest nii oma riigis kui rahvusvahelisel tasandil.

Raamatukoguhoidja saab ise kaasa aidata raamatukogu arengule:

- uurida lugejate huve ja vajadusi;
- moderniseerida teenindust, töötades välja uusi teenindusvorme (lähtuda põhimõttest "külastaja on kuningas");
- analüüsida teadussuundi ja õppeprotsessi;
- määratleda prioriteete, oma tegevuse eesmärgi;
- analüüsida kogude komplekteerimist (USAs on prestiižne omada suuri kogusid, kuid sageli hangitakse sinna palju ebavajalikku).

Raamatukoguhoidja peab tegema sihipäraselt ja eesmärgistatud tööd ning tegema seda vastutustundega nii enese kui kollektiivi ees.

Võib-olla oleks meilgi neist kogemustest nii mõndagi õppida.

Anu Nuut

Eesti, läti ja leedu rahvaraamatukoguhoidjad Soomes seminaril.

11. detsembril sõitsid 30 eesti, läti ja leedu rahvaraamatukoguhoidjat ja raamatukogunduse juhti adventiaegsesse Soome, kus sealne Haridusministeerium ja Raamatukogu Ühing olid Baltikumi kolleegidele organiseerinud Hanasaare kultuurikeskuses 3päevase seminari "Raamatukoguvõrk - kuidas hõlvata lugejaid".

Küllalt lühikese aja jooksul suutsid ürituse organiseerijad käsitleda maksimaalselt nimetatud teemat, põimides ettekanded arutelude ja raamatukogude külastamisega. Ja kolme raamatubussi külastäkägu ajal Hanasaarde sai igaüks põhjalikult uurida, mida siis ikkagi kujutab endast raamatubuss Spomes.

Rahvaraamatukogu ülesannete ja külastajate parema teenindamise üle arutles meilgi juba tuttav Tuula Haavisto. Ta leidis, et rahvaraamatukogude võrk peab olema korraldatud nii, et elanik saaks vajaliku teabe võimalikult lühikese vahemaa tagant. Kogud peaksid sisaldama kõike vajalikku põhiinformatsiooni andmiseks. Soomes arvas ta olulise olevat suurendada rahvaraamatukogudes võrkeelse kirjanduse hulka, sest lugejate keeleoskus on märgatavalt kasvanud. Olu-

line on uurida kasutajaskonna, eriti täiskasvanute vajadusi, sest sellest oleneb raamatukogu sisu ja olemus. Üheks keeruliseks lugejate kategooriaks pidas ta õppijaid (mitte kooliõpilasi), sest polevat selge, missugused raamatukogud neid teenindavad praegu ja kelle ülesanne peaks see olema.

Oma kogemusi raamatukoguteeninduse korraldamisel vahendasid Hannele Koivunen Vantaa Raamatukogust, Annikki Saarinen Riihimäe Raamatukogust ja Hilka Orava Salo Raamatukogust.

Hannele Koivunen arvas, et raamatukoguvõrk toimib vabatahtlikkuse alusel, kusjuures naisterahvastele - enamuse raamatukoguhoidjatest on ju naised - on iseloomulik koostöö. Raamatukoguvõrk ei ole tema arvates ainult organisatoorne ühendus, vaid ka hingeline süsteem, millele on iseloomulik avatus ühiskonda.

Annikki Saarinen selgitas, kuidas moodustub raamatukogu eelarve ja kuidas kavandada tegevust. Selgus, et Soomes ei jää viivised jm. raamatukogu kasutamise eeskirjade eiramise eest laekuvad trahvid raamatukogu kasutada; trükiste müügi- ja raamatukoguruumide rendiraha läheb samuti eelarve täienduseks.

Annikki Saarinen rõhutas, et raamatukogu tegevuse peab kavandama iga raamatukogu ise, sest tema tunneb oma piirkonna lugejate vajadusi kõige paremini.

Hilka Orava tutvustas seekord lähemalt raamatubussi osa lugejateeninduses, leides, et selline teenindus peab olema tõhus, kuid ökonoomne ja majanduslikult tulus. Salos teenindab raamatubuss peamiselt koole ning Hilka Orava tähelepanekutel on kooliõpilastel hiljem üsna raske hakata kasutama rahvaraamatukogusid, sest bussiga ollakse harjunud.

Soome Parlamendiraamatukogu direktor Tuula Laaksovirta kõneles raamatukoguvõrgu tulevikust. Tema arvamuse kohaselt on Soome raamatukogude tugevamaid jooni koostöö, kuid süveneb ka iga raamatukogu isikupära.

Seminaril saime kõik teadlikumaks ka olukorrast Läti, Leedu ja Eesti rahvaraamatukogudes. Teatud rahuldusega pidime nentima, et kuigi meie raamatukogul on raske olnud säilitada oma tegevust ja uueneda vastavalt lugejate vajadustele, oleme siiski naabritest paremas situatsioonis. Vahel on sedagi kosutav kuulda.

Tõise tegevust kõrval jäi seminarist meelde Lucia päeva tähistamine, kuhu üllatusena saabus kingilahke Jõuluvana ning kus soome jõuluroogade maitsmise vahele lauldi ühiskoorina läti-, leedu-, eesti-, soome- ja ingliskeelseid jõululaule.

Tiiu Valm

Viiendat korda jagas ERÜ juhatuse aasta- ja teenetepreemiaid.

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu (ERÜ) juhatuse koosolekul 26. jaanuaril otsustati välja anda 1994. a. preemiad.

Tulemusrikka ja silmapaistva tegevuse eest 1994. aastal anti **aastapreemia** Teaduste Akadeemia Raamatukogu komplekteermisosakonna juhatajale, ERÜ kogude töögrupi juhile **Maret-Ene Klausile**. Tema juhtimisel töötati 1994. aastal välja Eesti teadusraamatukogude kogude täiendamise ühtsed põhimõtted. Just raamatukogudevaheline koostöö tagab piiratud rahaliste vahendite juures teadus- ja loometegevuseks vajaliku informatsiooni võimalikult täieliku hankimise ja kättesaadavuse.

Teenetepreemia pikaajalise ja viljaka tegevuse eest raamatukogunduses omistati **Kaja Noodlale**. Kaja Noodla on Tartu Ülikooli Raamatukogu kauaaegne töötaja, raamatuuurija, ülikooli raamatukogu ajaloo uurija, paljude monograafiliste artiklite autor, toimetaja ja tõlkija. Tema toimetatud on näit. ülikooli raamatukogu inkunaablite kataloog, ladinaeesti sõnaraamat, ladina keele õpik. Ta osales antiigileksikoni tõlkimises. Kestvast loomejõust annavad tunnistust viimastel aastatel valminud artiklid F. Puksoost, tsensuurist Eesti raamatukogudes jm. Kaja Noodla on tänaseni paljude raamatukogutöötajate õpetaja ja juhendaja.

Teine teenetepreemia anti Võrumaa Keskraamatukogu raamatukoguhoidjale **Eha Tillmannile**. E. Tillmann on selles raamatukogus töötanud üle kolme aastakümne, sh. ligi veerand sajandit direktorina, pidades alati esmatähtsaks lugeja rahulolu, valutades südant raamatukogunduse edendamise pärast. Ta on alati adekvaatselt hinnanud reaalseid võimalusi ning kavandanud samas ka tulevikku. Eha Tillmann on tuntud ja lugupeetud isiksus mitte ainult Võrumaal, vaid kõikide Eesti raamatukoguhoidjate hulgas.

Reet Olevsoo

Eesti kooliraamatukogud 1993./94. õ.-a.

	Rk-de arv	Teavikuid 31.08.1994		Lugejaid	Laenutusi	Külastusi	Raamatu- kogu- hoidjaid
		Põhikogu	Õpikukogu				
1. Algkooli raamatukogud	24	31545	28691	1923	22238	19087	9
2. Põhikooli raamatukogud	197	894047	1073234	32555	529289	377077	200
3. Keskkooli raamatukogud	191	3275264	3877019	108599	2318518	1534697	257
4. Gümnaasiumi raamatukogud	17	276972	324819	9429	145048	194372	21
5. Õhtukooli raamatukogud	9	43714	61123	2061	14326	5340	10
6. Kutseõppeasutuse raamatukogud	43	965704	451086	18189	309508	182730	50
7. Huvikooli raamatukogud	9	59465	15266	1262	13562	9215	7
8. KOOLIRAAMATUKOGUSID							
KOKKU	490	5546711	5831238	174018	3352489	2322518	554
s.h.maal	248	1523317	1394179	43864	684250	503061	241

Koondtabelis esitatud andmed pole täielikud, sest 38 kooliraamatukogu põhinäitarvud olid esitatud puudulikult.

Juhime tähelepanu, et kooliraamatukogud esitasid statistikaaruande esmakordselt õppeaasta kohta, varem oli arvestusperioodiks kalendriaasta.

Meenutame, et Eesti kooliraamatukogude 1991. aasta koondaruanne ilmus "Raamatukogu" 1992. a. 3. numbris ja Eesti kooliraamatukogude 1992. aasta koondaruanne "Raamatukogu" 1993. a. 1. numbris. 1993./94. õ.-a. kohta ilmusid Eesti kooliraamatukogude statistilised andmed esmakordselt ka kogumikuna.

23. jaanuaril k.a. anti Tartus F. Puksoo tegevusele pühendatud konverentsil neljandat korda välja F. Puksoo nimeline auhind. Auhind asutati 1990. aastal, F. Puksoo 100. sünniaastapäeval. Siiani oli auhinna väljaandjaks Eesti Raamatuühing, sellest aastast ka Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing. Auhinna määramise ettepanekuid võivad teha nii üksikisikud kui organisatsioonid, valides eelmisel aastal trükitud raamatulo-, raamatuteaduse-, raamatukogunduse- või bibliograafia alaste tööde hulgast. Žüriil on õigus välja anda mitu auhinda ettenähtud summa piires või määrata auhind ka kogu varasema pikaajalise töö eest. Siiani on auhinna saanud Kaja Noodla, Vaime Kabur, Voldemar Miller, Endel Annus, Uno Liivaku, Ingrid Loosme, Mare Rand jt.

Seekord olid konkursile esitatud üheksa autori tööd. Anti välja kaks võrdväärset auhinda, milleks oli faksiimileväljaanne F. Puksoo esikteosest "Kirja- ja raamatu ajalugu. Bibliograafia. Raamatukogude aja-

lugu" ja 1000 krooni. Ühe auhinna sai TPÜ Infoteaduste osakonna raamatukogunduse õppetooli professor Marje Aasmets uurimuslike artiklite eest raamatukogundusliku mõtte arengust Eesti Vabariigis 1918-1940, mida ta on käsitlenud nii isikute kui probleemide aspektist. Teise samaväärse auhinna pälvis Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjade osakonna töötaja Arvo Tering saksakeelse raamatu eest "Halle ülikooli teaduskontaktid Eesti-, Liivi- ja Kuramaaga valgustusajastul", mis ilmus Tartus Halle ülikooli 300. aastapäeva puhul ja mis lisab uusi andmeid meie teadusloo kohta.

Ülalmainitud faksiimileväljaandega märgiti ära Teaduste Akadeemia raamatukogu osakonnajuhataja Anne Valmase suur töö Väliseesti kultuuri ja kirjastustegevuse tutvustamisel.

Ene Riet

Vigade parandus

Palume lugeda: RK 1994. nr. 6 lk. 23, 1. veerg: ... Minni Nurme luuletuse pealkirjaga...

lk. 6. Mait Pals pro Mait Talts.

K. Kikase artiklis lugeda:

1982. a. asutatud Algkooliõpetajate Keskraamatukogu tegutses mitme nime all, viimastel aastatel Eesti Pedagoogikaraamatukoguna, liideti 1992. a. Tallinna Pedagoogika Ülikooli Raamatukoguga.

1914. a. asutati Riigi Kunsttööstuskooli Raamatukogu; praegu Kunstiülikooli Raamatukogu.

1946. a. asutati Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keskraamatukogu.

lk. 15 ... ajakirju 4800 nimetust ja see komplekt maksab ca 670 tuhat saksa marka, s. o. 5,4 miljonit eesti krooni.

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGUS KOOSTATAVAD BIBLIOGRAAFIAKARTOTEEGID

Teadusbibliograafia osakond, ruum 270, tel. 435-366

Tartu ülikool. Ajalugu. Õppejõudude, teenistujate ja kasvandike biobibliograafia (aastad 1632-1710, 1802-1994→)

Maht ca 320 000 kaarti.

Mitmesuguste trükiste andmete kõrval on võimalik leida ka nende autorite eluloolisi fakte.

Teaduste ajalugu Eestis (aastad 1956-1994→)

Maht ca 3400 kaarti.

Eesti ajaloo bibliograafia 1918-1944

Maht ca 10 000 kaarti.

Estica sektor, ruum 268, tel. 435-342

Estonica (võõrkeelne kirjandus Eesti kohta, ilmunud aastast 1945→)

Maht ca 6700 nimetust.

Teatmebibliograafia osakond, ruum 264, tel. 435-366; teatmekirjanduse lugemissaal, ruum 280

Mitmesuguse sisuga erimahulised andmestikud. Maht ca 20 000 kaart.

Ajakiri "National Geographic" (1943→)

Nobeli preemia laureaadid

Eesti Vabariigi seadused ja määrused

Teatmearhiiv (näit. Rahvakombed. Alternatiivne meditsiin)

Ca 280 teemat.

Moodustunud lugejapäringute alusel.

Baltimaad venekeelses trükisõnas ehk Karl Weltmanni (koostaja) kartoteek (aastad 1650-1950)

Maht ca 120 000 sedelt.

Käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond, ruum 215, tel. 435-382; lugemissaal, ruum 294

Tartu raamat 1800-1850

Maht ca 2000 kaarti.

Tartu ülikooli trükikoja toodang 1631-1710

Maht ca 1200 kaarti.

In her article "To Be Up-to-date" Urve Tõnnov, vice-director of Tartu University Library, gives a survey of the conference "The Role of a Book in Scientific Communication" held on December 5-6, 1994 in Tartu by Tartu University Library. The participants were from the big libraries and library schools. The work took place in four sections 1) library resources and a reader 2) automation 3) catalogues and computer catalogues 4) information service.

34 reports were presented, two of them can be found in this number of the journal (Sirje Nilbe; Elsa Loorits and Sirje Nilbe).

In the article "The Automation of Cataloguing in Tartu University Library" Elsa Loorits and Sirje Nilbe describe the transition to computer catalogues. The work began in 1993. Much attention was given to standardization as the basis of automation. In the spring of 1994 the loading routine programme of book entries was finished and in November the creation of computer catalogues of arrived books was started. It influenced the work of indexing librarians who had also to catalogue by subject headings. As there is no general subject index in the Estonian language the library's own thesaurus by free subject indexing was founded. The library's integral system INGRID makes the use of inserted data for performing various library tasks possible. A short entry, made by acquisition librarians, is supplemented by catalogue librarians. Evidently in a year or two the readers can use the computer catalogue.

In her article Sirje Nilbe, researcher of Tartu University Library specifies the computer catalogues (OPAC) of the first and second generation, represents the differences between library catalogues and reference databases and the part of subject retrieval in them. During the transition from card catalogues to machine readable catalogues the part of subject retrievals, as compared to bibliographic retrievals, is increasing. In an electronic catalogue it is possible to use UDK classification and subject indexing as additional methods of classification, considering their strong and weak sides. The main difficulties in classification and indexing are also introduced. The time of free subject indexing and free text retrieval has passed, as the great number and international use of modern integrated databases require to open their essence more closely and to control more strictly the vocabulary used.

In 1993 and 1994 the National Library of Estonia published two bibliographies of Estonian Exile journals: the collective indexes of "Tulimuld", published from 1950 in Lund and "Mana", published from 1957 to 1964 in Göteborg and from 1965 to 1988 in America. The comparative statistical analysis gives a survey of the profile of both journals and of their different role in the formation of literary manner of thought.

In her article "Why "Mana", Having already "Tulimuld"?" Maie Kalda introduces these publications from the literary point of view. "Tulimuld", being Estonian-centered and national-idealistic, is more conservative from aesthetical standpoint. There are relatively many research publications in it. B. Kangro, the editor and his leading collaborators were already acknowledged writers in the Republic of Estonia in 1919-1930. J. Grünthal, the editor of "Mana", and its authors started their literary activities in Exile. The impulse for publishing "Mana" was the understanding that Estonian nation and its traditions would become reticent. From the beginning a journal was open to the new trends in world literature. It concentrated on the critical-essayistic treatment of contemporary literature. From 1960 it had also evaluated the literature written in Estonia. Up to then the attitude towards Soviet Estonian literature had been stiffly negative and ignorant.

The vitality of Estonian Exile literature during the last fifty years owes much to these two journals as a stimulating factors for the tension between two centres of literary activities.

What is happening in the repositories of Tartu University Library? (Urmas Kokassaar, Kurmo Konsa). The problem of pest control is one that is faced by virtually all libraries. Most of the biodamage is caused by fungi. Micellar fungi cause the decomposition of the micro- and macrostructure of paper. In addition to paper the fungi are also able to decompose other materials in books. The fungi do not only cause damage to collections and buildings but they may also be dangerous to human health. Collection management and maintenance play a key role in the prevention of biodamages. Such measures would include: inspection of storage conditions, microbiological monitoring and examination of physical conditions of materials.

The paper presents a survey of the conditions and state of books in the Repository of Tartu University Library.

First Column	Ivi Eenmaa	4
RESEARCH LIBRARY		
To Be Up-to-date	Urve Tõnnov	5
Automation of Cataloguing in Tartu University Library	Elsa Loorits, Sirje Nilbe	9
Opening the Essence of Documents and Subject Retrieval in Computer Catalogues	Sirje Nilbe	12
What Is Happening in the Repositories of Tartu University Library?	Urmas Kokassaar, Kurmo Konsa	14
Library of the Estonian Academy of National Defence Archives Collection of the Estonian Literary Museum	Sigrid Mandre	17
- the Introduction of Books	Mihkel Volt	18
CULTURAL RELATIONS		
Lithuanian Public Libraries of Today	Vitautas Gudaitis	19
INTERVIEW		
	Maire Liivamets	21
CRITICAL REVIEWS		
Why "Mana", Having "Tulimuld"?	Maie Kalda	22
Leafing the Estonian Legal Bibliography	Arvo Junti	24
ABOUT YOU AND FOR YOU		
Kukeristi Kaalu and Literature Researcher	Jaanus Vaiksoo	25
READER'S COLUMN		
Professional Examination is the Guarantee for Working in the Library	Mati Muru	26
LEGAL COLUMN		
Survey of the Labour Contract Law	Heli Naeris	27
COMMENTARY		
On School Journals	Hans Jürman	28
Some Supplements and Adjustments	Olev Esna	28
IN MEMORIAM		
Kalju Oja	Hans Jürman	30
Leida Püss	Mari Sibul	31
NEWS		
Depository Library of Estonia Was Established		31
Estonian School Libraries in 1994		36
PAID PAGE		
Bibliographic Files, Compiled in Tartu University Library		37
SUMMARY		
		38
PEZIOME		
		39

Статья директора по научно-исследовательской работе Библиотеки Тартуского университета Урве Тыннов "Чтобы не отставать от жизни!" даёт обзор о конференции "Роль библиотек в научной коммуникации", проведённый этой же библиотекой в Тарту 5-6 декабря 1994 г., в которой участвовали представители крупных библиотек и библиотечных учебных заведений Эстонии. Работа состоялась в 4-х секциях: 1) библиотечные ресурсы и читатель, 2) автоматизация, 3) каталоги и компьютерные каталоги и 4) информационное обслуживание. Всего выслушали 34 доклада, из которых 2 печатаются в настоящем номере журнала (Сирье Нилбе и Элса Лооритс, Сирье Нилбе).

Научный сотрудник Библиотеки Тартуского университета Сирье Нилбе в своей статье "Открытие содержания документов и предметный поиск в компьютерном каталоге" характеризует компьютерные каталоги как первого так второго поколения (OPAC), выделяет различия между библиотечными каталогами и ссылочными базами данных, подчёркивает важность предметного поиска. При переходе от карточного каталога к компьютерному повышается удельный вес предметного поиска по сравнению с библиографическим поиском. Электронный каталог позволяет пользоваться библиотечной классификацией и предметизацией как методами индексирования, дополняющими друг друга, учитывая сильные и слабые свойства обоих. Также автор выделяет главные различия между библиотечной классификацией и предметизацией. По мнению автора прошло время свободной предметизации и свободного текстового поиска, так как большое количество интегрированных баз данных сегодня и их международное использование требуют более точного открытия их содержания и строгого контроля используемых терминов.

Об автоматизации каталогизирования в Библиотеке Тартуского университета пишут Элса Лооритс и Сирье Нилбе. Предварительные работы для перехода на компьютерный каталог начали в 1993 г. Много внимания уделяли на стандартизацию как на основу автоматизации. Весной 1994 г. была готова программа ввода описаний книг и с ноября началось каталогизирование новых поступлений компьютером. Больше всего увеличилась нагрузка классификаторов, которые и должны предметизировать литературу. Так как ещё нет общего словника на эстонском языке для новой литературы, решили создать тезаурус своей библиотеки по ходу работы свободной предметизацией. Интегральная система библиотеки INGRID позволяет пользоваться введёнными данными для выполнения различных задач библиотечной работы. Краткое описание, составленное комплектовщиками, дополняется каталогизаторами. Очевидно, через год или два и читатели могут пользоваться компьютерным каталогом.

В 1993 и 1994 гг. Национальная Библиотека Эстонии издала две библиографии эмигрантской эстонской литературы: сводные оглавления журнала "Tulimuld", выходящего с 1950 г. в Лунде и в 1957-1964 гг. в Гётеборге и журнала "Mana", выходящего в 1965-1988 в Америке. Их сравнительный статистический анализ конкретизирует представление о профиле этих журналов и их различной роли в оформлении литературной мысли. Майе Калда в своей статье "Для чего ещё "Mana", если есть "Tulimuld" анализирует эти журналы с литературной точки зрения. "Tulimuld" является при своей чисто эстонской тематике и национальной идейности эстетично более консервативным. Относительно много публикаций исследовательского характера. Редактор журнала "Tulimuld" Б.Кангро и более видные его сотрудники уже в 1919-1930 гг. были выдающимися писателями. Более молодые по возрасту авторы "Mana" во главе с редактором И.Грюнтхалом свою литературную деятельность начали в эмиграции. Журнал "Mana" возник в первую очередь из-за страха опасности перед национальной и традиционной замкнутостью. С самого начала он был открыт всем новым направлениям мировой литературы. Сосредоточившийся на критически-эссеистическом рассмотрении современных писателей, журнал с 1960х годов начал интенсивно оценивать литературу советской Эстонии, в то время как позиция "Tulimuld" и всего эмигранства по отношению к ней была непреклонно отрицательной и игнорирующей. Жизнестойкость эстонской литературы в эмиграции в течение полувека многим обязана побудительным внутренним напряжениям между этими двумя журналами.

Урмас Кокассаар, Курмо Конса "Что происходит в хранилищах Библиотеки Тартуского университета". Все библиотеки соприкасаются с проблемами биологических вредителей. Причиной большинства вредителей является грибок. Кроме микро- и макроструктуры бумаги и других материалов он причиняет вред и другим материалам, связанным с книгами. Грибок наносит вред не только книгам и зданиям, а ставит под угрозу и здоровье человека. Во избежание биологических вредителей самое главное правильная организация хранения книжных фондов. Это значит постоянное наблюдение за условиями среды и микробиология и за состоянием подверженных опасности материалов. В статье авторы дают обзор об условиях книгохранилищ и материалов в Библиотеке Тартуского университета.

Вступительные строки Иви Эенмаа 4

НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА

- Чтобы не отставать от жизни Урве Тыннов 5
 Об автоматизации каталогизирования в библиотеке Тартуского университета Элса Лооритс, Сирье Нилбе 9
 Открытие содержания документов и предметный поиск в компьютерном каталоге Сирье Нилбе 12
 Что происходит в хранилищах библиотеки Тартуского университета? Урмас Кокассаар, Курмо Конса 14
 Библиотека Академии государственной обороны Эстонии Сигрид Мандре 17
 О книгах Архивной библиотеки литературного музея Эстонии Михкел Вольт 18

КУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ

- Массовые библиотеки Литвы сегодня Витаутас Гудайтис 19

ИНТЕРВЬЮ

Майре Лийваметс 21

РЕЦЕНЗИЯ

- Для чего ещё "Mana", если существует "Tulimuld" ? (о литературных журналах заграничной Эстонии) Майе Калда 22
 Указатель юридической библиографии Эстонии Арво Юнти 24

О ВАС И ВАМ

- Кукеристи Каалу и исследователь литературы Яанус Вайксоо 25

ОТЗЫВ ЧИТАТЕЛЯ

- Профессиональный экзамен - залог работы в библиотеке Мати Муру 26

СТРОКИ ЮРИСТА

- Обзор о законе о трудовом договоре Хели Наерис 27

КОММЕНТАРИИ

- О школьных журналах Ханс Юрман 28
 Дополнения, уточнения Олев Эсна 28

В ПАМЯТЬ

- Калью Оя Ханс Юрман 30
 Лейда Пюсс Мари Сибул 31

ВЕСТИ

- Основана Депозитарная библиотека Эстонии 31
 Школьные библиотеки Эстонии в 1994 г. 36

ПЛАТНАЯ СТРАНИЦА

- Библиографические картотеки, составляемые в Библиотеке Тартуского университета. 37

SUMMARY

38

РЕЗЮМЕ

39

